

**DEDE KORKUT KİTABI / TÜRKMEN SAHRA
NÜSHASININ KÜLTÜRDİLBİLİM
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

2022

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**Hazırlayan
Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTÇİ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ**

**DEDE KORKUT KİTABI / TÜRKMEN SAHRA NÜSHASININ
KÜLTÜRDİLBİLİM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTCİ

Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eēitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

şubat 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ.....	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	12
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1.1. DİL.....	14
1.1.1. DİLBİLİM.....	15
1.1.1.1. KÜLTÜRDİLBİLİM	16
1.2. DEDE KORKUT KİTABI / TÜRKMEN SAHRA NÜSHASI.....	18
2. İKİNCİ BÖLÜM	20
2.1. DEDE KORKUT KİTABI TÜRKMEN SAHRA NÜSHASININ KÜLTÜRDİLBİLİM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	20
HAĞĞ TE'ÂLÂ.....	20
GÖK.....	24
KUR'ÂN	27
UÇMAK	29
KILIÇ	32
KURBÂN.....	35
CİBRİL.....	39
ZÜLFİKAR.....	42

ALP	50
EREN	53
EKMEK.....	56
KÂ'BE	61
GÖÑÜL	65
‘İLİM	69
ŞEHÎD.....	73
GÂZİ.....	76
OK.....	79
YAY	82
PEYĞAMBER	85
PEHLİVÂN.....	88
KOPUZ.....	92
BÖRİ.....	95
KAZAKUC.....	98
YAVUZ.....	101
HAN	103
OZAN	106
DEVLET.....	108
ORDU	111
EVREN	114
KUŞ.....	117
GÉYİK.....	121
TÜRK	125
TEKE	128
TABLBAZ	132
HINA.....	136
YAĞI.....	139
AY	142
AŞUK.....	145
NA'L	148
BÜRKÜT.....	150

OĞUZ	152
BIYIĞ	155
ÉŞİK	159
DEDE	163
NÂMUS	167
TOY/ GELİN	171
YAYLAK.....	177
KAİN ANA	180
DÂYİ.....	184
ÂBDEST	187
BARAK	190
SONUÇ.....	194
KAYNAKÇA	198
ÖZGEÇMİŞ.....	218

TEZ ONAY SAYFASI

Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTÇİ tarafından hazırlanan “DEDE KORKUT KİTABI / TÜRKMEN SAHRA NÜSHASININ KÜLTÜRDİLBİLİM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ

.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 04/02/2022

Ünvanı, Adı SOYADI(Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ(KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ(KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sebahat ARMAĞAN(GOP)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ebru DELİHASANOĞLU

ÇİFTÇİ

İmza :

ÖNSÖZ

Dilbilim dalları içerisinde kültürdilbilim, araştırmacıların yeni yeni yoğunlaştığı bir alandır. Rusya’da çalışmalar mevcut olsa da Türkiye’deki çalışmalar genellikle Rus kaynaklarından yapılan çeviriler şeklindedir. Bu nedenle de özellikle Türkiye’deki kültürdilbilim çalışmaları çok sınırlıdır. Bu alanda yeni çalışacak araştırmacılar için en büyük sorun kaynak sınırlılığıdır.

Bu çalışma da yukarıda bahsedilen sorunlara kısmi olarak bir çözüm olması düşüncesiyle yapılmıştır. Bu çalışmayla hem kültürdilbilim alanına kaynak niteliğinde bir çalışma kazandırılacak hem de Dede Korkut Kitabının yeni bulunan Türkmen Sahra nüshası üzerinde ilk defa kültürdilbilim çalışması yapılacaktır.

Tez çalışmamın başlangıcından sonuna kadar her an desteğini ve ilgisini hissettiren, strese girdiğimde engin bilgileri ve yol göstericiliğiyle beni rahatlatan, her daim bir abla gibi arkamda duran saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Nimet KARA KÜTÜKÇÜ’ye sonsuz teşekkür ediyorum. İlaveten savunmamda teşvik edici yorumlarıyla bana destek veren tez jüri üyelerim İsmail TAŞ’a ve Sebahat ARMAĞAN’a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca her zaman maddi ve manevi desteğini hissettiğim, beni bu yaşa kadar düzgün bir insan olarak yetiştiren ve eğitimim konusunda her zaman arkamda duran annem Seyhan DELİHASANOĞLU’na ve babam İbrahim DELİHASANOĞLU’na teşekkür ederim. Son olarak da mevcudiyetimin her anında benimle olan, tez çalışmamda bir an olsun beni yalnız bırakmayan, strese girdiğimde ve bunaldığımda beni teskin edip cesaretlendiren, her iki dünyada da biricik eşim Muhammed ÇİFTÇİ’ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTÇİ

ÖZ

İnsan olmanın bir artısı olan dil, kişiler arasındaki iletişimin en temel unsurudur. İletişimin sözlü olmayan şekillerde de yapılabilir olması, dilden bir şey eksiltmemektedir. Dil, insanın ve dahi iletişimin, sosyal dengelerin, milletlerin, toplumların, esnafların, tüccarların vs. bütün sistemlerin yapı taşıdır. Dil olmadan hayatın olağan akışında gitmesi mümkün değildir. Hayatın temel taşlarından biri olan dil üzerinde yapılan çalışmalar da bu nedenle elzemdir. Her toplumun kendi içinde belli bir kültürel değere sahip kelimeleri de kültürdilbilim açısından önemlidir.

Kültürdilbilim alanı, dilbilim çalışmaları içinde dünyada ve özellikle Türkiye’de yeni yeni çalışılmaya başlanan bir alandır. Bu nedenle kaynak açısından sınırlı bir alandır. Kültürdilbilim, bir toplumun diline yansıyan kültürel değere sahip olan kelimeleri inceleyerek onların nasıl oluştuğunu, nasıl korunduğunu ve nasıl aktarılması gerektiğini bulmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, Dede Korkut Kitabının yeni bulunan nüshası olan Türkmen Sahra nüshasının Metin Ekici’nin transkribe ettiği orijinal metne bakılarak kültürel değeri olan kavram kelimeler belirlenmiş ve belirlenen bu kavram kelimeler üzerinde kültürdilbilim çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın genelinde 52 kavram kelime tespit edilmiş ve bu kelimelerin ilk olarak anlamları, daha sonra kelimelerin geçmişte hangi şekillerde ve anlamlarda kullanıldıkları, kelimelerin güncel Türkçede nasıl kullanıldıkları ve kültürel değerleri verilmiş; Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere eş anlamlı kelimeleri de verilmiştir. Daha sonra kelimelerin Muharrem Ergin’in çalışması olan Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla karşılaştırılması yapılmış ve kelimelerin tüm nüshalardaki kullanımlarına örnekler verilmiştir. Ayrıca kelimelerin kullanım şekillerinin ve kültürel değerlerinin daha iyi anlaşılması için edebi eserlerden, deyimlerden ve atasözlerinden örnekler verilmiştir. Son olarak da kelimelerin Türkiye Türkçesine nasıl ulaştıkları, şu anda hangi şekilde kullanıldıkları ve anlam değişmesine uğrayıp uğramadıkları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut; Kültürdilbilim; Türkmen Sahra Nüshası

ABSTRACT

Language, a plus of being human, is the cornerstone of interpersonal communication. The fact that it can be done in non-verbal ways does not detract from the language. Language is the building block of all the systems such as communication, social balance, nations, societies, and commerce. Life can't go on in the usual course without language. For this reason, studies on language, which is one of the cornerstones of life, are essential. The words of each society, which have a certain cultural value in themselves, are also precious in terms of cultural linguistics.

Cultural linguistics is a field that has just begun to be studied within linguistic studies in the world and especially in Turkey. Therefore, it is a limited area in terms of resources. Cultural linguistics tries to find out how the words form, how to preserve these words, and how they should be transferred by examining the words that have cultural values reflected in the language of a culture

In this study, the concept words with cultural value were determined by looking at the original text of the Turkmen Sahra copy, which is the newly found copy of the Dede Korkut book, and a cultural-linguistic study was carried out on these determined concept words.

Throughout the study, 52 concept words were identified and first the meanings of these words, then the forms and meanings of the words in the past, how the words were used in contemporary Turkish and their cultural values were given; Synonyms of Arabic, Persian and Turkish are also given. Then, the comparison of the words with the Dresden and Vatican copies was made and examples of the use of the words in all copies were given. In addition, examples from literary works, idioms and proverbs are given in order to better understand the usage patterns and cultural values of words. Finally, it is given how the words reached Turkey Turkish, how they are used now and whether they have undergone a change in meaning.

Keywords: Dede Korkut; cultural linguistics; Turkmen Sahra Copy

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Dede Korkut Kitabı / Türkmen Sahra Nüshasının Kültürdilbilim Çerçevesinde İncelenmesi
Tezin Yazarı	Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTÇİ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Şubat 2022
Tezin Alanı	Yeni Türk Dili
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	218
Anahtar Kelimeler	Dede Korkut; Türkmen Sahra Nüshası; Kültürdilbilim

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Study of the Book of Dede Korkut / Turkmen Sahra Copy in the Framework of Cultural Linguistics
Author of the Thesis	Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTÇİ
Advisor of the Thesis	Dr. Lect. Member Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	February 2022
Field of the Thesis	New Turkish Language
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	218
Keywords	Dede Korkut; Turkmen Sahra Copy; Cultural Linguistics

KISALTMALAR

TDK: Türk Dil Kurumu

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Dede Korkut Kitabının Türkmen Sahra nüshasının transkripsiyonlu metni esas alınarak içindeki kavram kelimeler tespit edilecek ve kültürdilbilim çalışması yapılacaktır. Kavram kelimelerin Türkmen Sahra nüshası ile Dresden ve Vatikan nüshalarındaki kullanım şekilleri karşılaştırılarak, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezin amacı, üzerinde fazla çalışma yapılmamış olan kültürdilbilim alanına yeni bir çalışma eklemek ve bunu da milli değerimiz olan Dede Korkut üzerinden yapmaktır. Dede Korkut Kitabının yeni bulunan nüshası olan Türkmen Sahra nüshası üzerinde daha önce yapılmamış olan bir çalışma olacaktır. Kültürdilbilim alanında kısıtlı çalışma olması hasebiyle de kültürdilbilim alanında çalışma yapacak sonraki araştırmacılar için bir kaynak çalışma olacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Dede Korkut Kitabı / Türkmen Sahra Nüshası adlı eserin transkribe edilmiş orijinal metni üzerinde Türk kültürü için konsept haline gelmiş kavram kelimeler tespit edilecek, kavram kelimelerin kullanımı metnin diğer nüshalarıyla karşılaştırılacak, kavram kelimeler üzerinde artsüremli ve eşsüremli çalışılıp kelimelerin bütün yönleriyle çalışılması sağlanacak ve kavram kelimelerle alakalı deyimlerden, atasözlerinden, edebi eserlerden örnekler verilerek semantiği de dikkate alınarak anlam değişimleri olup olmadığı tespit edilecektir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırma; Dede Korkut Kitabı / Türkmen Sahra nüshasının transkribe edilmiş metni içinden seçilen kavram kelimelerin tespitini, diğer nüshalarla karşılaştırılmasını; kelimelerin deyimlerde, atasözlerinde ve edebi eserlerde yaşayış şekillerinin

örneklendirilmesini ve anlam değışmelerinin olup olmadığının belirlenmesini kapsamaktadır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. DİL

Dil, aslî olarak bir dışavurumdur. İnsanın içindeki duygu ve düşünceleri dışa aktaran bir aynadır. Dil vasıtasıyla kişi, manayı maddeye çevirmektedir. Dil, soyut olanı somut hale getiren sistemli, değişken, canlı ve daima gelişen bir varlıktır. Dil, insan olmanın bir getirisidir. Çünkü insan, dil vasıtasıyla içindeki duygu ve düşünceleri dışarı aktarmakta ve diğer insanlarla iletişim kurabilmektedir. Bu yüzden dil, insanı diğer canlılardan ayıran unsurların başını çekmektedir.

Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan, kendi kuralları olan ve bu kurallara bağlı kalarak gelişmeye devam eden canlı bir varlık, bir gizli antlaşmalar sistemidir. Dil canlı bir vasıtaadır. Örneğin at da araba da birer vasıtaadır. Araba, istenilen forma sokulup istenilen yere götürülebilmektedir. Fakat bir atı istenilen şekle sokmak ya da istenilen yere götürmek mümkün değildir. Atı, korktuğu bir yerde idare etmek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında dil de tıpkı bir at gibi canlı bir vasıtaadır(Ergin, 2013, s. 3). İnsanın dünyadaki yerini de dil belirlemektedir. İnsana ait olan konuşma yeteneği, insan olmanın en önemli unsurlarından biridir. Dil, gizemle dolu bir varlıktır. Örneğin, bir “evet” kelimesi söyleniş şekline göre birden fazla anlama sahiptir. Ya da üzerinde “dur!” yazan bir tabela, Türkçe bilen bir insanı bir anda durdurmakta fakat Türkçe bilmeyen bir insan için hiçbir şey ifade etmemektedir(Aksan, 2020, s. 11). Dil, insanların bir arada yaşamalarına, anlaşabilmelerine, yani bir toplum olmalarına olanak sağlamaktadır. Dil olmadan toplum olmak mümkün değildir. Toplum olmanın yanında millet olmak da dilden geçmektedir. Dil, insanları ülkesine, geçmişine bağlamakta ve bunların kuşaklarca devam etmesini sağlayan bir vasıta olmaktadır(Aksan, 2020, s. 13). Dil, insanlar arasındaki haberleşmede bir aracı; duygu ve düşüncelerin her topluma göre farklı değerlere göre şekillenmiş kuralları aracılığıyla aktarılan, seslerden oluşan gelişmiş bir sistemdir(Korkmaz, 1992, s. 43). Berke Vardar da dili şu şekilde açıklamaktadır:

Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi. Saussure’ün yaptığı ve birçok dilbilimcinin benimsediği ayrıma göre, dilyetisinin toplumsal ürünü olan dil, bu yetinin bireylerce kullanılabilmesini sağlayan ve toplumca benimsenmiş olan uzlaşımsal bir düzendir. Hem gösterenlerle gösterilenlerin birleşmesiyle oluşan bir dizge hem de bu birleşimin ürünü olan göstergelerle bunları oluşturan ve bunların oluşturduğu öğelerin işleyiş kurallarını içeren bir düzendir. Martinet’nin ünlü tanımına göre “bir dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlambirimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır; bu sessel anlatım da her dilde belli sayıda bulunan, öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları bir dilden öbürüne değişen ayırıcı ve ardışık birimler, başka bir deyişle sesbilimler biçiminde eklenir”(Vardar, 2002, s. 71-72).

Dil, temel olarak ses ve sözlerden oluşmaktadır. Hareket halindeki varlıklar, yapılarının tamamıyla ses çıkarırken, soluk alan insan ve hayvan gibi varlıklar, ağız, burun ve yutak bölgelerindeki havayı titreştirerek ses çıkarmaktadırlar. Çıkan bu sesler de dili oluşturmaktadır(Karaağaç, 2010, s. 7). Türkçede dil, tat alma organı ve iletişim sistemi şeklinde iki farklı anlama sahiptir. Diğer dillerde bu iki kavram için birbirinden farklı iki kavram kullanılmaktadır. Örneğin, İngilizcede organ anlamı olarak “tongue”, iletişim sistemi anlamı olarak da “language” sözcükleri kullanılmaktadır. Dil kelimesi, Türkçenin eski dönemlerinde dahi bu şekilde kullanılmıştır. Organ adı olarak “til” kelimesi kullanılmış ve çevirmen anlamında “tilmaç” kelimesi kullanılmıştır. Buradan da kelimenin Türkçenin eski dönemlerinde dahi aynı şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır(Bayraktar, 2018, s. 1).

1.1.1. DİLBİLİM

Dilbilim, dilin genel ve özel özelliklerini ve dil olaylarını inceleyen; dilleri doğuşlarından itibaren ve zaman içindeki değişimlerini, gelişimlerini ve aralarındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. Dilbilimin başlıca dalları şu şekildedir: Sesbilimi, yapısal sesbilimi, şekil bilgisi, kelime bilimi, cümle bilgisi, anlam bilgisi, ad bilimi, lehçe bilimi(Korkmaz, 1992, s. 44-45).

Dilbilim, insan bilimlerinin en gelişmişisi sayılmaktadır. Bunun sebebi de diğer bütün bilim dallarının temelini oluşturmasıdır. Bütün bilimler özünde dille yapılmaktadır. Bu da dili ve dilin bilimini en gelişmiş bilim dalı yapmaktadır. Dilbilim, geçmişte yazılı dile önem verse de günümüzde sözlü dile öncelik veren, tarafsız gözlere ve nesnel bakış açılarına dayanan bir dal özelliği taşımaktadır. Bütün çağlarda dil ile alakalı çalışmalara rastlansa da dilbilim

kimliğine 19. yy başlarında rastlanmaktadır(Vardar, 2002, s. 73-74). Dilbilimi bir bilim haline getiren kişinin Ferdinand de Saussure olduğu kabul edilmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Saussure’ün “Genel Dilbilim Dersleri” kitabının öğrencileri tarafından çıkarılmasıyla yapısal dilbilim başlamıştır. Dilbilim, dilbilgisinden edindiği bilgileri işleyip sınıflandırmaktadır. Dilbilim, dilbilgisi gibi dildeki olaylara müdahale etmemektedir. Aksine dildeki olayları tasvir etmektedir. Dilbilim, olayları gözlemekte ve hiç müdahale etmeden kaydetmektedir. Dilbilgisi, konuşmada yapılan yanlışları yanlış kabul etmektedir. Dilbilim ise bu yanlışların nedenini araştırmakta ve benzer yanlışları inceleyip bu yanlışların sebepleriyle alakalı teoriler geliştirmektedir(Demirci, 2017, s. 20-21). İletişimde yeri çok önemli olan jest ve mimikler dilbilgisinin alanına girmemektedir. Fakat jest ve mimikler, çiçeklerin kazandıkları farklı anlamlar, polislerin el kol hareketleriyle anlattıkları farklı şeyler, bir futbol hakeminin kartları gibi dilbilgisinin alanına girmeyen unsurlar dilbilimin inceleme alanına girmektedir(Bayraktar, 2018, s. 22). Dilbilimin en önemli özelliklerinden biri özel değil genel olmasıdır. İnsanın kullandığı dili, Türk dili, Rus dili gibi ayrı ayrı incelememektedir. Dilbilim, bütün dünya dillerini ele alarak dil üzerine fikirler sunmaktadır(Kerimoğlu, 2019, s. 3).

1.1.1.1. KÜLTÜRDİLBİLİM

Kültürdilbilim, özgün bir alan olarak 20. yüzyılın sonlarında oluşmuştur. Fakat bundan çok daha önce W. Humboldt, kültürdilbilimin temellerini atmıştır. Humboldt, insanın dünyayı, dilinin yarattığı biçimde gördüğünü vurgulamıştır. Humboldt’un dil ve kültür ile alakalı görüşleri, Fossler, Grim kardeşler, Buslayev gibi kişilerin çalışmalarıyla güçlendirilmiştir. Kültürdilbilimin özgün bir alan olarak oluşmaya başladığı 20. yüzyılda Humboldt’un görüşleri “yenihumboldtçular” tarafından tekrar gündeme gelmiştir. Yenihumboldtçulardan olan Weisgerber, dilin insan ve gerçek dünya arasında bulunan bir “ara dünya” olduğunu söylemiştir. Sapir ve Whorf da Humboldt’tan etkilenerek bireyin ana dilinin dünyaya bakış açısını etkilediğini söylemişlerdir. Ayrıca Sapir, dilin kültür öncesi ögesi olduğunu ve bunları dil üzerinde

inceleyerek kültürel bir çözümlemenin yapılabileceğini söylemiştir. Bu düşüncelere “Sapir-Whorf Varsayımı” adı verilmiştir(Kozan, 2014, s. 1).

Maslova’ya göre kültürdilbilim, dilbilim ve kültürbilimin kesiştiği bölümde oluşmuştur. Ve kültürdilbilimin, temel aracı olan dile yansıyan kültürü inceleyen bir bilim olduğunu söylemiştir. Kültürdilbilimin temel amacı, araştırılan kültürün dile nasıl yansıdığını, nasıl korunduğunu ve nasıl aktarıldığını yöntemleriyle birlikte incelemektir. Dil ve kültür, kültürdilbilimin temel araçlarıdır. Kültürdilbilimin amaçlarından biri de bu sürekli etkileşim içinde olan iki gösterge sisteminin betimlenmesidir(Kozan, 2014, s. 5). V. N. Teliya, kültürdilbilimsel analiz yöntemini bilim ortamına kazandırmıştır. Teliya’ya göre bu yöntemin amacı, genellikle deyimlerde bulunan bir toplumun kendine has sembollerinin, dini inanışlarının, arketiplerinin, kültürel değerlerinin belirlenmesidir(Saraç, 2016, s. 1584). V. A. Maslova da kültürdilbilimin konusuyla alakalı Teliya ile benzer şeyler söylemiştir. Maslova, kültürdilbilimin konusunun kültürel değerlere, deyimlere, atasözlerine, efsanelere ve sanatsal metinlere yansıdığını söylemektedir(Paşalıoğlu, 2020, s. 165-166). Kültürdilbilimde her bir olgu milli kültür ögesi kabul edilerek incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu yüzden herhangi bir dilin söz varlığını içeren her alan, kültürdilbilimin inceleme alanına girmektedir. Öncelikle atasözleri ve deyimler olmak üzere alkışlar ve kargışlar, lakaplar, hitaplar da kültürdilbilimin inceleme alanına dâhildir(Keskin, 2020, s. 768).

Kültürbilimsel yaklaşım çatısı altında üç farklı bilim dalı gelişmiştir. Bunlar: Budundilbilim, ülkedilbilim ve kültürdilbilimdir. Bu bilim dalları benzer gibi görünseler de aslında farklılıklar göstermektedirler. Budundilbilimin amacı, kültür dilinin temel birimlerini açıklamak ve budundilbilimsel sözlük oluşturmaktır. Budundilbilimde artsüremli bir çözümleme yapılmakta ve halk kültürü metinlerine yoğunlaşmaktadır. Ülkedilbilim, Rus dilinin yabancılara öğretimi sırasında oluşturulmuş bir bilim dalıdır. Ülkedilbilimde, dil eğitiminde milli kültürel bilgilerin tanıtılması ve kullanılması amaçlanmıştır. Yine budundilbilimde olduğu gibi ülkedilbilimde de ülkedilbilimsel sözlükler hazırlanmaktadır. Kültürdilbilim ise kültürbilimsel yaklaşımın sonucunda ortaya

çıkan diğer bilim dallarından farklıdır. Kültürdilbilim, eşsüremlî bir çözümleme yaparak insanın her alanda ve her saatte kullandığı iletişim süreçlerini incelemektedir. Kültürdilbilim, kültür kodları taşıyan dil birimlerini temel almaktadır(Kozan, 2014, s. 3-5). Kültürdilbilim ile karıştırılan bir diğer alan da toplumdilbilimdir. Benzer yönleri bulunsa dahi birbirlerinden farklı iki alandır. Toplumdilbilim, dilin toplum içinde bulunan sosyal katmanlarla ilişkisini incelemektedir. Her toplumun içinde bulunan sosyal tabakalar arasında dil kullanımı da farklılaşmaktadır. Toplumdilbilim de bu katmanlar arasındaki dil kullanımlarına odaklanmaktadır(Demirci, 2017, s. 275).

1.2. DEDE KORKUT KİTABI / TÜRKMEN SAHRA NÜSHASI

Dede Korkut metninin 2019 tarihinden önce Dresden ve Vatikan olmak üzere iki nüshası olduğu bilinmektedir. Prof. Dr. Metin Ekici, 2019'da Bayburt Üniversitesi'nde düzenlenen "Dünya Kültür Mirası Uluslararası Dördüncü Dede Korkut Sempozyumu"nda sunduğu bildirisiyle Türkmen Sahra nüshasını bilim âlemine tanıtmıştır(Sertkaya ve Uzuntaş, 2020, s. 13).

Nüshayı ilk olarak Tahran'daki bir sahaftan Velî Muhammed Hoca almıştır. Velî Muhammed Hoca, Türkçe el yazmalarını toplayan bir koleksiyonerdir. Türkmen Sahra nüshası da bu şekilde tesadüfen Velî Muhammed Hoca'nın eline geçmiştir. Fakat Velî Muhammed Hoca'nın bu metnin ne olduğuyla alakalı bir fikri yoktur. Bu yüzden metnin PDF'sini metnin ne olduğunu bilebilecek kişilere yollamaya karar vermiştir. Metni ilk olarak Yusuf Azmun'a yollamıştır. Metin, Azmun'un bilgisayarında açılmayınca Velî Muhammed Hoca bu dosyayı başka kişilere yollamıştır. Daha sonra Kazakistan'da bulunan Metin Ekici, tesadüfen metne rastlamıştır. Ve metnin kendisine yollanmasını rica etmiştir. Metin üzerine çalışınca bunun Dede Korkut metni olduğunu anlamıştır(Sertkaya ve Uzuntaş, 2020, s. 9, 17).

Türkmen Sahra nüshası, 31 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın içinde 23 tane soylama ve bir tane de "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adında boy bulunmaktadır. Metnin sonunda "Hacilu'ya Allah rahmet eylesin" şeklinde dua edilmektedir. Metinde bulunan 23 soylama, içerdikleri konular bakımından

dikkat çekicidir. Soylamaların genel olarak en dikkat çekici özelliği; yeryüzü şekilleri, dağlar, ormanlar, sular, gökyüzündeki unsurlar, silahlar gibi doğal hayattan bilgiler vermesi ve Türklerin hayat tarzları hakkında bilgiler vermesidir(Ekici, 2019, s. 20, 22).

Nüshanın içindeki boy sayısı konusunda da çeşitli fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Metin Ekici, nüshada 13. Boy olan “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” adlı bir boy olduğunu savunurken Yusuf Azmun; 13. boyun Salur Kazan’ın Aras Suyı ile Kars Kal’asını Aldığı Boy” ve 14. boyun da “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy” olduğunu savunmuştur. Ekici, Azmun’un 13. boy dediği hikâyenin, Dede Korkut metnlerinin diğer nüshalarında da olduğu gibi asıl hikâyenin hazırlık bölümü -Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Boğaç’ın doğumu ve ad alması gibi kısımların da anlatılmış olması, hazırlık kısmıdır- olduğunu söylemiştir(Ekici, 2019, s. 23; Sertkaya ve Uzuntaş, 2020, s. 14).

Türkmen Sahra nüshasının dil özelliklerine bakıldığında; “vér- ve var-” gibi fiillerin v’li şekillerinin olması, zamir n’sinin bulunması, sıfat fiil ekinde g olmaması(-An) gibi özelliklerden metnin Güney-Batı Türkçesine ait olduğu görülmektedir. Zaman olarak ise kesin olmamakla birlikte 17-18. yüzyıllara ait olduğu sanılmaktadır(Ercilasun, 2019, s. 9-10).

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. DEDE KORKUT KİTABI TÜRKMEN SAHRA NÜSHASININ KÜLTÜRDİLBİLİM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

1b

Haqq Te'âlâ	Gök	Kur'ân	Uçmak	Kılıç	Kurbân	Cibril	Zülfikâr
----------------	-----	--------	-------	-------	--------	--------	----------

HAQQ TE'ÂLÂ

Kelime, metinde: “Haqq Te'âlâ gökden Kur'ânı indürdi” şeklinde geçmektedir(Ekici, 2019, s. 31). Kelimenin TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde birlikte kullanımı bulunmamaktadır. Hak ve teali şeklinde ayrı ayrı açıklanmaktadır. Hakk kelimesinin sözlük anlamı, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Tanrı” şeklinde verilmektedir. Devellioğlu da şu şekilde açıklamıştır: “1. Allah, Tanrı 2. Doğruluk ve insaf 3. Bir insana ait olan şey”(Devellioğlu, 2017, s. 361). Kelime, Ötüken Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “Var ve gerçek olan; varlığı kendiliğinden olan anlamında Allah'ın adlarından biri”(Çağbayır/II, 2007, s. 1840). Hakk(حق) kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir.

Haqq te'âlâ kavramı, metinde “yüce allah” anlamında kullanılmıştır. Burada “Haqq” ve “Te'âlâ” şeklinde ayrı ayrı inceleme yapılacaktır. “Haqq” kelimesi, Türk dilinde sıklıkla kullanılan bir kelimedir. Kelime incelemesine geçmeden önce kelimenin eş anlamlılarını vermek yerinde olacaktır. Hakk kelimesinin; Allah, ma'bûd, rab, ilah, mevla, halik, hu şeklinde Arapça kökenli eş anlamlıları; hûda şeklinde Farsça kökenli eş anlamlısı ve tengri~tanrı, oğan, çalap, ig, bayat şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlıları bulunmaktadır.

Te'âlâ kelimesi Güncel Türkçe Sözlükte “Teali” şekliyle geçmektedir. Te'âlâ kelimesinin sözlük anlamı, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Yükselme, yücelme” şeklinde açıklanmaktadır. Develioğlu da şu şekilde açıklamıştır: “Yüksek olsun” manasına gelen bir söz olup Allah adıyla birlikte

kullanılır(Devellioğlu, 2017, s. 1218). Kelime, Ötüken Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “Ta’âlâ: Osmanlı Türkçesinde ünlem ‘Yüksek olsun’”(Çağbayır/IV, 2007, s. 4513). Te’âlâ(تعالى) kelimesi Arapça kökenlidir.

İslâm Ansiklopedisi, te’âlâ kelimesinin; celle celâluh(azamet sahibi), celle şânuh(şanı yüce olan), celle ve alâ(azametli ve yüce olan), azze ve celle(daima galip, izzet ve azamet sahibi) şeklinde eş anlamlılarının bulunduğunu açıklamaktadır.

Allah inancı, Türklerin ve Müslümanların kutsalıdır. Allah’ın Türk toplumu için öneminden bahsetmek için evvela Türklerin İslamiyet’i kabul etmesi bahsine değinmek gerekmektedir.

Karahanlı Devleti, doğu ve batı Türkistan’da hüküm süren ilk Müslüman Türk devletidir. 10. Yüzyılın başlarına doğru kurulmuş olan Karahanlı Devleti, Satuk Buğra Han’ın İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte ilk Müslüman Türk devleti olmuştur(Akar, 2016, s. 144-148). Cemal Karşı’nın anlattığı efsaneye göre:

Bu Oğulçak, Satuk’un amcasıydı. Satuk on iki yaşını doldurunca kendisinden önceki hükümdar çocuklarında bulunmayan çok güzel, gösterişli, zeki, zihni temiz, iyi anlayışlı, akıllı bir genç oldu. Bu sırada Buhara’dan bir kafil geldi. Satuk onların getirdiklerinin görmek, taşıdıklarından haraç almak için, Artuc’a çıktı. Buranın valisi olan Nasr el-Sâmânî onu iyi karşıladı ve ikram etti. Öğle vakti olunca Müslümanlar namaz kılmak için kalktılar. Satuk henüz kendisine takdir edilen saadetin farkında değildi. Namaz kılanlara uzaktan bakıyordu. Namazdan sonra, Nasr el-Sâmânî’ye yaptıkları şeyin ne olduğunu sordu. O da ‘Bize her gün ve gece böyle beş vakitte beş namaz farz kılınmıştır’ diye cevap verdi. Satuk ‘Bunu size kim farz kıldı’ dedi. Nasr, Allah’ı güzel isimleri, yüksek sıfatlarıyla anlatmaya başladı. İslâmın farz ve sünnetlerini peygamberimizin dilinden sayıyor, İslâmiyet’in güzelliklerinden ve menakıbından bahsediyordu. Satuk ‘İşte Allah bu. O, ibadete ne kadar layık. Bu peygamber ne kadar doğru söylemiş, uyulmaya ne kadar layık. Bu din ne kadar güzel, kabul edilmesi ne kadar münasip’ dedi. Allah’a ve Muhammed Peygamber’e iman etti. Dini kabul etti. Uşaklarına ve adamlarına hemen iman edip Müslüman olmalarını emretti. Hepsi birden iman edip Müslüman oldular(Ercilasun, 2017, s. 289-290).

Bu radikal değişimden sonra tabii olarak ilk etkilenen şey dil ve kültür olmuştur. Değişen kültür ve hayat tarzıyla paralel olarak dil de değişmeye başlamış ve İslami eserler, kelimeler, terkipler ve daha fazlası dile karışmıştır.

Karahanlı Devleti, İslamiyet'in kabulünden sonra yeni tanıştığı İran, Arap ve diğer yerleşik medeniyetlerden doğal olarak etkilenmiştir. Bu etkileşim, Türk dilini ve edebiyatını büyük ölçüde değişime uğratmıştır. Eski Türkçe etkisi devam etmekle birlikte bu yeni dinin getirmiş olduğu değişiklikler edebiyat ve dilde yerini almıştır. Türk edebiyatı muhteva ve biçimsel olarak değişmeye başlarken, dil de sözdizimi aynı kalmakla birlikte kelime hazinesi ve yapı olarak değişime uğramıştır(Akar, 2016, s.149).

Yeni dinin kültürdeki yeri de bir hayli önemlidir. Dinin getirmiş olduğu yenilikler Türk halkının yaşayışında, inanışında, günlük konuşma dilinde, yazı dilinde, deyimler ve atasözlerinde, edebi eserlerde vs. birçok alanda kendine yer edinmiştir. Halk ve yüksek zümrede, dinin gereklilikleri uygulanmaya başlayınca, yaşam tarzı dâhil olmak üzere birçok alanda değişime gidilmiştir. Dinin temelindeki yaratıcı olan Allah, Türk toplumu için çok önemli ve kutsaldır. O ebedi ve ezelidir. Her şeyi bilen ve görendir. Türk toplumu Allah konusunda oldukça hassas ve eleştiriye kapalıdır. Öyle ki imanın şartlarından birisi Allaha imandır. Böyle bir dine mensup olan toplumun Allah konusundaki hassasiyeti anlaşılabilir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Karşılaştırma çalışması, Muharrem Ergin'in çalışması esas alınarak yapılmıştır. Çalışılan kavram kelimelerin kullanımları Dresden ve Vatikan nüshalarında aynıysa tek bir örnekle gösterilmiş, kullanımları farklıysa ayrı ayrı örneklerle gösterilmiştir. Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanıma örnek verilecektir.

- **Hak Ta'ala** anuđ köñline ilham ider-idi(Ergin/I, 2018, s. 73).

Üzerinde çalışılan bu kelime, Dede Korkut metninin Dresden ve Vatikan olmak üzere diğer iki nüshasında da aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmıştır. Herhangi bir değişim görülmemiştir. Buna ek olarak, Türkmen Sahra nüshasında tanrı anlamında “tarı” kelimesi de kullanılmaktadır. Bu kullanım, Dresden ve Vatikan nüshalarında bulunmamaktadır.

Allah kelimesi ve eş anlamlıları, birçok edebi eserde, deyim ve atasözlerinde, günlük konuşma ibarelerinde yerini almıştır. Bu hususta birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Hak getire, Hakk’a yürümek, Hakk’a varmak, Hakk’a kavuşmak, Hakk’ın rahmetine kavuşmak; Allah kuluna taşıyamayacağı yük vermez, Allah dağına göre kar verir, Allah sevdiğine dert verir, Allah’ın öldürmediğini peygamber sopayla kovar, Allah akıl fikir versin, Allah bağışlasın.

Edebî Eserlerden Örnekler:

İstiklal Marşı/Mehmet Akif Ersoy

- Hakkıdır Hakk’a tapan milletimin istiklal(Ersoy, 2012, s. 509).

Mevlid/Süleyman Çelebi

- Allah adın zikr idelüm evvelâ

Vâcib oldur cümle işde her kula(Türk, Doğan, Şerifoğlu, 2016, s. 494).

Süheyl ü Nevbahar/Hoca Mes’ûd

- İştî sana bir hoş hikâyet kılam

Eger Tengriden uş ‘inâyet bulam(Özkan, 2013, s. 527).

Nefes/Dedemoğlu

- Ne güzel yaratmış Hakk Te’âlâ

Hüsnün münevverdir gülden ziyade

Cemalin şavkına doyulmaz ey can

Paresince zülfün telden ziyade(Koçak, 2003, s. 32).

Köl Tigin Yazıtı/Güney Yüzü

- Tengri teg tengride bolmış Türk bilge Kağan bu ödke olurtum

(Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan, bu zamanda oturdum.)(Ergin, 2018, s. 34-35).

Hak Teâla kelimesi, günümüz Türkçesinde hala aynı anlamda kullanılmaktadır. Herhangi bir değişim gözlenmemiştir.

GÖK

Kelime, metinde: “Gök üzindenç uçar kuşu fermân étđ Hakk Te’âlâ” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “gökyüzü” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 31). Gök kelimesinin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1.İçinde gök cisimlerinin hareket ettiğı sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza. 2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gök kubbe, sema” şeklinde verilmiştir. Kelime, Divanü Lügati’t-Türk’te de: “Gök, gökyüzü, hava” şeklinde anlamlandırılmıştır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 734). Kelimenin renk olarak anlamı da mevcuttur: Koyu yeşil, mavi(TDK, 1945, s. 444). Kelime, Ötüken Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “1. Gökyüzü, sema. 2. Mavi, yeşil. 3.(Meyve için) olmamış, ham”(Çağbayır/II, 2007, s. 1737-1738). Eş anlamlısı olan semâ(سماء) kelimesinin “gökyüzü” , felek(فلك) kelimesinin “1.gökyüzü, 2.semâ” , fezâ(فضاء) kelimesinin , “ucu bucağı bulunmayan boşluk, dünyanın sonsuz olan genişliği” , asmân(آسمان) kelimesinin “gök, semâ” anlamında olduğu görülmektedir(Devellioğlu, 2017, s. 1090, 292, 303, 50).

Gök kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir. Kelime, Türkçenin tarihi devirlerine bakıldığında, söz başındaki /g-/ sesinin /k-/ şeklinde kullanıldığını göstermektedir. Tengri kelimesi de yer yer “gök” anlamında Eski Türkçe

döneminde kullanılmıştır. Eski Türkçe döneminde kullanılan “kök” kelimesi, gök anlamının dışında yön ifade etmek için “doğu” anlamında da kullanılmıştır. Köktürk kelimesinin “Doğu Türkleri” manasındaki kullanımı, buna örnek teşkil etmektedir. Kelimenin semâ, felek, fezâ şeklinde Arapça kökenli ve asuman şeklinde Farsça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Gök kelimesinin Türk toplumunda çok önemli bir yeri vardır. Türk tarihinin eski dönemlerine bakıldığında bu önem rahatlıkla anlaşılmaktadır. Köktürk döneminde var olan Gök Tanrı inancı, bu kelimenin sadece sözlüksel bir anlamının olmadığını açık bir şekilde göstermektedir.

Eski Türkler, bozkır kültürüne sahip olduklarından dolayı düz arazilerde, doğrudan gökyüzünün altında yaşamışlardır. Bundan dolayı da gökyüzünü onları saran, koruyan bir kubbe olarak düşünüp, onun üzerinde de bir yaratıcı olduğunu düşünmüşlerdir(Roux, 2011, s.128). Eski Türk kağanlarının otağlarını yedi basamaklı şekilde yaptırıp, yedinci ve en üstte olan basamağa oturmalarının sebebi de yine Gök Tanrı inancından gelmektedir. Eski Türklerce hükümdarların Tanrıdan kut aldığı ve bu sayede hükümdarlık bilgisine, güce ve kuvvete erişebildiklerine inanılmaktadır. Bundan dolayı da gökyüzünde olduğu düşünülen Gök Tanrıya en yakın yere otağlarını kurmuşlardır.

Türk toplumunda gök kavramı, Tanrı dışında birçok inanışta da bulunmaktadır. Örneğin, eski Türkler, ölümlerin ruhlarının gökyüzüne gideceğini düşündükleri için cesetleri ağaçlara asmışlardır. Bu sayede göğe ulaşmalarının daha kolay olacağını düşünmüşlerdir(Roux, 2011, s. 26). Şamanizm de Türk toplumunda yer edinmiş bir inanıştır. Şamanizm’den etkilenen Türkler, iyi ve kötü iye(ruh) dediğimiz varlıkların bir kısmının gökyüzünde yaşadığına inanmışlardır. Öyle ki anlatılan efsanelere göre; ay tutulması yaşandığı sırada ayın kötü iyeler tarafından saldırıya uğradığını düşünen insanlar, kötü ruhları kaçırmak için tenekelerle sesler çıkarmışlardır. Bu gibi efsanelerden de anlaşıldığı üzere “gök” kavramı Türk toplumunun ve kültürünün birçok yerinde hayat bulmaktadır. Gök kelimesinin Karadeniz yöresinde yaşayan insanlarca

farklı alanlarda kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin, denizin çok dalgalı olduğu zamanlarda insanlar “deniz gökten patlıyor” ifadesini kullanmaktadırlar.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Ala şayvanı **gök** yüzine aşanmış-idi(Ergin/I, 2018, s. 77).

Üzerinde çalışılan bu kelime, metnin diğer nüshalarında da aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmıştır. Herhangi bir değişim görülmemiştir.

Gök kelimesinin, Türk kültüründe, ne denli sağlam yer edindiğini öğrenmek için deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Göklere çıkarmak, gökte ararken yerde bulmak, gökten zembille inmek, köpeklerin duası kabul olsaydı gökten kemik yağardı.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Göğe Bakma Durağı/Turgut Uyar

- İkimiz birden sevinebiliriz göğe bakalım(Uyar, 2015, s. 27).

Rubâîler ve Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş/Yahya Kemal Beyatlı

- Farkında değildik göğe ermiş serimiz

Şimden gerü gülzâr-ı suhan’dır yerimiz(Banarlı, 1971, s. 1190).

Fuzûlî

- Beni candan usandırdı cefadan yar usanmaz mı

Felekler yandı ahımdan muradım şem’i yanmaz mı(Üst, 2007, s. 559).

Gökyüzü/Reşat Nuri Güntekin

-“Gökyüzü masalları temelinden yıkılmadıkça, insanlığın kurtulmuş sayılamayacağını, istiklâllerin en güç elde ediliri olan fikir istiklâlinin ancak böyle kazanılacağını daima yüksek sesle söyledim”(Aldemir, 2019, s. 103).

Gök kelimesi, Türkçenin eski dönemlerinde “gökyüzü, tanrı, hava, yeşil, mavi, doğu” gibi çeşitli anlamlara sahipken, günümüz Türkçesinde bu anlamlarının tamamını koruyamamıştır. Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere kelime, “gökyüzü” anlamını muhafaza etmiştir. Anadolu ağızlarında ise kelimenin “yeşil, mavi” anlamlarını da muhafaza ettiği Derleme Sözlüğünden edinilen bilgilere göre saptanmıştır. Kelimenin Türkiye Türkçesinde Tanrı ve doğu anlamlarında kullanımda olmaması hasebiyle, kelimenin anlam daralması hadisesine uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlaveten gök kelimesinin günümüz Türkçesinde, özellikle halk ağzında “olgunlaşmamış, ham meyve” anlamında kullanılması, kelimenin aynı zamanda anlam genişlemesine de uğradığını göstermektedir.(Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 2134-2135).

KUR’ÂN

Kelime, metinde: “Hakk Te’âlâ gökden Kur’ânı indürdi, arı dinli Muhammede okumağ-ıçün” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “Kur’an-ı Kerim” anlamında kullanılmaktadır(Ekici, 2019, s. 31). Kur’ân kelimesinin sözlük anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed’e gönderilen Tanrı buyruklarını içeren, Müslümanlığın temel kitabı, Kur’an-ı Kerim, Kelam-ı Kadim, Mushaf, Mushaf-ı Şerif” şeklinde açıklanmıştır. Devellioğlu da: “Hz. Muhammed’e inen kutsal kitap” şeklinde açıklamıştır(Devellioğlu, 2017, s. 606). Kelime, Ötüken Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed’e vahyedilen ilahi buyrukları insanlık âlemine bildiren kitap; Müslümanların kutsal kitabı; Tanrı buyruğu; Kur’ân-ı Kerim; Kelâm-ı Kadim; Mushaf”(Çağbayır/III, 2007, s. 2842).

Kelime, köken olarak Arapça kökenli bir kelimedir. Kur’ân kelimesinin kitâb, kelâm, furkân, kelânullah, tenzîl ve hüdâ olmak üzere Arapça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

İslamiyet'i kabul etmiş Türkler için, pek tabii Kur'an'ın yeri çok mühimdir. O; dinin direği, peygamberin yokluğunda rehber, yol gösteren, doğruyu öğretendir. Kur'ân-ı Kerim bir Müslümanın hayatının her yerinde bulunmaktadır. Kur'an'ı en az okuyan Müslüman bile, en azından bir mübarek gecede de olsa mutlaka Kur'an okumuştur. Geceleri çok korkan bir Müslüman, o gece ona sığınıp, onun korumasında rahat bir uyku uyuyabilmek için odasının en yüksek yerine mutlaka Kur'an koymaktadır. Ölen bir Müslümanın arkasından mutlaka Kur'an okunmaktadır. Zaman zaman toplu bir şekilde, zaman zaman da kişi tek başına okumaktadır. Mübarek gün sayılan cuma günlerinde, çoğu Müslüman Kur'an okumaktadır. İslamiyet inancında olan bir kişinin evinde Kur'an, mutlaka yüksek bir yerde konumlandırılmaktadır. Ve hatta Kur'an'ın belden aşağıda tutulmaması gerektiği düşüncesi de mevcuttur. Bu gibi örnekler Müslüman Türkler için Kur'an'ın ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshasıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Yazılıp düzilüp gökden indi Tanrı 'ilmi **Kur'an** görklü(Ergin/I, 2018, s. 75).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin bütün nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Bu mevzunun üzerine edebi eserlerden konuyla ilgili örnekler vermek yerinde olacaktır.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Kur'ân'a Hitap/Mehmet Akif Ersoy

-İnmemiştir hele Kur'an şunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için(URL-3).

Türkçe Şiirler/Mehmet Emin Yurdakul

-Bu Kitab'dır: Her insana için dışın öğreten

Gökte, yerde, tende, canda bir Yaratan sezdiren(URL-4).

Kur'an kelimesi, günümüz Türkçesinde hala aynı anlamda kullanılmaktadır. Örneklerden de anlaşıldığı üzere herhangi bir anlam değişmesi olayı yoktur.

UÇMAK

Kelime, metinde: “Arı dinlü dost Muḥammed gelür uçmaḳuṅ ḳapusını açmaḳ-içüṅ” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “cennet” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 31). Uçmak kelimesinin sözlük anlamı, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Cennet” şeklinde açıklanmıştır. Kelime Divanü Lügati't-Türk'te de: “Cennet” şeklinde anlamlandırılmıştır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 915). Cennet anlamında olan bu kelimenin etimolojisine bakıldığında, Türk diline Soğdca'dan geçmiş bir kelime olduğu görülmektedir. Müslüman Türkler tarafından erken bir tarihte çevrim yapılarak özümsemiştir. Arapça c, n, n kökünden oluşmaktadır. Soğdca formu, Türk dilinde nadiren kullanılmıştır. “Uştmax” şeklinde olan kelime, Türk dilinde en az çaba yasasının etkisiyle ve Türkçeleştirme eylemi sonucunda “uçmak” şekliyle kalıcı olmuştur(Clauson, 1992, s. 257). Kelime, Ötüken Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “1. Uçmağ/uçmaḳ> Soğdca uştmaḳ: Cennet. 2. Eski Türkçe uçmak: 1. Havalanıp gitmek. 2. Vefat etmek; bu dünyadan göçüp gitmek; ölmek. 3. Yok olmak; sona ermek. 4.(Ruh için) havaya yükselmek; çıkmak; ölmek”(Çağbayır/V, 2007, s. 4962).

Uçmak kelimesi, art zamanlı incelendiğinde Soğdca kökenlidir. Ama eş zamanlı incelenirse artık Türkçe kökenli bir kelimedir. Bu kelimenin cennet(جنت), ravza(روضه), firdevs(فردوس) şeklinde Arapça ve behişt(بهشت) şeklinde Farsça eş anlamlıları bulunmaktadır.

Türkçe kökenli olan uçmak kavramı, “havalanmak, yükselmek” manasına gelmektedir. Türk halkının kültüründe, gök ile ölümler pek çok yerde bütünleşmiştir. Bu bütünleşmenin sebebi, eski Türk inanışlarına göre ölümlerin ruhlarının gökyüzüne gideceği, orada bulunan cennete ulaşacağı inancıdır. Gökyüzünde bulunan cennete gitmek de bir kuş gibi uçma eylemini

gerektirmektedir. Eski Türkçede ölmek kelimesinin “kergek bolmak” şeklinde kullanılması da bu duruma netlik kazandırmaktadır. Osman Nedim Tuna’nın belirttiği gibi kergek, bir kuştur. Kergek bolmak da “kuş olup uçmak, ölmek” anlamında kullanılmıştır(Gürsoy Naskali ve Sağol Yüksekaya, 2009, s. 16). Bundan dolayı cennet kelimesi, Türkçe olarak “uçmak” kelimesi ile örtüşmüştür. Ayrıca Gök Tanrı inancında olan Türk toplumunun cennete gitmek için gökyüzüne uçmak istemesi gayet anlaşılabilir bir sebeptir. Eski Türkler, Şamanların atlarıyla birlikte gökyüzüne uçup Tanrı’nın yanına gidip geldiklerine inanmaktadırlar(Türkmen, 2009, s. 973).

Türk-İslam kültüründe, cennetin sekiz tane olduğu ve cehennemin de yedi tane olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi ise Kur’an’da, cenneti ifade etmek için cennet kelimesinden farklı olarak birçok ismin(Dâru’l-Âhiret, Cennetü’l-Huld, Adn Cenneti gibi) kullanılmasıdır. Birçok din âlimi de bundan yola çıkarak cennetin sekiz katının olduğu yahut sekiz tane cennet olduğu kanaatindedir. Bu durum cehennem için de aynı şekildedir. Kur’an’daki bir ayette geçen cehennemin yedi kapısı ifadesi, cehennemin yedi katının olduğunu yahut yedi tane cehennem olduğunu düşündürmüştür(Harman, 2014, s. 93-94). Bu durum, toplum içinde de kendine yer edinmiştir. Halkın; peygamberlerin, evliyaların, ermişlerin, şehitlerin, sıradan insanların vs. herkesin cennetin farklı bir katında bulunacağına inanması, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Edebi eserlerde ise bu mevzu, “sekiz uçmak, yedi tamu” şeklinde zuhur etmiştir.

İtalyan edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Dante de dünyaca ünlü eseri “İlahi Komedyâ” da bu mevzudan bahsetmektedir. Eser Cehennem(Inferno), Araf(Purgatorio) ve Cennet(Paradise) şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Eser, Cehennem bölümüyle başlamaktadır. Dante’nin tasvir ettiği cehennem dokuz tabakadan oluşmaktadır. Tanrıyı reddeden şairler, filozoflar; şehvete kapılanlar, lüks düşkünü kimseler, müsrifler, dinden çıkmış kimseler, intihar eden kimseler, hırsızlar, falcılar vs. burada bulunmaktadırlar. İkinci kısım olan Araf’ta ise insanlar, işledikleri suçlara göre sekiz tabakadan oluşan Araf’a yerleştirilmektedirler. Kıskanç ve kibirli kimseler, obur kimseler vs. burada azaba uğramaktadırlar. Araf’ın son katmanı ise günahlarından sıyrılan kişilerin

cennete uçma yerleridir. Virgilius'un kılavuzluğuyla birlikte Cehennem'de ve Araf'ta gezinen Dante, nihayetinde Cennet bölümüne gelmektedir. Aklı temsil eden Virgilius, cennete giremediği için Dante, cennet yolculuğuna imanı temsil eden Beatrice ile devam etmektedir. Dante'nin cenneti dokuz katmandan oluşmaktadır. En üst katman olan dokuzuncu katmanda Tanrı bulunmaktadır. Diğer katmanlarda da Tanrı'ya yakın olan kimseler, savaşta ölenler, adil olan kimseler, din bilginleri gibi kimseler bulunmaktadır(Kolcu, 2018, s. 55-56). Eser incelendiğinde, Türk edebiyatında bulunan "sekiz uçmak ve yedi tamu" ile ne kadar benzer olduğu görölmektedir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Ağ şakallu baban yiri **uçmak** olsun(Ergin/I, 2018, s. 115).

Kelimenin diğer nüshalarla karşılaştırılmasının sonucunda, anlam ve biçim olarak herhangi bir değişim tespit edilmemiştir.

Bu noktada kelimeyle alakalı deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Bendeniz cennet kuşu, cennete çevirmek, dayak cennetten çıkmıştır, yüzünü gören cennetlik.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Divan/Yunus Emre

- Dutulmadı Yûnus cânı geçdi tamudan uçmağı

Yola düşüp dosta gider ol aşlına uyağmağa(Özkan, 2013, s. 454).

Kutadgu Bilig/Yusuf Has Hacip

-Tamuĝka ya uçmak begi bolĝuka(Kuyma, 2015, s. 880).

(O, ya cehennemde yanmak ya cennette bey olmak)

Kitâbu'l-Gunya

-Uçmaklığı uçmaĝa ve tamulığı tamuya koyar(Özkan, 2013, s. 860).

Dirse Han Oĝlu Boĝaç Han Hikâyesi/Dede Korkut Hikâyeleri

-Aĝ pürçeklü anañ yiri behişt olsun; aĝ saĝallu babañ yiri uçmaĝ olsun(Ergin/I, 2018, s. 95).

Uçmak kelimesi, örneklerde de görüldüğü üzere herhangi bir anlam değişmesine uğramadan kullanılmaya devam etmiştir. Günümüz Türkçesinde ise kelime, cennet anlamında kullanılmamaktadır. Bu bağlamda kelimenin anlam daralmasına uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır.

KILIÇ

Kelime, metinde: “Alî mindi Düldüli, kırşandı Zülfikârı, küffara kılıc çaldı hem din-içün” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “çelikten silah” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 31). Kelimenin sözlük anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “Bele asılmış bir kın içinde taşınan, siperlikli bir kabzaya tutturulmuş, bir veya iki yüzü de keskin, uzun ve sivri, çelikten yapılmış kesici bir silah”(Çaĝbayır/III, 2007, s. 2602). Kılıç kelimesi, bütün Türk lehçelerinde aynı şekilde yaşayan bir kelimedir. Kelimenin, Uygur dönemine ait Irk Bitig adlı eserde “altun kurugsakımın kılıçın kesipen” şeklinde silah anlamında geçtiği görülmektedir. Karahanlı Türkçesi dönemine ait olan Kutadgu Bilig adlı eserde “kılıç aldı” şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi döneminde de kelime aynı şekilde korunmuştur. Oĝuz Türkçesi dönemine gelindiğinde, kelimenin kılıç şeklinde kullanımının yanında “kılınç” şeklinde kullanımının olduğu da görülmektedir. Osmanlı Türkçesi döneminde de

kelime kılıç şekliyle kullanılmış ve Türkiye Türkçesi döneminde de kelime aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedir(Clauson, 1992, s. 618).

Kılıç kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir. Kelimenin seyf(سيف), hüsâm(حسام) şeklinde Arapça kökenli; şemşîr(شمشير), tîg(تغ) şeklinde Farsça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır. Türkçe kökenli olan “kılıç” kelimesinin yer yer “kılınç” şeklinde kullanıldığı da bilinmektedir. İlaveten kılıç kelimesi yerine polat/polad/bolad ve kara polad kelimeleri de Dede Korkut metinlerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Kılıcın önemi, Türk kültürü açısından çok büyüktür. Gerek Türk tarihine gerekse masallara, destanlara ve hikâyelere bakıldığında bu önem, çok iyi görülmektedir. Savaşa giden Türk erlerinin ellerine aldıkları ilk silah kılıçtır. Kadınlar dâhil olmak üzere ülkede kılıç kullanmak, bilhassa iyi kılıç kullanmak çok önemlidir. Türk toplumu için kılıç, sadece demirden yapılmış bir savaş aleti demek değildir. Kılıç aletine bunun dışında birçok anlam yüklenmiştir. Örneğin: Dede Korkut Hikâyelerinde Atam Korkut, yiğitlere alkış veya dua ederken “çalıştığında siyah çelik yüz kılıcın gidilmesün!”, yani kılıcın keskinliğini hiç kaybetmesin, demektedir(Qemberli, 2018, s. 100-101). Türk kültürü denilince ilk akla gelen şeylerden birisi demirciliktir. Madencilik ve demircilikte bayağı ilerlemiş olan Türkler, pek tabii bunlara kelime anlamlarının dışında farklı anlamlar da yüklemişlerdir. Türk toplumunda kazanılan bir savaşta kullanılmış yiğidin kılıcı altından geçmek, sadakat ve itaat etmek anlamlarına gelmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde bu konuyla alakalı kısmı şu anda vermek yerinde olacaktır: “Oğuz beyi Beyrek’in düşmanı Yalancı oğlu Yaltacuk gördü kim yanar, sazdan çıktı. Beyrek’in ayağına düştü. Kılıcı altından geçti. Beyrek dahi suçundan geçti” Burada demirden yapılmış olan kılıcın altından geçmekle, kılıca ve dolayısıyla demire duyulan saygı görülmektedir. Demir, güç ve hâkimiyeti alegorik olarak yansıtmaktadır. Bunun yanında Türk halkı ant içtikleri zaman demiri ulu kılmak için kılıçlarını çıkartıp yan bir şekilde önlerine koymaktadırlar. Yapılan bu hareketle “Kök girsin kızıl çıksın”, yani “Ola ki sözümden cayarsam kılıç kanımla bulansın ve ulu demir benden öç alsın” demek istenmektedir(Durmuş, 2014, s. 287).

Demirin önemi ve yeri, Türk destanlarında da görülmektedir. Örneğin; Ergenekon Destanı'na bakıldığında, Türklerin hapsedilmiş oldukları dağdan, madencilik yetenekleriyle demirin olduğu yeri bulmaları ve demircilik yetenekleriyle de demiri eritip kaçabilmeleri hadisesi, yine demirin Türk kültürünün mihenk taşlarından biri olan destanlardaki ve kültürdeki önemini açıkça göstermektedir. Ayrıca Türkler Ergenekon'dan çıkış hadisesini her yıl mutlaka kutlamaktadırlar. Ateşte kızdırılmış demir, demirden bir örsün üstüne konulur ve önce hükümdar daha sonra beyler olmak üzere sırayla çekiçle demire vurulmaktadır(Elçin, 1993, s. 77-78). Eski Türklerde belde bulunan kemere kılıç ve hançer takma geleneği bulunmaktadır. Eski Türk mezarlarından da görüldüğü üzere ölmüş erkek mezarlarında gerek kınına konulmuş gerekse kınına konulmamış kılıçlar bulunmuştur. Kılıcın bir şeyi ikiye ayırması hasebiyle ölümle yaşamı ikiye böldüğü de düşünülmektedir. Ayrıca Eski Türklerde, demirin kötü ruhları kovduğu inancı da bulunmaktadır(Berkli, 2006, s. 178, 180).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Muhammede şalavat getürdi, deve kibi kükredi, arşlan kibi aıradı, na'ra urup haykırdı, yapa yalunuz kâfire at depdi, **kılıç** urdı(Ergin/I, 2018, s. 172).

Yapılan karşılaştırma sonucunda, kılıç kelimesinin diğer nüshalarda da aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kelimenin öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için, içinde “kılıç” kelimesini barındıran deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Kılıçtan geçirmek, kılıcı kınına sıkmak, kılıcın çalmak, kılıcını arşa asmak, kılıcını kırmak, kılıç kuşanmak; kılıç kınını kesmez, iş bilen kılıç kuşananın, aman diyene kılıç kalkmaz, kalem kılıçtan keskindir.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Dadaloğlu

- Belimizde kılıcımız Kirmani
Taşı deler mızrağının temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir(URL-46).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi/Dede Korkut Hikâyeleri

-Dirse Han aydur: Bayındır Han benüm ne eksikligüm gördi, kılıcumdan-mı gördi(Ergin/I, 2018, s. 78).

Fuzûlî

- Zevk-ı tîgundan aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürur ilen bıragur rahneler dîvâre su(URL-47).

(Senin kılıcının zevkinden gönlüm parça parça olsa buna şaşılmaz/Zira su akarken duvarda gedikler bırakır.)

Kılıç kelimesi, örneklerden de anlaşıldığı üzere herhangi bir değişime uğramadan kullanılmaya devam etmiştir. Günümüz Türkçesinde de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedir.

KURBÂN

Kelime, metinde: “Yâ İlâhî menüm oğlum yoğdur, sen oğlan vérgil başa, öz oğlumı keseyim yolunda kırbân-içüñ” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “Allah için, onun yolu için feda olma, ölme” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 31). Kurbân kelimesinin sözlük anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan. 2. İçtenliği belirten bir seslenme sözü. 3. Bir ülkü uğrunda feda edilen veya kendini feda eden kimse. 4. Bir kazada veya felakette ölen kimse. 5. Maddi

ve manevi bakımdan felakete sürüklenmiş, insani değerlerini yitirmek zorunda kalmış veya bırakılmış kimse” şeklinde açıklanmaktadır.

Devellioğlu da kelimeyi: “1. Allah’ın rızasını kazanmaya vesile olan şey. 2. Eti, fıkara parasız olarak dağıtılmak niyetiyle farz, vacip veya sünnet olarak kesilen(koyun, keçi, sığır, deve... gibi) hayvan. 3. Bir gaye uğrunda feda olma” şeklinde açıklamıştır(Devellioğlu, 2017, s. 607). Kelime, Ötügen Sözlükte şu şekilde açıklanmıştır: “1. Allah’ın rızasını kazanmak amacına yönelik dinî bir vecibeyi veya adağı yerine getirmek için sığır, deve, koyun, keçi cinsinden kesilen hayvan. 2. Müslümanların kurban bayramı. 3. Katoliklerde Hz. İsa’ya verilen ad. 4. Bir ülkü uğruna feda edilen veya kendini feda eden kimse. 5. Bir kaza veya felaket sırasında ölen kimse. 6. Herhangi bir kimse veya bir şey yüzünden maddi ve manevi zarara uğrayan, felakete sürüklenen ya da insani değerlerini yitiren kimse”(Çağbayır/III, 2007, s. 2843-2844). Kaşgarlı Mahmud, Divânu Lügati’t-Türk’te bu kelimeye eş değer “ıduk” ve “yağış” kelimelerini vermiştir. İduk kelimesinin anlamını: “Serbest bırakılmış hayvan, mübarek olan her şey” şeklinde, yağış kelimesinin anlamını: “Putlarına yaklaşmak amacıyla veya adamış oldukları adak için cahiliye devrindeki insanların putlarına kestikleri kurban” şeklinde açıklamıştır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 655, 941). Kurban kelimesi, Arapça kökenli bir kelimedir. Kelimenin; nezîre(نذير) şeklinde Arapça kökenli, ıdhuk/ıduk ve yağış olmak üzere Türkçe kökenli eş anlamlı şekilleri bulunmaktadır.

Türk toplumunda kurban kültürü çok önemli bir yer kaplamaktadır. Kurban faaliyeti Türk toplumuna İslamiyet ile birlikte gelmemiştir. Eski Türklerde canlı ve cansız olmak üzere iki çeşit kurban verilmektedir. Canlı kurban, Kaşgarlı Mahmud’un da açıkladığı gibi, seçilen hayvanın başıboş bırakılması şeklinde gerçekleşmektedir. Buna da “ıduk” denmektedir. Bu seçilen hayvandan hiçbir şekilde bir beklenti yoktur. Eti yenmez, sütü sağılmaz ve üstüne binilemezdir. Diğer kurban çeşidi, günümüzde de uygulanan canlı kurbandır. Bu kurban şeklinde de canlı bir hayvan çeşitli sebeplerden dolayı kesilerek Allah’a ithaf edilmektedir. Çeşitli kavimlerde hayvanın yanı sıra insan kurban edildiği bilinmektedir. Fakat Türklerde hiçbir şekilde insan kurban etme durumu

olmamıştır. Bahaeddin Ögel, ataları için insan kurban etme geleneğinin bir Moğol geleneği olduğunu söyleyerek şu rivayeti anlatmıştır: “Türkler dişi geyiği bir tür Tanrı daha doğrusu birer dişi ruh kabul ediyorlardı. Göktürklerin atalarından biri, sık sık bir mağaraya giderek orada Deniz Tanrısı ile sevişirmiş. Bir müddet sonra Deniz Tanrısı mağaraya gelmez olmuş. Bunun sebebi bir Ak geyiğin askerler tarafından öldürülmesiymiş. Bu durumu öğrenen Göktürk reisi Ak geyiği vuran kişiyle kabilesini cezalandırmış. Bu cezaya göre Göktürklerde insan kurbanları, hep bu askerin kabilesinden verilirmiş” Tabi ki bunun bir rivayet olduğunu da eklemektedir. Hiçbir tarihi kaynakta böyle bir bilgi mevcut değildir(Bekki, 1996, s.18-21).

Eski Türklerde Tanrı Ülgen ve Yerlik için kurban sunmak çok yaygın bir eylemdir. Kurban her zaman Tanrı için sunulmak zorunda değildir. Dağ, su gibi ruhlara da sunulabilmektedir. Bunun sebebi, tamamen Şamanizm ile alakalıdır. Şamanizm’e göre: İnsanın sağlıklı, mutlu, başarılı ve rahat olması tamamen bu ruhlara bağlıdır. Onlar hoşnutsa inanlar da hoşnuttur. Bu da dolaylı yoldan tabi ki Tanrı ile ilgilidir. Çünkü bu ruhlar, insanların isteklerini Tanrı’ya ulaştırma konusundaki bir aracı durumundadırlar. O sebepten inananlar bu ruhlara kurban sunmaktadırlar(Akgün, 2007, s. 140-141).

Günümüzde kesilen kurban eylemine bakıldığında, bunlara benzemekle birlikte aslında farklıdır. Çünkü günümüzde kurban eylemi, sadece ve sadece Allah için yapılmaktadır. Herhangi bir aracıya kurban sunulmasına gerek yoktur. Allah için kesilen kurbanın yanında farklı sebeplerden de kurban kesilmektedir. Örneğin: bir kişi bir dileği varsa, Allah’a dileğinin kabul olması durumunda kurban keseceği sözünü vermektedir. Bu duruma adak adamak denmektedir. Kesilen hayvan büyükbaş, küçükbaş hayvan ya da tavuk olmaktadır. Bir kişi yeni bir araba aldıysa Allah kazalardan belalardan korusun diye arabanın önünde kurban kesmektedir. Bu eylemin kendisini ve arabasını koruyacağına inanılmaktadır. Ayrıca Türk toplumunda kurban bayramında kesilen hayvanın kanına parmak batırılmakta ve parmaktaki o kan, kurban hissedarlarının çocuklarının alınlarına çalınmaktadır. Bu eylemle: “Allah’ım! Bu hayvanı hanem adına senin hürmetine kesiyorum. Sen de çocuklarımı ve hanemi koru”

denmektedir. Aynı zamanda kesilen hayvanın eti, mutlaka ve mutlaka ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak zorundadır.

Geçmiş çağlara bakıldığında; Eski Türklerin ölen kişinin atının kuyruğunu kesmesi, cahiliye dönemindeki Arapların hayvanların belli bir parçasını kesmesi, bazı toplumların kurban için heykel sunması, bedel kurbanı kapsamındadır. Türk toplumundaki sünnet eyleminin de böyle bir bedel kurbanı olduğunu söyleyen araştırmacılar mevcuttur. Bunun yanında, kan kardeşliği eyleminin de bedel kurbanı olabileceği düşünülmektedir(Çetin, 2008, s. 31).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- A big baba işidürem
Amma ‘Arafatda irkek kıızı **kurban** için
Baba oğul kıazanur ad için
Oğul-da kıılıç kıuşanur baba kıayreti-y-içün
Menüm de başum **kurban** olsun senün-içün(Ergin/I, 2018, s. 160).

Kelimenin diğer nüshalardaki kullanımı incelendiğinde, Türkmen-Sahra nüshasıyla aynı şekilde kullanıldığı görölmüştür.

Kelimenin bahsi kapatılmadan önce deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler vermek yerinde olacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Kurban olayım, kurbanlık koyun gibi, hamsi niçin kurban olmasın eti de var canı da, itin akılsızı kurban bayramında sılaya gider.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Aynalı Kemer/Bariş Manço

-Aynalı kemer ince bele bu can kurban tatlı dile(URL-5).

Aşkî

-Dil varsa âsitânına yalanır itlerin

Nitekim tekye halkını kurbân sevindirir(Pala, 2016, s. 279).

Fuzûlî

-Yılda bir kurban keserler halk-ı âlem ıyd için

Dem-be-dem sâat-be-sâat ben senin kurbânınam(Pala, 2016, s. 279).

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde, kelimenin günümüz Türkçesinde de aynı şekilde kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Kelime, hiçbir anlam değişmesine ve biçim değişikliğine uğramadan günümüz Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir.

CİBRİL

Kelime, metinde: “Cibril geldi getürdi Burâkı, Hâbibüm, dostum olan, ol Burâkı minsün, Mi'râca gelmağ-ıçün” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “vahiy meleği” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 31). Kelime, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde “Cebrail” haliyle geçmekte ve şu şekilde açıklanmaktadır: “Allah tarafından peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilen dört büyük melekten biri”. Ferit Devellioğlu da: “Cebrâîl, Cebreîl; peygamberlere emir ve vahy'e vâsita ve memur olan dört büyük melekten biri” şeklinde açıklamıştır(Devellioğlu, 2017, s. 144, 158). Kelime, Ötüken Sözlükte: “Dört büyük melekten Allah'ın emirlerini vahiy yoluyla peygamberlere getirmekle görevli olanı; Cibril”(Çağbayır/I, 2007, s. 766). Arapça kökenli bir özel isimdir. Kelimenin Cebrâîl, Cebreîl, Cebrîl, Cibrîn, Ruh'ul-Kudüs, Ruh'ul-Emin, Resûl ve Seyyüd'ül-Melaike şeklinde eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Cebrail, Hristiyan ve Yahudi kaynaklarında “Gabriel” olarak geçmektedir. Gabriel kelimesi, gebr+el kelimelerinden oluşmaktadır. Gebr, güçlü insan; el ise Tanrı demektir. Cebrail; Hristiyanlık, Yahudilik, Müslümanlık olmak üzere

birçok dinde ve inanışta bulunmaktadır. Hristiyanlık ve Yahudilikte büyük meleklerden sayılmakla birlikte Kitâb-ı Mukaddes'te adı geçen meleklerden biridir. Ayrıca Cebrail'in adının geçtiği ilk kitap "Daniel Kitabı"dır. Eski Ahid'de ve apokriflerde, Cebrail'in altı meleklerle beraber Tanrı'nın sol tarafında durduğu, aziz kişilerin dualarını Tanrı'ya ilettiği, birinci semanın hâkimi olduğu, kötülere yok edip şeytanları ateşe attığı ve doğal olan güçleri yönettiği anlatılmaktadır. Yahudilikteki Cebrail ile İslamiyet'teki Cebrail benzerdir. Yahudilikte Cebrail, Allah'ın emirlerini diğer mahlûklara bildirmekle mükellef olan bir melektir. İlâveten adalet ilkesi halindedir. Hristiyanlıkta da benzer şekilde elçi göreviyle anlatılmaktadır. Ahd-i Cedîd'de adından iki kere bahsedilmiştir. İlki Hz. Zekerîyya'ya Hz. Yahya'nın doğacağını müjdelediği hadisedir. İkincisi de Hz. Meryem'e Hz. İsa'nın doğacağını müjdelediği hadisedir(URL-50). İslamiyet'te de Allah'ın emir ve yasaklarını iletmek üzere görevlendirilmiş bir melek şeklindedir. Cebrail, Nur Dağı'nda bulunan Hira Mağarası'nda Hz. Muhammed'in ilk vahyi olan "İkra(Oku)" vahyini getirmiştir. Cebrail'in insanlara birçok farklı şekilde görüldüğü düşünülmektedir. Hz. Muhammed'e ise gerçek görünümü ile iki defa görünmüştür. İlki Hira Mağarası'nda ilk vahyi getirdiği zaman, diğeri de Miraç hadisesi zamanındadır(URL-49).

Türk kültüründe Cebrail, din sınırları içerisinde bulunduğu kadar din dışı unsurlarda da görülmektedir. Din dışı unsurlar içerisinde bilhassa geç dönemde oluşmuş olan Türk mitlerinde ve efsanelerinde görülmektedir. İnsanın yaratılması ve dünyaya gelmesiyle alakalı olan bir mitolojik anlatıda, Cebrail'in İslami Türk mitolojisindeki yeri de görülmektedir. Anlatı şöyledir: " Gök Tanrı, ilk olarak Cebrail'den insanı sudan yaratmasını istemiştir. Cebrail bu isteği gerçekleştirememiştir. Daha sonra insanı ateşten yaratmasını istemiştir. Cebrail, yine Tanrı'nın isteğini gerçekleştirememiştir. Son olarak insanı topraktan yaratmasını istemiştir. Toprak, bu durum karşısında feryat ederek olmamasını dilemiştir. Bunun üzerine Tanrı Cebrail'i toprağa göndererek insanın ondan borç aldığını, öldüğü vakit borcunu geri vereceğini söylemesini istemiştir. Bunun üzerine toprak rıza göstermiş ve şöyle demiştir: 'İnsan oluşur, yaşar ve ölür.

Topraktan olduğu için yine toprak olur. Böylece toprak verdiği borcu geri alır'(Enveri, 2018, s. 96-97). Diğer bir mitolojik anlatı şu şekildedir: “Tanrı, ilk insan olan Âdem’i yaratmış ve ona ruh üflemiştir. Fakat ruh, bedene girmek istememiştir. Bunun üzerine Tanrı, Cebrail’e cennetten koşneyi getirmesini ve çalmasını söylemiştir. Cebrail koşneyi çalmaya başlayınca ruh bedene girmiştir. Bundan dolayı da Cebrail, ilk çalgı çalan kişi ve müzisyenlerin piri olmuştur(Tüfekçioğlu, 2006, s. 18). Cebrail, okçuluk ile alakalı bir rivayette de kendine yer bulmuştur. Rivayet şöyledir: “Hz. Âdem’in ekinlerini kuşlar yemiştir. Bunun üzerine Allah, Cebrail ile birlikte cennetten ok ve yay indirmiştir. Hz. Âdem bunların ne olduğunu Cebrail’e sual etmiştir. Cebrail de yay için Allah’ın kuvveti, ok için de Allah’ın şiddeti diyerek Hz. Âdem’e nasıl kullanması gerektiğini öğretmiştir(URL-51).

Cebrail, Türk edebiyatında da farklı adlandırmalarla birlikte sıkça kullanılmıştır. Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Rûh’ul-Emîn, Rûh-ı Kudsî, Rûhu-l-Kuds, Bülbül-i Kudsî, Hümâ-yı Kudsî, Tâvûs-ı Sidre, Tâvûs-ı Arş ve Tâvûs-ı Kudsî gibi adlandırmalarla edebiyat içinde sıkça kullanılmıştır. şiirlerde dinen bilinen görevleri ve icraatlarıyla ve kanatlarıyla sevgilinin güzelliğine gölgelik, Allah kelamını konuşmasından dolayı bülbül, hûma, tûtî gibi kuşlar olarak da anılmıştır. Bazen de aşığın canı Cebrail olurken sevgilinin boyu da Sidre olmuştur(Pala, 2016, s. 84).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Hâk Ta’âla **Cebrâ’ile** buyurdı kim: Ya **Cebrâil** var şol kulumu kırk erce kuvvet virdüm didi(Ergin/I, 2018, s. 224).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda; kelimenin Dresden ve Vatikan nüshalarında yalnız Cebrâil şeklinde, Türkmen-Sahra nüshasında da yalnız Cibril şeklinde kullanıldığı görölmüştür. Bütün nüshalarda anlam olarak herhangi bir farklılık gözlenmemiştir.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Şeyh Galip

- Rûhsun nefha-i Cibrîl ile tev'emsin sen
Sırr-ı Hak'sın mesel-i İsi-i Meryem'sin sen(Pala, 2016, s. 84).

Fuzuli

- Babdan goncalara hâmil oldu gülbün
Öyle kim İsâ'ya Cibril deminden Meryem(URL-52).

Cebrail kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Herhangi bir anlam değişmesi olayı bulunmamaktadır.

ZÜLFİKAR

Kelime, metinde: “Alî mindi Döldüli, kırşandı Zülfikârı, küffara kılıc çaldı hem dîn-içüñ” şeklinde geçmektedir. Kelime, metinde “Hz. Ali'nin efsanevi kılıcı” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 31). Kelime, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği, ucu ikiye ayrılmış kılıç” şeklinde geçmektedir. Ferit Devellioğlu'nun ansiklopedik sözlüğünde ise kelime “Zülfekar” şeklinde geçmekte ve şu şekilde açıklanmaktadır: “Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği ucu çatallı kılıç [Hz. Ali'nin kahramanca kullanmasıyla ün kazanmıştır]”(Devellioğlu, 2017, s. 1391). Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Omurgalı. 2. İki parçalı; çatallı. 3.(Özel isim) Hz. Ali'nin kılıcının adı” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 5507). Kelime, Arapça kökenli olan ve “sahip” anlamına gelen “zû(ذو)” kelimesi ile yine Arapça kökenli olan ve “omurga” anlamına gelen “fekâr(الفقر)” kelimesinin birleşiminden oluşmuştur(URL-53).

Zülfikar adlı kılıç, sahibi olan Hz. Ali ile adeta bütünleşmiştir. Öyle ki Hz. Ali denilince Zülfikar, Zülfikar denilince Hz. Ali akla gelmektedir. Zülfikar, her iki tarafı da keskin, orta bölümü yivli ve ucu çatallı olan bir kılıçtır. Kılıç, Bedir

Savaşı'nın kazanılması sonucunda elde edilen ganimetlerin arasında bulunmuştur. Kılıç, esasen Hz. Muhammed'e aittir. Fakat daha sonra Uhud Savaşı'nda, bizzat Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye hediye edilmiştir. İlaveten Hz. Muhammed'in, kılıcı Hz. Ali'ye verirken “Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur” dediği söylenmektedir. Rivayete göre kılıcın uzunluğunun yedi karış olduğu ve eninin de bir karış olduğu söylenmektedir. Türk edebiyatında bulunan Hz. Ali Cenklerinde, Zülfikar hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre; Hz. Ali, Zülfikar hakkında şunları söylemiştir: “Bu kılıca uzan dersem beş yüz kulaç boyu uzar, ejderha ol dersem olur, od ol dersem olur ve dünyayı yakar” Diğer bir rivayet şöyledir: “Hz. Ali savaşlar sırasında, Allah'ın inayetiyle birçok insanın toplamda yapamayacağı şeyleri tek başına yapabilmektedir. Zülfikar ile bir saatte altı yüz kişiyi öldürebilmektedir. Tarik-i Zengi komutasındaki orduyla savaşırken de Zülfikar'ı yetmiş arşın salarak her bir vuruşunda yüz kırk tane düşmanı yere serebilmektedir. Diğer rivayetler de şu şekildedir: Zülfikar, düşmanın bulunduğu yere göre kırk arşından yüz elli arşına kadar uzayabilmektedir. Aynı zamanda o kadar ağırdır ki on iki kişi bile taşıyamamakta, o kadar keskindir ki taşı bile kesebilmektedir. Ayrıca koca bir fili, üstündeki binicisi de dâhil olmak üzere ikiye bölüp yerin altmış arşın dibine kadar saplanabilmektedir(Karaoğlu, 2015, s. 47, 52-53).

Türk kültüründe Zülfikar, sadece kılıç olmanın dışında farklı anlamlar da atfedilen bir simge halini almıştır. Özellikle Alevi kültüründe çok önemli olan bir simgedir. Alevi inancında olan kişilerin mezarlarında dahi Zülfikar motifi bulunmaktadır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde bu motif, ölen kişinin yiğitliğini göstermek amacıyla da kullanılmaktadır. Hatta Kars, Iğdır gibi bölgelerde “kılıcından kan damlıyor” ifadesi kullanılarak ölen kişinin yiğitliği pekiştirilmektedir(Sevinç, 2013, s. 624). Zülfikar'ın Hz. Ali'ye Hz. Muhammed tarafından verilmesi, Şiiler arasında Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in gerçek varisi olduğu inancına yol açmıştır. Aynı zamanda Zülfikar'ın Cebrail tarafından gökten indiğine inanılmıştır. Çift ağzı olan Zülfikar'ın bir ağzı ilmi, diğer ağzı da imanı temsil etmektedir. Aynı zamanda düşmanların gözlerini oymak için de

iki ağızlı olduğu söylenmektedir. Kabzası ise adalet sembolü olmuştur. Rivayete göre; Hz. Muhammed vefat ettikten sonra Hz. Ali, Zülfikar'ı kınına sokmuş ve bir daha da hiç kullanmamıştır(Güneş, 2018, s. 10).

Zülfikar motifi, Türk tarihinde birçok alanda kullanılan bir motiftir. Osmanlı döneminden günümüz Türkiye'sine kadar kullanılagelmiştir. Osmanlı döneminde, özellikle yeniçerilerin işaretlerinde ve flamalarında kullanıldığı görülmektedir(Çolak, 2018, s. 2159). Bunun dışında mimari yapılarda ve mezarlarda görülmektedir. Günümüzde de aynı şekilde mimari yapılarda ve mezar taşlarında kullanılmaya devam etmektedir. Bunların dışında yüzük, kolye, bileklik gibi takılarda ve kişilerin vücutlarında dövme olarak bile kullanılmaktadır(Arslan, 2020, s. 248).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- Mûsa Kelîmüñ 'aşası ağaç/ Böyük böyük şularuñ köprüsi ağaç/ Kara kara deñizlerüñ gimisi ağaç/ Şâh-ı merdan 'Alinüñ Düldülinüñ eyeri ağaç/ **Zülfikaruñ** kını-y-ile kabzası ağaç(Ergin/I, 2018, s. 108-109).

Yapılan karşılaştırılma sonucunda, kelimenin Dresden nüshasında ve Türkmen-Sahra nüshasında aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür. Yukarıda verilen örnek Vatikan nüshasında bulunmamaktadır.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Garibname/Âşık Paşa

- Saldı kâfir boynına ol zü'l-fiķâr(URL-54).

Yahya Bey

- Gözyaşı gibi düşer yüz üzre adûların
Çeksen gazâ gününde Ali gibi Zülfikar(Pala, 2016, s. 495).

Zülfikar kavramı, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir değişim bulunmamaktadır.

METNİN 1b VARAĞINDA İŞARET EDİLEN OLAYLARIN İNCELENMESİ

Gökten Kur'an İnmesi(Vahiy Hadisesi)
Hız. Peygamberin Mir 'a Hadisesi
Hız. Süleyman'ın Hayvanlarla Konuşması
Hız. İbrahim-İsmail Olayı

Gökten Kur'an İnmesi(Vahiy Hadisesi)

Bu olay, metinde: “Hakk Te'âlâ gökden Kur'anı indürdi, arı dînli Muhammede okumağ-ıçün” şeklinde geçmektedir(Ekici, 2019, s. 31). Vahiy olayını her Müslüman Türk bilmektedir. Kur'an'ın indirildiği gece olarak bilinen “Kadir Gecesi” , Türk toplumunda son derece önemli ve kutsaldır. Öyle ki Allah kelamının yeryüzüne indiği gece; her Müslümanın duaları kabul olmakta, günahları affedilmekte, bin yıllık ibadet sevabı kazanmaktadır. İnanişâ göre Allah o gece meleklerini yeryüzüne indirmekte ve kullarının dileklerini dinlemelerini istemektedir. O gece edilen her dua, her yakarış kabul olmaktadır. Öyle faziletli bir gecedir.

Genel görüşe göre, Kur'an-ı Kerim Ramazan ayı içerisindeki bir günde inmiştir. Kesin tarihi bilinmemektedir. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın son iletisi olması hasebiyle yeryüzüne indiği gece de kıymet taşımaktadır. Bir hadiste, peygamberimizin diğer peygamberlerin ümmetlerinin yaşam sürelerini duyması üzerine, kendi ümmetinin onlar kadar sevap kazanmak için sürelerinin olmamasına üzülmelerinden sonra Allah'ın Kadir Gecesi'ni bağışladığı söylenmektedir(URL-6).

Vahiy olayının Türk toplumu ve kültüründeki akisleri şüphesizdir. Peygamberimize vahiy yoluyla gelen ilk emrin “İkra(Oku)” olması, Türk

toplumunda sıklıkla kullanılan bir olgu olmuştur. İnsanlar herhangi bir çağ dışı fikir duyduklarında, bu ilk emri birbirlerine hatırlatmaktadırlar. İslam dini, halk arasında dogmatik bir yapıya sahiptir. Din hakkında herhangi bir soru soran kişi hakkında, genel olmamak kaydıyla, inanç zayıflığı olduğu düşünülmektedir. Bunun üzerine, böyle bir tutum sergileyen kişiye, toplum tarafından ilk vahiy olan “oku” kelimesi hatırlatılmaktadır. Bu hatırlatmayla, ilk emri “oku” olan bir dinin sorgulanmasının yanlış olmadığı, sorgulayan kişinin inanç zayıflığının olmadığı anlatılmak istenmektedir. Bu gibi örneklerden de anlaşıldığı üzere, vahiy hadisesi ve beraberinde gelen Kur’an-ı Kerim, Türk toplumu ve kültürü içerisinde kendine sağlam bir yer edinmiştir.

Mir ’aç Olayı

Bu olay, metinde: “Cibril geldi getürdi Burâkı, Habîbüm, dostum olan, ol Burâkı minsün, Mi’râca gelmek-içün” şeklinde geçmektedir(Ekici, 2019, s. 31). Mir ’aç kelimesinin anlamı “merdiven, göğe yükseliş, yükselmek” demektir. Lakin mir ’aç kelimesi daha çok peygamberimizin göğe yükselmesi anlamında kullanılmaktadır. Rivayetlere göre, Recep ayının 27. gecesinde peygamberimiz kuzeni olan Ümmü Hanî’nin evindeyken, yanında cennet bineği olan Burak’la birlikte Cebrail gelmiş ve Hz. Muhammed’i Burak’a bindirip önce Mescid-i Aksâ’ya gitmişlerdir. Daha sonra orada bütün peygamberler onu karşılamış ve namaz kılmışlardır. Cebrail Hz. Muhammed’i kanadına alarak ya da Burak’a bindirerek göğe çıkarmıştır. Birinci katta Hz. Muhammed’i melekler karşılamış, diğer katlarda peygamberler tarafından karşılanıp sohbet etmiştir. En son arşa ulaşmıştır. O esnada ya kalp gözü ile ya da beşeri gözüyle Allah’ı görmüştür. Oradan namaz emrini ve Bakara Suresi’nin son ayetini alarak geri dönmüştür. Bu mucize, o kadar hızlı bir zamanda olur ki Hz. Muhammed döndüğünde yatağı hala sıcaktır. Hz. Muhammed bu olayı bir hadisinde şöyle anlatmaktadır: “Ben Mekke’deyken evimin tavanı yarıldı ve Cibril indi. Göğsümü yardıktan sonra içini zenzem suyuyla yıkadı. Sonra hikmet ve iman dolu altın bir leğen getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapadı. Daha sonra elimden tutup beni göğe çıkarttı”(Pala, 2016, s. 322).

Bu olay, doğal olarak Türk toplumu ve kültürü içinde kendine yer edinmiştir. Halkın zihniyetine yansımalarının dışında somut olarak bakıldığında, Türk edebiyatının içinde de büyük bir yer edindiği görülmektedir. Miraç olayının anlatıldığı eserlere “Mir’âc-nâme, Mirâciyye” denmektedir. Miraç olayı, Türk edebiyatının muhtevasında, dini-tasavvufi konular ve aşk konularını içeren birçok mesnevîde ayrı bir bölüm olarak işlenmiştir. Bunun dışında kasidelerin nesîb bölümlerinde de işlenmiştir. Na’t, kaside, mesnevi gibi birçok nazım şeklinde miraç hadisesi anlatılmaktadır. Peygamberimiz için yazılan na’t türündeki kasidelerde, miraç olayı anlatılmakta, övülmekte ve peygamberimizin mucizelerinin diğer peygamberlerin mucizelerinden daha üstün olduğu söylenmektedir(Esir, 2009, s. 689).

Hız. Süleyman’ın Hayvanlarla Konuşması

Bu olay, metinde: “Süleymân Nebî-idi, mertebesi hem çok-idi, gök üzerinden uçar kuşu fermân étdi Hakk Te’âlâ, Süleymân’a sâye-bân-içün” şeklinde geçmektedir(Ekici, 2019, s. 31). Hz. Süleyman’ın “Süleyman’ın mührü” denilen bir sihirli yüzüğü mevcuttur. Bu yüzük sayesinde cinlere ve hayvanlara hükmetmektedir(Nuhoğlu, 2014, s. 101). Hz. Süleyman’ın bu gibi kerametlerinden Kur’an-ı Kerim’de de bahsedilmektedir. Allah, Hz. Süleyman’a kuşların ve hayvanların dilini öğrettiğini, hayvanlar arasında geçen konuşmaları anlama yeteneğini bahşettiğini söylemiştir. Bu konuyla alakalı rivayetler de mevcuttur. Bir rivayette şöyle anlatılmaktadır: Hz. Süleyman; cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşmakta olan ordusunu cem etti ve hep beraber yola çıktılar. Karınca Vadisi adındaki yere geldiklerinde, bir karıncanın diğer karıncalara, Süleyman’ın ordusu tarafından ezilme tehlikesini ve yuvalarına girmeleri gerektiğini duymuştur. Bunun üzerine Hz. Süleyman gülümsemiş ve dua etmiştir(Öztürk, 2018, s. 51-57).

Hız. Süleyman’ın bu denli büyük bir insan olması ve büyük mucizelere sahip olması, elbette ki onun Türk kültürüne yansımaları sağlamıştır. Türk kültürü içerisinde ilk bakılacak yer de edebi eserler olacaktır. Hz. Süleyman’ın mucizelerini anlatan “Süleyman-name-i Kebir” adlı eser, Firdevs-i Rumi

tarından yazılmıştır. Eserde anlatıldığına göre: Hz. Süleyman Habeş melikine kendi peygamberliğini ve İslam dinini kabul etmesi için haber yollamıştır. Melik bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Süleyman, melikin üzerine sivrisinek ordusunu yollamıştır ve sivrisinekler melikin ordusunun ağızlarından ve burunlarından girerek beyinlerini yemiştir. Bu hikâyenin yanı sıra Hz. Süleyman savaflara giderken yol üzerinde karşılaştığı hayvanlarla sohbet etmekte, onların dertlerini dinlemekte ve onlardan çeşitli bilgiler öğrenmektedir. Hz. Süleyman yollarda çeşitli problemlere denk gelmektedir. Alegorik olarak adaleti simgelemesi hasebiyle hayvanlarla detaylı bir şekilde konuşarak konuları detaylıca öğrenmeye çalışmaktadır(Şimşek, 2014, s. 265-266).

Hz. Süleyman'ın bu denli mucizevi olması, Türk kültürü içerisinde yer edinmesine olanak sağlamıştır. Örneğin; günlük konuşma dilinde, bir kişi büyük bir yüzük takarsa, bunu gören kişi karşısındakine: “Süleyman'ın mührünü mü taktın” tarzında esprili bir yaklaşımda bulunabilmektedir. Günlük konuşma diline giren bir olayın, içinde bulunduğu kültürün bir parçası olduğu fikrine kanaat getirmek yerinde olacaktır.

Hz. İbrahim-İsmail Olayı

Bu olay, metinde: “İbrahim Hâlılullah hocası-y-ilen; yâ İlâhî menüm oğlum yohdur, sen oğlan vérgil başa, öz oğlumı keseyim yolunda kurbân-içün; Allah İsmâ'ili İbrahime onda verdi, apardı 'Arafât Dağına, İsmâ'ile pıçak çekdi, pıçak oña kâr étmedi, boynuzı burma koç indürdi Hakk Te'âlâ kudretinden İsmâ'ile kurbân-içün” şeklinde geçmektedir(Ekici, 2019, s. 31-33). Bu olay, birçok metinde ve kutsal kitaplarda geçmektedir. Hz. İbrahim, Allah'a dua edip ondan kendisine bir evlat vermesini istemiştir. Allah'ın da bu isteği kabul etmesiyle Hz. İsmail dünyaya gelmiştir. Hz. İsmail gezecek zamana geldiği zaman Hz. İbrahim'den çocuğunu kurban etmesi istenmiştir. Hz. İsmail, olayı öğrenince durumu kabul etmiş ve kurban olmaya razı gelmiştir. Tam kurban edileceği sırada Allah, bunun bir imtihan olduğunu ve onların da başarılı olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Cebrail gökten bir koç indirmiştir. Ve İsmail'in yerine koç kesilmiştir(Sucu Köroğlu, Koç, 2019, s. 183-184).

Hız. İbrahim ve Hız. İsmail olayı birçok metinde anlatılmıştır. Diğer bir metne göre: Hız. İbrahim, maddi olarak çok iyi bir konumdadır. Fakat zürriyetinin devamı olacak bir çocuğu yoktur. Bunun için sürekli Allah'a dua edip ondan bir çocuk nasip etmesini istemiştir ve eğer ki bir oğlu olursa, onu Allah için kurban edeceği sözünü vermiştir. Sonra duaları kabul olmuş ve bir oğlu olmuştur. Hız. İbrahim, oğlu İsmail'e çok düşkündür. Ve bu sebepten dolayı kalbindeki oğul sevgisi, ona verdiği sözü unutturmuştur. Hız. İbrahim, rüyalarında sürekli İsmail'i kurban etmesi gerektiğini görmeye başlamıştır. Oğluna kıyamadığından deve kesmiş, sığır kesmiş, köleleri azat etmiştir. Fakat ne yaptıysa rüyalar bitmemiştir. Eşi Hacer'e İsmail'i hazırlamasını söylemiştir. Hacer de İsmail'i yıkayıp paklamış, en güzel kıyafetlerini giydirip kına yakmıştır. En sonunda biricik oğlu İsmail'i kurban etmek için Arafat Dağı'na gitmiştir. İsmail'e durumu anlatınca bunu kabul etmiş ve ellerini sıkı bağlamasını tembihlemiştir. Bunun üzerine İbrahim, oğlunun boğazına ardı ardına bıçak darbelerini indirmiş fakat bıçak kesmemiştir. Bıçağın kesip kesmediğine bakmak için taşa vurmuş ve taş ikiye ayrılmış, yere düşmüştür. Yere düşen bıçak dile gelip, boşuna uğraşmamasını, bunun Allah'ın emri olduğunu söylemiştir. Daha sonra Allah, İbrahim'e sözünü tuttuğunu ve imtihandan geçtiğini söyleyerek Cebrail aracılığıyla bir koç göndermiştir. Koç kesilmiş ve insanlara dağıtılmıştır. Bu olayın toplumdaki etkisi çok mühimdir. Hız. İsmail'in kurban edilmeden evvel yıkanıp paklanması, temiz kıyafetler giydirilmesi ve ellerine kına yakılması, kurban edilene verilen değer ve sevgiyle alakalıdır(Bars, 2020, s. 9-11).

Günümüzde de halen askere gidecek olan erkeklere, yeni evlenen kadın ve erkeklere kına yakılmaktadır. Bu, askere giden genç için; vatana, millete kurban ol anlamındadır. Yeni evlenen kadın ve erkekler için, birbirlerine gerekirse kurban olmaları anlamına gelmektedir. Halk arasında da bu olay aşığı yukarı böyle bilinmektedir. Bunların dışında şeytan taşlama olayının çıkış noktasının burası olduğu kabul edilmektedir. Rivayete göre: Hız. İsmail kesilmeye gitmeden önce, birinci şeytan ona görünmüştür ve "senin baban nasıl bir babadır ki seni kesmeye kalkar, senin baban nasıl bir peygamber ki oğlunu keser" gibi söylemlerle onu caydırmaya çalışmıştır. Hız. İsmail bunların üzerine şeytana taş

atarak onu uzaklaştırmıştır. İkinci şeytan Hacer valideye giderek “sen nasıl oğlunun kesilmesine izin verirsin, senin kocan nasıl bir peygamber ki yıllar sonra bir çocuğunuz olmuş onu kesmeye kalkar” tarzında söylemlerle onu da caydırmaya çalışmıştır. O da taş atarak şeytanı kovmuştur. Bunun üzerine şeytan, en son Hz. İbrahim’in yanına gitmiş, tam İsmail’i taşa yatırdığı sırada şeytan önüne geçmiş ve “ey İbrahim! Sen nasıl bir rüya için oğlunu kesersin, yıllar sonra bir çocuğun olmuş nasıl kesersin” gibi söylemlerde bulunmuştur. Hz. İbrahim de bir taş atarak şeytanı kovmuştur. Bu taş da üçüncü taştır. Bu olaydan sonra, hac emrinde mevcut olan “şeytan taşlama” geleneği doğmuştur.

Hz. İbrahim-İsmail kıssası aslında insanlara, insan kurban etmeye yönelik bir ilahi emir olmadığını ve İsmail yerine inen koçla birlikte de hayvanların kesilmesinin makbul olduğu anlatılmaktadır. Allah’ın böyle bir emri, Hz. İbrahim’in isteği üzerine verdiği de şüphesizdir(Şirin, 2017, s. 73-74).

2a

Alp	Eren	Ekmek	Kâ’be	Göñül	‘İlim
-----	------	-------	-------	-------	-------

ALP

Kelime, metinde: “Dedem Korkud kırh şakirde vér naşîhat, alplar du’â kılayuñ civânmerdleri görmağ-içün” şeklinde geçerek “yiğit, kahraman” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 33). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Yiğit, kahraman” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Divanü Lügati’t-Türk’te: “Kahraman, yiğit, şecaatli” şeklinde açıklanmıştır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 549). Clauson, etimolojik sözlüğünde: “Temelde sağlam, dirençli, üstesinden gelmesi zor anlamındadır. Geleneksel çeviride ‘cesurca’şeklindedir. Sonuç olarak ‘cesur, erdemli’anlamına gelmektedir” şeklinde açıklamaktadır(Clauson, 1992, s. 127). Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Yiğit, cesur, alp, kahraman, bahadır, enerjik. 2. Yiğitliği gerektiren. 3. Saygın. 4.(Tehlike için) şiddetli, güç, zor, müşkül. 5. Yüksek. 6. Cesur, yiğit savaşçı; kahraman, zorlu. 7. Eski Türklerde hanedan prenslerine verilen Avrupa Orta Çağındaki şövalye karşılığı resmi asalet unvanı”(Çağbayır/I, 2007, s. 220).

Türkçe kökenli bir kelimedir. Yiğit, alpagut, cılasun, cirasın şeklinde Türkçe kökenli; kahraman ve bahadır şeklinde Farsça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Türk edebiyatında ve kültüründe, özellikle destanlarda “Alp Tipi” diye bir arketip ile karşılaşmaktadır. Orta Asya bozkırlarında zor şartlar altında yaşamak, yıllar boyu süregelen savaşlar, göçebe hayat tarzı gibi çeşitli faktörler Türk insanları için savaşçı ve cesaretli olmayı mecbur kılmıştır. Bu mecburiyetler sonucunda “Alp tipi” ortaya çıkmıştır. Alp tipinin değişmeyen belli özellikleri vardır: vatan sevgisi ve vatanseverlik fikrinden ne olursa olsun vazgeçmemekte, savaştan korkmamakta ve bıkmamaktadır. Düşmanları her ne kadar kötü ve güçlü olsa da bir alp, kendisinin ondan daha güçlü ve cesaretli olduğunu bilmekte ve alt edilememektedir. Alp, doğuştan gelen bir güç ve yetenekle çarpışmaktadır. Atları, onların ayrılmaz parçalarıdır. Ve buna mukabil her zaman yanlarında yiğit savaşçıları bulunmaktadır. Dürüst, vatansever, namuslu ve erdem sahibidirler. Toplumun iyiliği ve devamlılığı için gerekirse kendi benliklerinden vazgeçmeye hazırdırlar. Alp tipi, Türk toplumunda hem kadınlar hem de erkekler için kullanılmaktadır. Alp kadın tipi de erkekler gibidir. Ata binmekte, ok atmakta, kılıç çalmakta ve düşmanın karşısına dikilmektedir(Koç, 2017, s. 149). Alp tipiyle ilgili bazı destansı, olağanüstü hikâyeler de bilinmektedir. Örneğin: Eski Bulgar Türklerine ait olan “Şan Kızı Destanı” nda, daha insanlar yaratılmadan önce ölümsüz olan dev Alpler yaratılmıştır. Ölümsüz Alplerin kendi aralarında anlaşmazlığa düşmesinden sonra, onlardan ölümlü insan Alpler yaratılmıştır. İnsanın yeryüzünde olması da bu sebebe bağlanmıştır(Uçak, 2013, s. 135).

Alp tipinin özelliklerini birçok kişi anlatmaya çalışmıştır. Bunlardan biri de Yusuf Has Hâcîp’tir. Yusuf Has Hâcîp alp olmak ile ilgili şunları söylemiştir: “Cesur olan kişi, sıkı düğümleri çözebilir. Cihana hâkim olmak için bin çeşit yetenek gerekmektedir. Yaban eşiği yenmek için arslan olmak gerekmektedir. Alp olan hükümdar da kılıç çalmakta ve düşmanı öldürmektedir; halkı ve yurdu, kanunlar yoluyla korumaktadır” Dil bilinci yüksek olan aydınlarımızdan Âşık Paşa da alp olmanın dokuz şartı olduğunu ve bu şartların: kol kuvveti, azim, iyi

at, iyi kılıç, iyi yay, süngü, kaliteli zırh ve güvenilecek bir arkadaş olduğunu söylemiştir. Türk Alpleri daha çocukken bile bunlara alışkındırlar. Çin kaynakları Türklerde erkek çocukların koyuna binip kuşlara ve farelere ok attıklarını, büyüdüklerinde de tilki ve tavşan avlayıp yediklerini anlatmaktadır. Alplerin yüzleri ve vücutları dövmelidir. Kıyafetleri, atlı savaşılar için uygun şekilde binici kıyafetleridir. Kıyafetlerde değişmeyen tek şey çizme ve çakşırdır. Bozkır kültüründe yaygın olan birtakım gelenekler Alp tipinin çıkışında ve yaygınlaşmasında etkilidir. Bunlardan bazıları: kahramanlık ifade eden isim verme, savaşçıların öldürdüğü kişi sayısı kadar balbal dikmeleri, ant içme, kırmızı sunma, atalara saygı ve bağlılık, atın kuyruğunu kesme ve bağlama gelenekleridir(Koçak, 2012, s. 128-129).

Alp tipinin akisleri ve devamlılığı günümüz de dâhil olmak üzere sürmektedir. Modern Türkiye devleti de dâhil olmak üzere Orta Asya Türklerinde de erkeklere biçilen rol, hep alp tipi doğrultusundadır. Erkekler ağlamaz tarzında ifadelerin toplum içinde yer edinmesi de bilhassa alp tipinin sadece erkeklere biçilen bir tipe evrilmesiyle alakalıdır. Geçmişe dönüp bakıldığında alp tipinin cinsiyetinin olmadığı görülmektedir. Buna karşılık Modern Türk topluluklarında bu tip, erkeklere yapııştırılmıştır. Erkek güçlü olmalı, ailesini her türlü tehlikeye karşı korumalıdır gibi dayatmalar ortaya çıkmıştır. Günümüzde sadece erkeklerin askere gitmesi ve adı ‘vatani görev’ olan bu uygulamadan kadınların çıkarılması, bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Dedem Korkut gelüben boy boyladı şoy şoyladı. Bu boy Delü Dumruluñ olsun, menden şonra **alp** ozanlar söylesün, alnı açuñ cömerd erenler diñlesün didi(Ergin/I, 2018, s. 184).

Kelimenin diğer nüshalarla karşılaştırılması sonucunda, kelimenin bütün nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler vermek, bu kelimenin kültür içerisinde edindiği yere güzel bir örnek teşkil edecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

-Alp yagıda alçak çoğıda(Yiğit, düşmanla karşılaşmada; yumuşak huylu, münakaşada sınanır.)(Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, s. 19).

-Yalnızuz yiğit alp olmaz(Yalnız başına yiğit alp olunmaz.)(Titaş ve Öztürk, 2016, s. 141).

Edebi Eserlerden Örnekler:

Kul Mes'ûd/Süheyl ü Nevbahar

- Ara yerde var idi bir sübaşı
İgen alp, yavlak bahadır kişi(TDK, 1945, s. 30).

Örnekler incelendiğinde, kelimenin günümüz Türkçesinde “asker” anlamını koruyamadığı tespit edilmiştir. Kelime, günümüzde sadece “yiğit, kahraman” anlamını korumaktadır. Bu nedenle kelimenin anlam daralmasına uğradığını söylemek yerinde olacaktır.

EREN

Kelime, metinde: “Adadığı erenler göñli içinde, mümin hakir gerek” şeklinde geçerek “ermiş kişi, Allah yolunda olan kişi” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 33). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1.Ermış. 2.Olağanüstü sezgileriyle birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan kimse” şeklinde açıklanmaktadır. Kelimenin anlamı Divanü Lügati’t-Türk’te ise: “Er: Adam. Eren şeklinde çokluk yapılarak ‘adamlar’ anlamına gelmektedir” şeklinde açıklanmaktadır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 16). Clauson ise kelimeyi şu şekilde açıklamaktadır: “Doğru olan anlamı ‘erkekler’dir. Ama ‘oğlan’ durumunda olduğu gibi gerçek anlamı unutulurak ‘gerçek adam, dövüşen adam, cesur’ anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır”(Clauson, 1992, s. 232). Özkan da kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “1. Kendini Tanrı’ya adanmış, ermiş, veli 2.

Erkek, yiğit; kişi, kimse, insan”(Özkan, 2013, s. 1229). Kelime, Ötügen Sözlükte: “1. Adamlar, erkekler, erkek topluluğu, erkek milleti, erler. 2. Yiğit, kahraman, asil kimse, asaletli er, babayiğit. 4.(ağız) Dost. 5. Ermiş, olgunlaşmış olan. 6. Madde benliğinden sıyrılmış, öz varlığından geçmiş, kendini Allah sevgisine bağlamış kimse. 7.(ağız) Hayırlı çocuk. 8.(ağız) Ölü çıkan eve komşular tarafından getirilen yemek. 9.(ağız) Amaç. 10.(ağız) Dirlik, erinç. 11.(ağız) Kızılılık”(Çağbayır/II, 2007, s. 1462-1463).

Eren kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir. Kelimenin merd, civânmerd şeklinde Farsça kökenli; evliya, veli şeklinde Arapça kökenli ve ermiş şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Eren kelimesi, bünyesinde arkaik çokluk eki barındırmaktadır. Eski Türkçe döneminde kullanılan /+An/ çokluk eki, daha sonraki dönemlerde yerini /+lAr/ çokluk ekine bırakmıştır. Eren kelimesiyle aslında “erkekler” demek istense de /+An/ arkaik çokluk ekinin unutulmasıyla kelimenin çoğulu “erenler” şeklinde yerleşmiştir. Bu örnek, “oğlan” kelimesinde de görülmektedir.¹

Kelimenin kültürel değerine değinirken, yukarıda anlatılan Alp tipiyle aşağı yukarı aynı olması hasebiyle ilk anlamı olan “yiğit kişi” şekline değinilmeyecektir.

Tasavvufi yolda ilerleyen ve Allah’a yakınlaşmış kişilere halk deyişiyle “erenler” denmektedir(Pala, 2016, s. 140). Türk kültüründe topluma kılavuzluk yapmış kişilere kutsallık atfedilmektedir. Erenler de toplum için bu şekildedir. Ülkenin birçok yerinde bulunan türbeler, yatırlar, evliyalar ve erenler tamamen bu atfedilen kutsiyetle alakalıdır. Kutsal olduğu inanılan kişilere, tabii olarak, keramet sahibi oldukları düşüncesi yüklenmiştir. Keramet sahibi erenlerin; şekil değiştirme, gizli olan şeyleri bilebilme, su üzerinde yürüyebilme gibi özellikleri

¹ Oğlan kelimesinin tahlili: Oğul + an. Kelime anlamı olarak oğul “çocuk” demektir. Daha sonra anlam daralmasına uğrayarak sadece erkek çocuklar için kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçe döneminde erkek çocuk için “urı oğlu”, kız çocuk için “kız oğlu” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu örnek de oğul kelimesinin anlatıldığı şekilde kullanıldığına örnek teşkil etmektedir.

olduğuna inanılmaktadır(Güngör, 2007, s. 1-2, 5). Toplum içinde yer edinmiş olan türbe ziyaretleri de yine erenlerin kerametinden medet ummak içindir. Türbeyi ziyarete giden kişi, erenin mezarından bir avuç toprak almakta ve evinin köşelerine, tarlasına vs. kendi mülklerine bereket getireceği düşüncesiyle koymaktadır. Yine bu toprak, askere gidecek olan gencin sağ salim geriye dönebilmesi için boynundaki muskanın içine konmaktadır(Önal, 2003, s. 106-107). Türbe ziyareti, Türk toplumu içerisinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Dua ve istekleri olanlar, ziyarette bulundukları erenin türbesine bir mum yakıp bırakmaktadırlar. Daha sonra dualarını edip istedikleri şeyleri ya söylemektedirler ya da bir kâğıda yazıp asmaktadırlar. Genellikle çocuğu olmayan kişiler, evlenmek isteyen kişiler, başarı ve kariyer isteyen kişiler, para ve sağlık isteyen kişiler gitmektedirler. Dualarının kabul olmama ihtimaline karşı, Allah’a bağlılığı ve dostluğu kanıtlanmış olan erenlere gitmektedirler. Allah’ın dualarını kabul etmesi için erenlerin aracı olacağına inanmaktadırlar.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, incelenen kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Dedem Korkut geldi şadılık çaldı, boy boyladı şoy şoyladı, ğâzi **erenler** başına ne geldiğin söyledi, bu Oğuz-nâme Beyregün olsun didi(Ergin/I, 2018, s. 153).

Kelimenin diğer nüshalarla karşılaştırılmasının sonucunda, anlam hususunda farklılıklarla karşılaşılmıştır. Dresden ve Vatikan nüshalarında kelime, “yiğit, kahraman” anlamlarını da taşımaktadır. Fakat Türkmen-Sahra nüshasında kelime, yalnızca “ermiş kişi, Allah yolunda olan kişi” anlamında kullanılmaktadır. Bunun dışında biçim olarak bir farklılık yahut değişme görülmemiştir.

Bu noktada deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler vermek yerinde olacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Kuş kanadıyla, er atıyla muradına erer; er ekmeği er kursağında kalmaz, ere varmak, er meydanı.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yunus Emre

- Erenler meydânında yuvarlanır top idim
Padişâh çevgânında kaldım ise ne oldu(Pala, 2016, s. 140).

Hoca Mes'ud/Süheyl ü Nevbahar

- Gemiler veridib'îçi toptolu
Erenler ki, kalmazdı erden alu(TDK, 1945, s. 389).

Manyas oğlu Mahmut/Gülistan Tercümesi

- İştittim ki Tanrı yolunun erenleri düşman gönlün melül etmemişler(TDK, 1945, s. 390).

Eren kelimesi, günümüz Türkçesinde “adamlar, yiğit kişi” anlamlarını korumamaktadır. Kelime, genellikle “ermiş kimse, evliya” anlamlarında kullanılmaktadır. Kelime, anlam daralmasına uğramıştır.

EKMEK

Kelime, metinde: “Ak ekmeği bol, hvânı Hakk yolında kimler vermez” şeklinde geçerek “buğday unundan yapılan yiyecek” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 33). Kelime, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan, nanıaziz 2. İnsanı geçindirecek iş, kazanç 3. Yemek, aş” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Tahıl unlarının su, tuz ve maya ile yoğrulduktan sonra fırın, sac, tandır gibi yerlerde pişirilmesi ile elde edilen yiyecek. 2. İnsanı geçindirecek iş veya kazanç. 3. Hayatı sürdürmeye, iş görmeye yarayan yiyeceklerin sembolü. 4. Yemek, aş” şeklinde

açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1395). Clauson, ekmek kelimesinin en eski şeklinin “etmek” olduğunu; Yağma, Tuxsı ve bazı Oğuz metinlerinde de “epek, eppek, epmek” şekillerinde yaşadığını söylemiştir. Ayrıca kelimenin “ötmek” şeklinin de mevcut olduğunu söylemiştir(Clauson, 1992, s. 12, 60). Nişanyan da Clauson ile benzer bir şekilde açıklama yapmıştır. Nişanyan, ekmek kelimesinin “etmek ya da ötmek” sözcüklerinden evrildiğini, aynı zamanda Türkçe kökenli olan “üt-(ateşte kızartmak)” fiiline “+mAk” ekinin eklenmesiyle oluşmuş olabileceğini söylemiştir(URL-55). Kaşgarlı da kelimeyi “etmek” biçiminde ve “yenecek ekmek” anlamında vermiştir. Ek olarak da çocuk dilinde ekmeğe “ebek” dendiğini belirtmiştir(Atalay/I, 2018, s. 68, 102). Kelime, Türkçe kökenlidir. Kelimenin nan şeklinde Farsça kökenli, hubz şeklinde Arapça kökenli, Farsça nan ve Arapça azîz kelimelerinin birleşiminden oluşan nan-ı azîz şeklinde eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

İslamiyet'teki inanışa göre ekmeğin varoluşu, Hz. Âdem'e dayanmaktadır. Bu inanış, Evliya Çelebi'nin meşhur eseri Seyahatname 'de de görülmektedir. Çelebi, eserinde Hz. Âdem'in yeryüzüne indiği vakit, Cebrail'in ona buğday getirdiğini ve Hz. Âdem'in ilk yiyeceğinin buğday çorbası olduğunu söylemektedir. Cebrail daha sonra Hz. Âdem'e buğdaydan un yapmasını, unla da hamur yapmasını öğretmiş ve yaptığı hamurun pişirilince ekmek olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı da Hz. Âdem, ekmekçilerin piri kabul edilmektedir. Türkler de çok eski çağlardan beri tarımla uğraşan bir kavim olduğundan buğday, mısır, arpa gibi birçok tahıl ürünlerini ekmişlerdir. Dolayısıyla da ekmek yapmaları ve ekmeğin kültürlerinin vazgeçilmez bir unsuru olması kaçınılmaz bir durumdur. İlerleyen dönemlerde de Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk boyları, beraberlerinde ekmek kültürlerini de getirmişlerdir. Bu ekmek kültürü; Selçuklularda, Anadolu Türk Beyliklerinde, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de kültürel bir kavram halini almıştır(Atik Gürbüz, 2019, s. 350-351).

Türk kültürü içinde ekmeğe hem maddi hem manevi birçok anlam yüklenmiştir. Türklerin sofrasında vazgeçilmez bir yiyecek varsa bu yiyecek ekmektir. Ekmek yenmeyen bir Türk sofrası bulmak oldukça zordur. Tercihen bazı sofralarda

bulunmadığı görülmektedir. Fakat genel olarak bir Türk sofrasında en çok tüketilen besinin ekmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türk annelerinin çocuklarına “ekmeksiz yeme, ekmek yemezsen doymazsın, ekmek yemezsen büyüyemezsin” gibi söylemleri, bu görüşü desteklemektedir. Aynı zamanda Türkler, çocukluklarından yetişkin oldukları vakitte dâhil olmak üzere çoğu zaman ekmek arası ya da ekmeğin üzerine sürülen yiyecekler tüketmektedirler. Mahallede oynayan bir çocuğun eve gelip hemen ekmek arası bir şeyler yediği ya da ekmeğin üzerine bir şeyler sürüp eline alıp oynamaya devam ettiği, Türk topraklarında sıklıkla görülebilmektedir. Denize gidildiğinde de kumsalda en çok tüketilen besinler, yine ekmek arası ve ekmekle alakalı besinlerdir. Bu durum, ekmeğin yiyeceğe dönüştürülmesinin kolaylığından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Türkler’de ekmek arası denilince akla gelen ilk yiyecek döner olmaktadır. Döner, başlı başına bir kültür haline gelmiştir. Dünyanın birçok yerinde bile Türk döneri meşhur olmuş bir yiyecektir. Döner dışında sadece Ramazan ayı içinde yapılan ve tüketilen pideden bahsetmek gerekmektedir. Pide, ekmeğin başka bir çeşididir. Ve sadece Ramazan ayında tüketilmektedir. Pideyi bu denli seven ve tüketen Türkler, normal aylarda pide satılsa dahi alıp yememektedirler. Bundan dolayı da fırıncılar Ramazan ayı dışında pide yapmamaktadırlar. Pidenin Ramazan ayı içerisinde bir kültür halini aldığını söylemek doğru olacaktır.

Türk kültüründe İslam dininin de etkisiyle birlikte ekmek, kutsal kabul edilen bir yiyecektir. Kutsal kabul edilen ekmek, yemin ederken ve yemin bozulurken de kullanılmaktadır. “Ekmek Kur’an çarpsın ki” tarzında edilen yeminle sıkça karşılaşılmaktadır. Yemin eden bir kişi, yeminini bozmak istediğinde de başının üstünde ekmek kırmaktadır. Bu şekilde yemininin bozulacağına inanmaktadır. Yerde ekmek ya da ekmek parçası görülürse, hemen yerden alınıp öpülüp yukarı konulmakta ya da çöpe atılmaktadır. Aynı zamanda ekmeğin kırıntıları dahi kutsal sayılmaktadır. Bir yerde ekmek kırıntısı varsa üzerine basılmamakta ve hemen temizlenmektedir. Oturulan bir yerde ekmek kırıntısı varsa, silkelenip yere bile atılmamaktadır. Hemen o bölge temizlenmektedir. Ekmeği yere atmak ya da ekmek kırıntılarını yere dökmek günah kabul edilmektedir. Yatakta ya da

yatılan yerlerde ekmek yenmemektedir. Bunun sebebi de yatakta ekmek kırıntısı olursa üzerine yatıp uyutulduğunda karabasanın geleceğine inanılmasıdır. Kutsal olan ekmeğin üzerine yatıldığında Allah tarafından cezalandırılmaktan korkulmaktadır. Ayrıca ekmeği ziyan etmek de günah sayılmaktadır. Türkler, genellikle ekmeği israf etmemek için çaba sarf etmektedirler. Bunun için de ekmekle yapılabilen çeşitli yiyecekler yapmaktadırlar. Bayat ekmeğin yumurtaya bulanıp kızartılmasıyla yapılan yumurtalı ekmek, bu yiyeceklerden biridir. Ayrıca bayatlamış olan ekmekleri bir tencerede ısıtıp buğulama yöntemiyle tekrardan taze hale getirmektedirler. Bayat ekmeği, ufak parçalara bölüp tereyağında kızartarak makarnanın içine koyup yiyelebilmektedirler. Aynı zamanda bayat ekmeklerden süt ve şekerle birlikte ekmek tatlısı da yapılmaktadır.

Türk toplumunun bu denli merkezinde olan ekmek ile alakalı çeşitli inanışlar, hikâyeler, efsaneler de oluşmuştur. Diyarbakır’da “Gelincik Dağı” adlı bir hikâye, halk tarafından bilinmekte ve anlatılmaktadır. Hikâye şöyledir: Gelini damat evine götürmek için yapılan gelin alayı sırasında bir kadın, bebeğinin altını değiştiriyormuş. Fakat alt değiştirmek için herhangi bir mendil ya da bez bulamamış. O sırada da bir yufka görmüş ve bebeğin altını yufka ile temizlemiş. Bunun üzerine Tanrı’nın gazabı üzerlerine olmuş ve gelin alayındaki herkes taşa dönmüş. O bölgeye de bu yüzden “Gelincik Dağı” denmektedir. Ekmek ile alakalı bir inanış da şöyledir: Ağrı ilinde ve çevresinde, Hıdırellez gününde, evlenme çağına erişmiş kızlar tuzlu ekmek hazırlayıp kendilerinin görebileceği bir bacaya bu ekmeğin bir parçasını bırakmaktadırlar. Herhangi bir karganın bu ekmek parçasını almasını beklemeye başlamaktadırlar. Bunun sebebi de ekmek parçasını alan karganın gideceği yönde evlenecekleri kişinin bulunduğu inanmalarıdır. Diğer bir inanışta da kızlar, tuzlu ekmeğin bir parçasını yiyip, su içmeden ve bir kişiyle bile konuşmadan uyurlarsa rüyalarında evlenecekleri kişileri göreceklerine inanmaktadırlar. Ve bu rüyayı sadece annelerine anlatmaktadırlar. Bu inanışlarda, ekmeğin bir bereket sembolü olduğu ve bu kutsallığından dolayı kızların kismetlerini bulmalarında bir aracı olduğu görülmektedir. Ekmeğin bereket sembollüğü, Anadolu’nun da birçok yerinde

görülebilmektedir. Örneğin, Anadolu'nun bazı bölgelerinde yeni evlenmiş olan gelin kaynanasının evine geldiği vakit, gelin ve kaynana karşılıklı oynamaktadırlar. Bu sırada kaynana, oklavaya ekmek takıp orada bulunan gençlere vermektedir. Bu ekmeği yiyen gençler, eğer bekârlarsa kismetleri açılmaktadır(Göktaş, 2011, s. 32, 38). Düzce'nin Akçakoca ilçesinde anlatılan hikâye de şu şekildedir: Yeni konuşmaya başlayan bir bebeği annesi, halının üstüne bırakmış ve önüne de içine ekmek doğradığı bir tas süt koymuştur. Daha sonra anne, ev işlerini yapmak için bebeğin yanından ayrılmıştır. Geçen belirli bir zamanın ardından anne, bebeğinin biriyle bir şeyler konuştuğunu işitmiştir. Bunun üzerine bebeği kapıdan izlemeye başlamıştır. Bebeğin büyük bir yılan ile konuştuğunu; yılanın, bebeğin sütünden içerken bebeğin de kaşıkla yılanın kafasına vurup “epeçinden(ekmeğinden) de ye” diye kızdığını gören anne, dehşete kapılmıştır. Ve bebeğini alıp evden kaçmıştır.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- Öte yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam ivde olsa, aña dise ki: Tur **etmek** getir yiyelüm, bu da yisün dise, pişmiş **etmegün** bakâsı olmaz yimek gerekdür(Ergin/I, 2018, s. 77).

Vatikan:

- Kaçan yazdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam evde olsa, eri dise: Tur ‘avrat **etmek** getir biz de yiyelüm, konuk-da yisün dise(Ergin/I, 2018, s. 77).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, “ekmek” kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında sadece “etmek” şeklinde geçtiği ve “ekmek” biçiminin geçmediği görülmüştür. Türkmen-Sahra nüshasında ise sadece “ekmek” şeklinde geçtiği ve “etmek” biçiminin geçmediği görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Ekmeğinden olmak, ekmeğinden etmek, ekmeğini çıkarmak, ekmeğini kazanmak, ekmeğine göz dikmek, ekmeğini taştan çıkarmak, ekmeğini yemek, ekmeğine yağ sürmek, ekmeğini eline almak, ekmeğiyle oynamak; ekmek elden su gölden, ekmek çarpsın ki, ekmek aslanın ağzında, vur kafasına al ekmeğini, ekmek istemez su istemez vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yusuf Ziya Ortaç

- Odayı, tatlı, sıcak bir kızarmış ekmek kokusu bürümüş(URL-56).

Garibnâme/Âşık Paşa

- Ne duz etmek bilür ü ne konşılık
Tamarında yokdurur hiç togrulık(Yavuz, 2000, s. 104)

Dîvân/Yunus Emre

- Şükür bu deme geldük dostları bunda bulduk
Tuz ekmek bile yidük ‘ışk demin oynar iken(Tatçı, 1990, s. 199)

Ekmecek kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır. Biçim olarak ise değişim mevcuttur. Kelimenin “etmek” biçimi, halk arasında “etmak, etmeğ, etmek, etmeyh, eppey, epbeyh” şeklinde kullanılmaya devam etmektedir(Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 1762-1763, 1799). “Ötmek” biçimi de halk arasında bazı yörelerde kullanılmaya devam etmektedir(Derleme Sözlüğü/V, 2019, s. 3360).

KÂ’BE

Kelime, metinde: “Allah evi gên Kâ’beye kimler varmaz” şeklinde geçerek “Allah’ın evi, hac için gidilen kutsal tapınak” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 33). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Mekke’de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer. 2. Bir kimsenin taptığı, kutsal saydığı yer” şeklinde

açıklanmaktadır. Ferit Devellioğlu kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “1. Hicaz’da, Mekke-i Mükerreme’de Harem-i Şerîf’in hemen hemen ortasında bulunan kutsal bina. (Aslında Hz. Âdem yapısı iken, Tûfanda yıkılmış; Hz. İbrahim ve İsmail tarafından ihyâ olup bütün Müslümanlar için mukaddes sayılmıştır). 2. Müslümanların namaza başlarken yöneldikleri taraf. 3. Müslümanların hacı olmak üzere muayyen zamanda gidip ziyaret ettikleri yer”(Devellioğlu, 2017, s. 546). Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Küp biçimindeki her şey. 2. Müslümanların hacı olabilmek için tavaf ettikleri ve namaz kılarken yöneldikleri Mekke şehrindeki Harem-i Şerif’in ortasında yer alan kutsal bina, Beytullah. 3.(mecaz) Kutsal sayılan yer, ülkü” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/III, 2007, s. 2307). Nişanyan, kelimenin Arapça kaf, ayın, be(ب , ع , ق) kökünden gelen ka’ba(küp şeklindeki tapınak) kelimesinden alıntılandığını söylemiştir(URL-59). Kelimenin beyt, beytullah, beytü’l-atîk, beytü’l-haram, beytü’l-muharrem, beytü’l-ma’mûr, beniyye, devvâre, kâdis, kible, kâ’be-i muazzama, kâ’betullah şeklinde Arapça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Müslüman Türk toplumunda Kâbe son derece önemlidir. Çünkü o, Allah’ın evidir. Ve oraya gitmek dinen farzdır. Müslüman Türkler, maddi durumları yettiğince kimi zaman hac ibadeti için kimi zaman da umre ziyareti için Kâbe’ye gitmektedirler. Orada edilen duaların kabul olduğuna ve günahların silindiğine inanılmaktadır. Hac ibadetinden dönen kişilere artık “hacı” denmektedir. Hacılar, Kâbe’de günahlarından arındıkları için yeni doğmuş bir bebek gibi saf olmaktadırlar. Bu nedenle döndükleri zaman günah işlememeye özen göstermektedirler. Kâbe aynı zamanda Müslümanların kiblesidir. Namaza durulduğu vakit seccade, kibleye doğru serilmektedir. Çünkü kible, merkezdir. Müslüman Türkler, yatarken bile kibleye dikkat etmektedirler. Yatağa yatıldığında ayaklar kibleye doğru olmamalıdır. Bu şekilde olursa günaha girileceği düşünülmektedir. Bu yüzden yatakların konumu, ayakların kibleye doğru olmayacağı şekilde koyulmaktadır. Cenazelerde de durum aynıdır. Müslüman bir kişi öldüyse, inanç gereği ölen kişi kibleye doğru

gömülmemektedir. Ölünün ayaklarının kibleye dönük olmayacağı bir pozisyonda mezar kazılmaktadır.

Genel kabul görmüş bilgilere göre Kâbe, Hz. İbrahim ve İsmail tarafından yapılmıştır. Kur'an'da Kâbe'yle alakalı şu bilgiler verilmiştir: “Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke’de, âlemlere rahmet kaynağı olarak kurulan Kâbe’dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır”. Kâbe’nin dünyadaki ilk ibadet mekânı olduğu, bu ayetle birlikte açıkça görülmektedir(Karakuş, 2020, s. 1779). Bir rivayete göre Kâbe, aslında Hz. Âdem zamanında yapılmıştır. Rivayet şöyledir: Hz. Âdem, dünyaya indiği için çok üzülme ve sürekli ağlamaktadır. Bunu gören melekler de onunla birlikte aynı üzüntüyü taşımaktadırlar. Günlerden bir gün Hz. Âdem, secde sırasında Allah’a dua etmektedir. Ve duasında meleklerin seslerini duyamadığını, meleklerin Allah’ı tesbih ve takdis etmelerini işitemediğini, onları artık göremediğini anlatmaktadır. Bunun üzerine Allah, yeryüzünde kendisine ait olan bir beyti olduğunu, onun temelini bulup inşa başlatmasını, kendisini takdis etmesini ve beytin etrafını da tavaf etmesini söylemiştir. Ayrıca her kim ki beyte gelip sadece Allah’ın rızasını isterse, onun bizzat Allah’ı ziyaret eden bir misafir gibi olacağını söylemiştir. Onların tüm ihtiyaçlarını gidereceğini, tüm dualarını kabul edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Âdem vakit kaybetmeden Mekke’ye doğru yol almış ve meleklerin de yardımıyla birlikte yedi kat yere ulaşan bir temel kazmıştır. Daha sonra Allah, bu temel üzerine gökten kendi beytini indirmiştir. Bu beyt, cennetin yakutlarından yapılma olduğu için parıl parıl parlamaktadır. İçerisinde cennetin altınlarından olma kandiller bulunmaktadır. Ayrıca “Hacer-ül-Esved” taşı da cennetten inen beyaz yakuttan yapılmaktadır. Sonraları günaha boğulmuş insanların el sürmeleriyle kararmıştır(URL-57).

Cahiliye dönemi Mekke’sinde, Kâbe’nin bulunduğu yerde putperestler tarafından panayırlar kurulmaktadır. Bu panayırlarda da kendi putlarını kurup onlara tapmaktadırlar. Daha sonra Mekke fethedilince, Kâbe’deki bütün putlar arındırılmış ve Kâbe içten dışa zemzem suyuyla yıkanmıştır. Bu yıkamadan

sonra da Kâbe'nin yılda bir ya da iki kere zemzem suyuyla yıkanması gelenek haline getirilmiştir. Günümüzde de bu gelenek devam etmekte ve zemzem suyuna gül suyu karıştırılıp Kâbe yıkanmaktadır(URL-58).

Kâbe, Türk klasik edebiyatında da sıklıkla kullanılan bir unsurdur. Kâbe'nin altın oluğu, kara örtüsü, zemzem suyu, gül kokusu, Türk edebiyatında sıklıkla kullanılmaktadır. Tasavvufî fikre göre ise Kâbe, aslında gönüldür. Gönül, Allah aşkının bulunduğu yer olması hasebiyle Kâbe olarak sayılmıştır. Şiirlerde tenasüp sanatıyla birlikte sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca sevgilinin yüzü ve kûyî(mahallesi) de Kâbe'ye benzetilen unsurlar arasındadır. Aşığın sevgilinin kûyînda dolaşması, bir nevi Kâbe'yi tavaf etmesidir(Pala, 2016, s. 245).

Eski Türkler'de, bir hakan tahta çıkarken, altındaki halı dokuz kez çevrilmektedir. Ayrıca Ölülerin etrafında da dokuz kez dönmektedirler. Bu durumlarda “tezginme” vardır. Kâbe'nin tavaf esnasında dönülmesi de bu durumlara benzemektedir. Bundan dolayı Kâbe tavafının da bir tezginme olduğunu söylemek doğru olacaktır(Ögel/II, 1995, s. 156).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Alçak yirde yapılpdur **Taḡrı ivi Mekke** görklü. Ol **Mekkeye** sağ varsa esen gelse şıdķı bütün ḡacı görklü(Ergin/I, 2018, s. 75).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda; kelimenin Dresden ve Vatikan nüshasında “Kâ'be” şeklinde geçmediği, onun yerine “Taḡrı ivi Mekke, Mekke” şeklinde geçtiği görülmüştür. Türkmen-Sahra nüshasında ise kelime “Allah evi geḡ(geniş) Kâ'be” şeklinde geçmektedir.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Kitâbu Vasfı Beytu'llâh

- Diḡle evvel hâc idenüḡ ḡaşletin
Ṭaddırayım saḡa ḡâccuḡ lezzetin

Cân u dilden vir aña muhâbbetin

Hâk katında kadri çokdur Ka'be'nün(Koşık, 2020, s. 11)

Necâtî

- Kible hakkı Kâ'be yüzündür murâd
Ey kapısı secdegâhım gel berü(Pala, 2016, s. 245).

Ahmed Fakîh/Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe

- Hele bir gün irişdük Ka'beye biz
Nasîb ola Çalabdan varasız siz
Bu Mekke şehrinün dört yanı sarpdur
Eğer maşrık yanıdır yâ ho garpdur(URL-60).

Kâbe kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

GÖNÜL

Kelime, metinde: “Ağız açub bir Allahuñ adını kim adamaz, adaduğı erenler gönli içinde, mümin hakir gerek” şeklinde geçerek “gönül ehli, Allah’a gönülden bağlı ve yakın olan” anlamlarında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 33). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı. 2. İstek, arzu” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Yürek. 2. Yürekte var olduğu kabul edilen sevgi, düşünme, anma, istek ve hatır gibi duygu kaynağı. 3. Yüreğin manevi gücü, iç. 4. Arzu, istek. 5. Vicdan. 6. Aşk. 7. İnsanın akıl üstü bilgiye ulaşma gücü ya da bu tür bilgilerin insanda doğduğu, dünya nimetleri ve geçici isteklerin bağından kurtulan sofide Allah’ın tecelli ettiği ve Allah’la ilgili bilgilerin geldiği yer”(Çağbayır/II, 2007, s. 1750). Clauson, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Kelime, başlangıçta birçok farklı çağrışımlara sahip soyut bir kelimedir. Düşünen bir yapı olarak ‘zihin’ kelimesini karşılarken, zihnin ürünü olarak da ‘düşünce vb’ kelimelerini karşılamaktadır. Fiziksel anlamda ise ‘kalp ve yürek’ kelimelerini karşılamaktadır. Bütün Türk lehçelerinde

kullanılmaktadır”(Clauson, 1992, s. 731). Kaşgarlı Mahmud da kelimeyi: “Köngül: gönül, kalp, yürek, anlayış” şeklinde açıklamıştır(Atalay/IV, 2018, s. 361). Nişanyan, kelimenin “yürek, göğüs” kelimelerinden evrildiğini ve Eski Türkçe kög “avaz, şarkı” kelimesiyle eş kökenli olduğunu söylemiştir. Ayrıca köngül kelimesinin yapısının tam bilinmediğini, kelimenin kögüz “göğüs” ve kökre-“kükre-” kelimeleriyle eş kökenli olabileceklerini söylemiştir(URL-61). Gönül kelimesinin kalp, lisan şeklinde Arapça kökenli; dil şeklinde Farsça kökenli ve sevgi, yürek şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Gönül kelimesi, Türk dilinin en eski kelimelerinden olmakla birlikte tarih boyunca en sık kullanılan kelimelerdendir. Kelime, Köktürk döneminden itibaren kullanılmaya devam etmektedir. Kelimenin kullanımı dikkate alındığında, Orhon yazıtlarında da bugünkü kullanımına yakın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan “gönlünden geçmek, gönlüne göre” deyimlerine eş bir kullanım olarak, Orhon yazıtlarında “könglünçe uduz tedi(gönlünce sevk et dedi)” cümlesi geçmektedir(Aksan, 2019, s. 87). Gönül kelimesinin en geniş alanda kullanımı ise Uygur Türkçesi döneminde olmuştur. Genellikle dini metinlerde geçmektedir. Kelime, genel olarak duygu ve durum bildiren metinlerde daha çok geçmektedir. Bu sebeple kelime, Orhon yazıtları ve Oğuz Kağan Destanı gibi kılış fiillerinin ağırlıkta olduğu metinlerde, Uygur Türkçesi dini metinlerinde kullanıldığı kadar sık kullanılmamıştır. Uygur Türkçesi dini metinlerinde de genellikle kişilerin düşünce, duygu ve istek durumlarıyla birlikte kullanılmıştır. Gönül kelimesinin bu dönemde Budizm öğretilerine dayalı anlamlar çerçevesinde görülmesi, Uygur Türklerinin inanç sistemini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, kelimenin genellikle Budist öğretiler doğrultusunda kullanılmasının yanında tasavvufi terimlerle benzerliği de görülmektedir(Günay, 2015, s. 126).

Türk dilinde duygusal kavramlaştırma yapmaya en müsait kelimelerden olan gönül kelimesi, hayli geniş bir kavram alanına sahiptir. Gönül dağı, gönül gözü, gönül dostu; gönül almak, gönül kırmak, gönül eylemek gibi genellikle duygu ifade eden bağdaştırma ve birleşik fiiller, gönül kelimesi ile

oluşturulmaktadır(Güven, 2018, s. 241). Gönül kelimesi ve beraberindeki kullanımlar, Türk tasavvuf düşünce yapısı içinde de sıklıkla kullanılmaktadır. Zamandan ve mekândan münezze olan Tanrı, tasavvuf anlayışında insanın gönlündedir. İçinde Tanrı'nın olduğu gönül mekânı, doğal olarak kutsal bir boyut kazanmıştır. Tasavvuf anlayışının özü, insanın varlığını anlamlandırmak ve seyr ü sülûk yolu ile insan-ı kâmil derecesine ulaşmaktır. Bu amaçlara ulaşmak için de ilk olarak işe gönlünden başlamaktadır. Zira gönlü terbiye edilmiş kişi, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış kişidir.

Anadolu'da Oğuzca temelli bir edebi dil oluşturan Yunus Emre de gönül kelimesini şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Sıkıntı ve endişe içinde olan halka, Türk diliyle tasavvufu anlatmış ve halkın gönül sıkıntılarını yine kendi gönüllerinde çözebileceklerini anlatmıştır. Çünkü Yunus'a göre Tanrı'yı dışarıda değil insanın içinde aramak gerekmektedir. Bu yüzden de insanları kendi içlerine, yani gönüllerine çağırmaktadır. Ona göre gönül, "Çalab'ıuñ tahtı, insanların ezel ile bağ kurdukları bir merkez" dir(Akbalık, 2013, s. 22-23).

Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan mefhumlardan birisi gönlüdür. Gönül, aşığın hitap yeridir. Onunla dertleşmekte, onunla konuşmakta ve onunla ağlamaktadır. Aşığın gönlü her daim yaralı, çaresiz ve gam doludur. Fakat âşık bundan son derece memnundur. Çünkü gelen şey dert ve gam da olsa sevgiliden gelmektedir. Gönül bazen de sevgilinin kirpiğinin oklarıyla pare pare olmakta ve durmadan kanamaktadır. Bundan dolayı da şiirlerde gönül, şişeye ya da kadehe benzetilmektedir. Gönül, sevgilinin kirpik oklarıyla yaralanmış ve içi, tıpkı şarap dolu bir kadeh gibi kıpkırmızı olmuştur. Gönül aynı zamanda insanın aynasıdır. Gönül kelimesine bu ve bunun gibi birçok anlam yüklenmiştir(Pala, 2016, s. 168-169).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- Kadın anamun sevgüsi
Atam anam virdügi
Göz açuban gördüğüm
Köñül virüp sevdüğüm
A Dirse Han.

Vatikan:

- Kadın anamun sevgüsi
Atam anam virdügi
Göz açuban gördüğüm
Köñül virüp sevdüğüm
A Dirse Hanum(Ergin/I, 2018, s. 86).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Gönül almak, gönül vermek, gönlü kırılmak, gönlü düşmek, gönlü çelinmek, gönlünden geçirmek, gönlünde taht kurmak, gönlü istemek, gönül ile oynamak, gönlünden kopmak, gönlüne dokunmak, gönlüne girmek, gönlünü çalmak, gönlüne göre, gönül eğlendirmek, gönlünü hoş etmek, gönlünü kaptırmak, gönlünü karartmak, gönlü razı olmamak, gönül koymak, gönül bağlamak, gönlü olmak, gönlü varmamak; gönül ferman dinlemez, gönülden gönüle bir yol vardır, gönül kırmak Kâbe yıkmak gibidir, gözden uzak olan gönülden ırak olur, gönüller bir olunca samanlık seyrân olur, gönül bu ota da konar boka da vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Gönül Dağı/Neşet Ertaş

- Gönül dağı yağmur boran olunca
Akar can özüme sel gizli gizli

Bir tenhada can cananı bulunca
Sinemi yaralar(yar oy yar oy yar oy)
Dil gizli gizli(URL-62).

Nedîm

- Esdikçe bâd-ı subh perîşânsın ey gönül
Benzer esîr-i turre-i cânânsın ey gönül(Pala, 2016, s. 169).

Divân/Yunus Emre

- Gönlüm cânum ‘aqlum bilüm(bilgim) senüñile karar ider
Cân kanadı açuk gerek uçuban dosta gitmeğe(Özkan, 2013, s. 453).

Gönül kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır. Gönül kelimesi, günümüz Türkçesine bazı fonetik değişimlerden sonra ulaşmıştır. Eski Türkçe döneminde /-ng-/ sesiyle birlikte “köngül” şeklinde kullanılan kelime, daha sonraki dönemlerde de /η, ng,/ şekillerinde kullanılmaya devam etmiştir. Köngül, Köñül şekilleriyle kullanılan kelime, Batı Türkçesi döneminde söz başındaki /k-/ foneminin /g-/ fonemine dönmesi hasebiyle “göñül” şeklinde kullanılmaya devam etmiştir. /-η-/ foneminin 17. Yüzyılda ortadan kalkmaya başlaması ve 18. Yüzyılın ortalarında da tamamen kullanımdan kalkmasıyla kelime, “gönül” şeklinde kullanılmaya başlamıştır(Köngül>köñül>göñül>gönül). Günümüzde, özellikle İç Anadolu dolaylarında /-η-/ sesi hala kullanılmaktadır. Yukarıdaki örnekler incelendiğinde, kelime her hangi bir anlam değişmesi görülmemiştir.

‘İLİM

Kelime, metinde: “Allah ‘ilmi arı Qur’an açubanı kim oğumaz, oğuduğın doğru dosta bu dünyâda ‘âlim gerek (zeki)” şeklinde geçerek “Allah ‘ilmi Kur’an; yani Allah’ın ilmini içeren, her şeyin en doğrusunun bulunduğu kitap” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 33). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Bilim. 2. Ayrıntı, özellik, nitelik” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötügen Sözlükte: “1. Evrene ve olaylara ait bir bölüm birbirine bağlı konuları ele alıp

deneye dayalı yöntemlerden yararlanarak gerçekleştirilir yasalar, kurallar çıkarmaya yönelik düzenli bilgi; bilim. 2. Bazı olay ve olgu basamaklarına göre düzenlenmiş sistemli bilgiler bütünü. 3. Bir şeyi öğrenmek amacıyla yola çıkarak edinilen bilgiler süreci. 4. Bilme, biliş. 5. Haber, bilgi. 6. Bir konuda okuma yoluyla elde edilen bilgiler, nazariyat”(Çağbayır/II, 2007, s. 2143-2144). Nişanyan, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Kelime, Arapça ‘ilm(ع, ل, م) kökünden gelmektedir. “Bilgi, bilim” anlamlarına sahiptir”(URL-63). Devellioğlu da şu şekilde açıklamaktadır: “1. Bilme, biliş; bir şeyin doğrusunu bilme. 2. Okuyarak öğrenilen bilgi, nazari bilgi”(Devellioğlu, 2017, s. 492). Arapça kökenli olan ‘ilim kelimesinin “bilim” şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimesi bulunmaktadır.

Türk toplumunda bilimin temellerine, ilk olarak Büyük Hun Devletinde rastlanmaktadır. Yapılan çeşitli kazılarla birlikte Türklerin ipeği, kürkü, bronz ve demiri işleyerek kullandıkları bilinmektedir. Bazı Çin kaynaklarında, bronz ilk kullananların Türkler oldukları ve Çinlilerin bronzun kullanımını Türklerden öğrendikleri yazmaktadır. Aynı zamanda bulunan demir temrenler ve çeşitli savaş aletleri de Türklerin o dönemde ileri bir toplum olduklarını göstermektedir. Türklerin, dokumacılıkta da ilerlemiş bir toplum olduğu yine yapılan kazılarda elde edilen buluntularla kanıtlanmıştır. Dokunan kumaşların bir kısmının boyalı olması, Türklerin o dönemlerde boya elde etmeyi de öğrenmiş olduklarını göstermektedir. Türkler, çeşitli bitkilerden ve köklerden renkli boyalar elde etmekte ve bunları kumaşlar üzerinde kullanmaktadır. Ayrıca Türklerin bulundukları bölgelerde çeşitli su kanalları yaptıkları da bilinmektedir. Bu da yine Türklerin, bulundukları döneme ve çağdaşlarına göre ileri bir toplum olduklarını göstermektedir. Hunların ölümleri üzerinde kısmi mumyalama yaptıkları da buluntularla birlikte görülmüştür. Ölümleri yüksek yerlere koyan Hunlar, bozulmamaları için de içlerinden bazı organlarını çıkarmışlardır. Bu durum, mumyalama tekniğinin kısmi de olsa Türklerde de kullanıldığını göstermektedir. Türkler, bilimi genel itibariyle göçebe hayat tarzı için faydalı olacak şekilde kullanmışlardır. Bunun için de en başta bitki ve hayvan bilgisini öğrenmişlerdir. Daha sonra da gök ile ilgilenmişlerdir. Türklerin eski çağlarda

astronomiyle oldukça içli dışlı oldukları, birçok eserin de kaynaklığıyla görülmektedir(Kahya, 2016, s. 5-6, 27).

Astronomi, Osmanlı devletinin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmed'in dönemine kadarki süreçte pek revaçta olmamıştır. Fatih'in tahta çıkmasından sonra astronomi ve matematik alanına tekrardan ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bunda pek tabii Fatih'in özel ilgisinin etkisi bulunmaktadır. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra birçok medrese inşa ettirmiş ve burada o dönemin önemli bilim insanlarını bir araya getirtmiştir. Fatih döneminde özellikle Fatih Külliyesi, pozitif bilimlerin uygulandığı ve geliştirildiği bir bilim merkezine dönüşmüştür. Daha sonra Semerkand'da Uluğ Bey tarafından gözlemevi kurulmasıyla ve bu gözlemevinde bilim insanlarının yetişmesiyle Osmanlı astronomisi büyük ilerleme kaydetmiştir. Semerkand Gözlemevi, Anadolu'da yetişen gençlerin de gittiği bir bilim insanı yetiştirme merkezine dönüşmüştür. Bu gözlemevinin müdürlüğünü yapan Kadızâde'nin öğrencileri olan Şirvanî ve Ali Kuşçu, sonraları Osmanlı'ya getirtilerek astronomi ve matematik alanında çalışmalar yapmış ve bu bilimleri ülkeye yaymışlardır(Unat, 2006, s. 9-10).

Türk tarihinde çeşitli devlet adamlarının, liderlerin bilime verdiği önem ve destek görülmektedir. Fakat hiçbiri ulu önder Mustafa Kemal Atatürk kadar ilke haline getirmemiştir. Öyle ki Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olan bir topluma "asıl iş şimdi başlıyor" diyerek en önemli savaşın çağdaşlaşma olduğunu söylemiştir. Atatürk, Türk insanlarının diğer milletler karşısındaki eksikliklerini iyice görmüş ve bunların giderilmesinin bilim ve teknolojiye geçtiğini söylemiştir. Atatürk bir konuşmasında halka şu şekilde seslenmiştir: "Arkadaşlar, bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil iktisat, ilim ve irfan zaferleri olacaktır"(Okçu, 1999, s. 839, 845). İlme bu denli önem veren Atatürk, ilimden ve fenden başka bir yol aranmaması gerektiğine inanmış ve bu fikrini Türk halkına şu sözlerle açıklamıştır: "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak dalgınlıktır, bilgisizliktir, doğru yoldan sapmaktır. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişmesini kavramak ve

ilerlemelerini zamanında izlemek şarttır”(Cunbur, 1981, s. 120). Atatürk, yukarıda da belirtildiği gibi çağdaşlaşmayı ve bunu da ilim ve fen ile yapmayı ilke haline getirmiş bir kişidir. Öyle ki bu ilkesini de Batının yüzyıllar boyunca süren bir süreçle kazandığı değişimleri, on beş yıl gibi kısa bir zamanda elde ederek hayata geçirmiştir. Türk çağdaşlaşması Atatürk’ün nezdinde asla Batılı olmak demek değildir. Aksine Batıya rağmen Batının iyi ve faydalı yönlerini kendi kimliğimize uygun olarak almaktır. Bunu yapmanın da en temel yolu akılcılıktır. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin her bir damarına aklın ve bilimin hâkim olmasını istemiştir. Böyle bir zekânın ürünü olarak da her daim laik, bağımsız, demokratik ve çağdaş bir toplum yaratılmıştır(Avcı, 2006, s. 164).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Yazılup düzilüp gökden indi Tañrı ‘**ilmi** Qur’an görklü. Ol Qur’anı yazdı düzdi ‘ulemâlar öğreninçe küydi piçdi ‘âlimler serveri ‘Oşman ‘Affan oğlu görklü(Ergin/I, 2018, s. 75).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, ‘ilim kelimesinin tüm nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- İlminden anlamak,(bir şeyin) ilmini bilmek, ilmini vermek, ilmini almak, ilim irfan öğrenmek.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Kutadgu Bilig

- Olar ‘ilmi boldı budunka yula
(Onların ilmi halka ışık oldu)(URL-63).

Fuzûlî

- İlim kesbiyle pâye-i rif’at

Ârzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl ü kâl imiş ancak(Pala, 2016, s. 230).

(İlimle yüksek makamlara ermek gerçekleşmeyecek bir hayalmiş. Dünya her şey sadece aşktan ibaretmiş. Bilim ise kuru bir dedikodudan ibaretmiş)(URL-64).

İlim kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

2b

Şehîd	Gâzi	Ok	Yay	Peygamber
-------	------	----	-----	-----------

ŞEHÎD

Kelime, metinde: “Fâtıma ananın sevgüleri dîn ‘aşkında şehîd olan gâziler, İmâm Hasan, İmâm Hüseyin kimi şehîd gerek” şeklinde geçerek “din ya da kutsal bir ülkü uğruna ölen kimse” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 35). Kelime, Arapça kökenlidir. Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse” şeklinde açıklanmaktadır. Devellioğlu da: “Din veya yüksek bir ülkü uğrunda ölen kimse; savaşta ölen” şeklinde açıklamaktadır(Devellioğlu, 2017, s. 1149). Kelime, Ötüken Sözlükte: “Din uğruna veya yüksek bir ülkü uğruna ölen” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 4447).

Eşkiya veya asi kişiler tarafınca öldürülen Müslümanlar şehit sayılmaktadır. Şehit olanlar, hiçbir sorgu sual olmaksızın cennete gireceklerdir. Suda boğularak ölmek, yangında ölmek, depremde ölmek, herhangi bir doğal afette ölmek, uzak bir yerde yalnız başına ölmek, doğum esnasında ölmek ve ilim yolunda ölmek şehitlik hükmüne girmektedir(Pala, 2016, s. 423). Şehitliğin mertebeleri bulunmaktadır. Yukarıda sayıldığı şekilde ölenlerin hepsi şehittir fakat mertebeleri farklıdır.

Türk kültüründe şehitlerin yeri çok önemlidir. Şehitler sadece bedenlen öldürler. Ruhen hala yaşamaya devam etmektedirler. Şehitlerin ölü olmadığı ve onlara ölü denmemesi gerektiği bizzat Kur'an'da yazmaktadır. Şehitlerin ruhları serbestçe gezebilmektedir. Özgürdürler. Hatta Çanakkale Savaşı'nda çok az sayıda Türk askeri kalmış olmasına rağmen düşman askerleri, binlerce beyaz sarıklı askerler gördüklerini söylemişlerdir. Bu durum da halkın şehitlerin ölmediği görüşüne bağlanmasını desteklemektedir. Bedenlerinin asla çürümediği inancı da bulunmaktadır. Şehit kavramı, Türk toplumunun kırmızı çizgisi ve kanayan yarasıdır. Geçmiş yıllardan beri süregelen içteki karışıklıklar, her gün yüzlerce, binlerce şehit verilmesine sebep olmuştur. Akşam vakti haberleri izleyen bir Türk insanı, her şehit haberi duyduğunda ağlamaktan kendini alamamıştır. Ölen kişiyi kimse tanımasa bile onun için gözyaşı dökmektedir. Çünkü o vatan çocuğudur. Herkesin, milletin çocuğudur. Herhangi bir kan bağının olmasına gerek yoktur. Ülkede büyük bir yas havası hâkim olmaktadır. Çok sayıda şehit verildiğinde ise ülkede ulusal yas ilan edilmekte ve tüm bayraklar yarıya indirilmektedir.

Türk kültürü ve töresi için asker olmak son derece önemlidir. Asker olmanın ilk şartlarından biri de vatan ve töre için ölmeyi göze almaktır. Kültür içerisinde böyle sağlam bir yer edinmiş olan askerlik kavramı, pek tabii beraberinde birçok yeni kavramlar da getirmiştir. Bunların başında şehitlik ve gazilik kavramları gelmektedir. Vatan uğruna hiç düşünmeden canını kaybeden kişiler şehittir. Vatan sevgisi, Türk kültürü içinde geçmişten günümüze kadar önemini korumuş ve gelecekte de korumaya devam edecektir. Bu sebepten ötürü vatan uğruna şehit olanların yakınları, cenazelerde genellikle “vatan sağ olsun, şehitler ölmez vatan bölünmez” ifadelerini kullanmaktadırlar(Çetin, 2018, s. 166-167).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Üç yüz yigit Oğuzdan **şehid** oldu(Ergin/I, 2018, s. 176).

Kelimenin diğerk nüshalarla yapılan karşılaştırılmasının sonucunda, anlam ve biçim olarak herhangi bir değışim görülmemiştir.

Bu denli önemli yeri olan şehit kavramı, deyimlere, atasözlerine ve edebi eserlere girmekte zorlanmamıştır. Şimdi bunlardan örnekler verilecektir.

Deyimlerden ve Atasözlerinden Örnekler:

Dostlar şehit biz gazi, ölürsek şehit yaşarsak gazi, bizim dirimiz asker ölümüz şehittir.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Çanakkale Şehitlerine/Mehmet Akif Ersoy

- Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber
Sana aguşunu açmış duruyor Peygamber(URL-8).

Yahya Bey

- Şehîd olanlara gûyâ ki nûr iner gökden
Erişse lâleler üzre şu'a-i Şems-i Duhâ(Pala, 2016, s. 424).

Peçevi Tarihi

- “Uygun olan şudur ki biz de namazımızı kılalım ve gözyaşı döküp dua edelim, birbirimizle helalleşip ondan sonra gidelim. Kalanlarımız gazi, ölenlerimiz şehit olsun. Dünyada iyi ad ile anıalım ve öteki dünyada Tanrı'nın sevgilisi Peygamberimiz hazretlerinin bayrağı dibinde toplanalım”(Yıldırım, 2020, s. 83).

Kelime, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaya devam etmektedir. Herhangi bir anlam değışmesi bulunmamaktadır.

GÂZİ

Kelime, metinde: “Fâtıma ananın sevgüleri din ‘aşkında şehid olan gâziler” şeklinde geçerek “din uğruna yapılan savaşlarda yaralanan kişi, savaştan sağ salim dönen kişi” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 35). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse. 2. Olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara devlet tarafından verilen onur unvanı. 3. Savaştan sağ olarak dönen kimse” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Gazveye çıkan Müslümanlar arasında bulunan kimse veya kumandan. 2. Savaşlarda büyük yararlıklar göstermiş bulunan kişi ve şehirlere verilen unvan. 3. Gittiği savaştan sağ ve muzaffer olarak dönen kimse” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1660). Devellioğlu da: “1. Gaza eden, ordunun başına geçen, savaşan; savaştan sağ ve muzaffer dönen. 2. Böyle bir ordunun başkumandanı. 3. Kadınların gerdanlarına taktıkları ikinci Sultan Mahmut devrinden kalma bir çeşit süs altını” şeklinde açıklamaktadır(Devellioğlu, 2017, s. 326). Kelime, Arapça kökenlidir.

Gazi kelimesi, aslında bozkır Türklerinin “alp-erenler” dedikleri kişilerle aynı anlamda kullanılmaktaydı. Bozkırdaki Türklerin alpleriyle, Horasan’daki Türklerin alp-erenleriyle Anadolu’daki gaziler özünde aynıdır. Sadece bölgelere göre farklı şekillerde adlandırılmışlardır. İbrahim Kafesoğlu, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalcık ve Mehmet Fuat Köprülü bu görüşte hemfikir olmuşlardır. İnalcık, alp ve gazi kelimelerin anlamdaş olduğunu söylemiştir. Bu tiplerin 13. Asırda Anadolu’da bulunan savaşçı süvariler olduklarını savunmuş ve Türklerde her daim bulunan “alp tipi” nin Müslüman Türklerce “gazi tipi” ne evrildiğini, bunun sonucunda da bu birleşimin akıncı süvarilerle birleştiğini savunmuştur(Erkmen, 2019, s. 178-179).

Günümüzde ise bu kelime, sadece savaşta yaralanmış fakat sağ dönmüş kişi anlamında kullanılmaya devam etmektedir. Gazi kişilere Türklerce çok hürmet edilmektedir. Düğün, sünnet, nişan, festival ya da önemli bir konuda toplanma gerektiğinde, bölgede bulunan gaziler varsa mutlaka davet edilmektedir.

Türkiye’de gazilere verilen değeri somutlaştırmak için 1994 tarihinde “Türkiye Gaziler Vakfı” kurulmuştur. Gaziler vakfı; vatan savunması, vatanın bölünemez bütünlüğü ve milletin birlik beraberliği için canla başla savaşı ve bu savaş sırasında yaralanma ya da herhangi bir hayati uzvunu kaybeden kişileri korumak amacıyla kurulmuştur. Vakıf, yasayla birlikte kendilerine gazilik unvanı verilen milli değerlerin gerek ailelerinin gerek ekonomik ve sosyal durumlarının destekçisi olmak üzere vazifelendirilmiştir(URL-10).

Türkiye’de gazi denilince ilk akla gelen şey, pek tabii ulu önder, başkomutan Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmaktadır. Sakarya Savaşı’nda yaralanmasından sonra kendisine 19 Eylül 1921 tarihinde, Büyük Millet Meclisi tarafından “Mareşal” rütbesi ve “Gazi” unvanı verilmiştir. Atatürk bu hadiseyi bizzat kendi yazmış olduğu Nutuk adlı kitabında şu şekilde anlatmaktadır:

Efendiler, diğer bir görevim de ordu içinde, savaş safları arasında bizzat savaşa katılmak ve savaşı bizzat yönetmektir. Bunu da gücümün yettiği ölçüde, hatta bir kaza sonucu sol kaburga kemiklerimden birinin kırılmış olmasına rağmen, bütün varlığımla, en iyi şekilde yapmaya çalıştığımı sanırım. Sakarya Savaşı’nın sonuna kadar askeri bir rütbem yoktu. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisi’nce bana, ‘Mareşal’ rütbesiyle, ‘Gazi’ unvanı verildi(Atatürk, 2017, s. 404).

Türkiye’de gazi kelimesi, birçok farklı alanda görülebilmektedir. Örneğin, Atatürk’ün isteği üzerine 1927 yılında oluşturulan Gazi Koşusu, o dönemden beri Türk yarışçılığının göz bebeğidir. Yarışta sadece üç yaşında olan İngiliz safkanları koşabilmektedir. Gazi koşusu, Türk yarışçılık dünyasının bir klasiği haline gelmiştir. Yarışçı olsun olmasın her Türk insanı için bu yarışın ayrı bir önemi vardır(Gök, 2014, s. 2). Gazi koşusu, bütün koşuların babasıdır. Bu koşuda at değil tay bile koşturabilmek, at sahipleri ve jokeyler için büyük bir şereftir. Her at sahibinin ve jokeyin en büyük hayali her zaman Gazi Koşusuna katılmak ve tabi ki kazanabilmektir(URL-9).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshasıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnekler verilecektir.

Dresden:

- Dedem Korkut gelüben şazılık çaldı, **gâzi** erenler başına ne geldüğün aydı virdi.

Vatikan:

- Dedem Korkut gelüp şazılık idüp şoy şoyladı,(gazi kelimesi Vatikan nüshasında yok) erenler başına neler geldüğünü söyledi(Ergin/I, 2018, s. 251).

Gazi kelimesi, bütün nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmıştır.

Türkiye’de gazi kelimesi, pek çok alanda geçmektedir. Bu denli hayatın içinde olan bir kelime tabi ki de halkın diline de nüfuz etmiştir. Bu noktada deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

“Gazi olmak” deyimi, çok fazla kullanılan bir deyimdir. İnsanlar, bir işin sonunda başarısız olduklarında: “Ölmedim ama gazi oldum” tarzında ifadelerde bulunmaktadırlar. Bir kişi kazayla yere düştüğünde, ona sorulan “Ne oldu?” sorusuna “Gazi oldum” cevabı verebilmektedir. Türkiye’de kurum adı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Örnek: Gazi Üniversitesi.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Bâkî

- Minnet Huda’ya iki cihânda kılıp saîd
Nâm-ı şerîfin eyledi hem gâzî hem şehîd(Pala, 2019, s. 166).

Mithat Cemal Kuntay/Atatürk’ün Cenazesini Ankara’da Karşılarken

- Gene on beş sene evvel gibi Gazi geliyor,
Gene on beş sene evvelki kadar yükseliyor.
Gene başlarda oturmuş, gene göklerde başı;
Yıldırımlar gene bir eski silah arkadaşı(URL-11).

Gazi kelimesi, günümüz Türkçesinde de yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kullanılmaktadır. Anlam ya da biçim bakımından değişim bulunmamaktadır.

OK

Kelime, metinde: “Altun taht-ı Mışırda Sultân olan, Şâm atlı, Şâm bidevli, ig yaylı, hadeng oğlu” şeklinde geçerek “savaş aleti” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 35). Kelimenin anlamı TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Ahşaptan yapılma, bir ucunda sivri bir demir diğer tarafında yönlendirici yelek bulunan, genellikle yay ile atılan eski bir silah. 2.(Divan şiirinde) kaza, kader; sevgilinin gamzesi, kirpiği, cevri, cefası ve âşıkta uyandırdığı dert; aşığın ahı” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3595). Clauson ise “Ok: Okların çeşitli ayinle ilgili ve törensel amaçlar için kullanılması, çok erken bir tarihte ‘On Ok’ gibi kabile isimleri oluşmasına sebebiyet vermiştir” şeklinde açıklamıştır(Clauson, 1992, s. 76). Kaşgarlı Mahmut, kelimenin bir savaş aleti olan anlamı dışındaki diğer anlamlarına da yer vermiştir. Ok, evin orta direği anlamında kullanılmaktaydı. Örneğin “evin oku” “ew okı” şeklinde denmekteydi. Ok yılan, kendini insanların üzerine fırlatan bir yılan türüdür. Ok kelimesi, aynı zamanda araziye ve evin kurulacağı yeri belirlemek için yapılan bir kuranın ismidir. Dede Korkut Hikâyelerinde bu duruma verilen bir örnek mevcuttur. Güveyi gerdeğe gireceği yeri seçmek için ok atar ve okun düştüğü yeri seçerdi(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 17). Bu durum günümüzde de farklı bir yere evrilerek devam etmektedir. Büyüklerden miras olarak kalan malları üleştirmek için yapılan kura işlemine “ok atmak” denmektedir. Fiilen ok atılmasa dahi bu ifade ile eski anlamıyla hala bağının olduğu görülmektedir(Derleme Sözlüğü/V, 2019, s. 3276). Kelime Türkçe kökenlidir. Tir, peykân şeklinde Farsça ve sehm şeklinde Arapça olmak üzere eş anlamlı kelimeleri mevcuttur.

Türkler, eski çağlardan modern zamana değin ok ve yay konusunda titiz ve sadık olmuşlardır. Ok ve yay, bir Türk’ün vazgeçilmez parçalarındandır. Günümüzde

halen kullanılmakta olan “at, avrat, silah” söyleminden de anlaşıldığı üzere, burada kastedilen silah ok ve yay ikilisidir. Bir Türk’ün dokunulmaz ilan ettiği üç unsur bunlardır. Türk toplumu için ok, sadece bir silah değildir. Ok aletine manevi değerler de yüklenmiştir.

Türk devlet geleneğine bakıldığında, ok ve yaya ne gibi anlamlar yüklendiği açıkça görülmektedir. Türk mitolojisinin göz bebeği olan Oğuz Kağan Destanı, bu düşünceleri kanıtlamaktadır. Oğuz Kağan, yayı metbuluk, oku da tâbilik olarak belirlemiştir. Oğuz Kağan ile başlayan bu teamül, bütün Türk milletlerine tesir etmiştir. Ok ve yay bu sayede, Türk devletinin hâkimiyetinin bir sembolü olmuştur. Okun diğer bir anlamı da “davet”tir. Ok kelimesi, Eski Türkçe’de “davet etmek” anlamında kullanılan “okı-” fiilinden evrilmiş bir kelimedir. Bu anlamdan yola çıkarak Göktürk Hakanlarının diğer kabile başbuğlarına birer ok göndermesinin, davet etmek için olduğu anlaşılmaktadır(Göksu, 2010, s. 987-991). At ile hayatlarını birleştirmiş olan göçebe Türk insanı için ok ve yay, Türklüğü yücelten bir kavram olmuştur. Yaşamını devam ettirmek, geçimini sağlamak ve karnını doyurmak, topraklarını düşmanlardan korumak için hep ok ve yay kullanılmış, bu sebepler de bu iki aletin, Türk kültüründe çok önemli yerlerinin olmalarını sağlamıştır. Türk hakanları tahta çıktıklarında ellerinde ok ve yay tutmaktadırlar. Bu hâkimiyetin ve bağlılığın sembolüdür. Mutlak hâkimin kendileri olduğunu ve diğerlerinin onlara bağlı olmaları gerektiği mesajı anlatılmak istenmektedir. Bunun yanında devlet parası olan sikkelerde ve damgalarda ok ve yay resimlerinin olması, bu aletlerin Türk kültürü için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir(Yönel ve Turkmen, 2017, s. 525).

Günümüzde halen ok ve okçuluk önemini korumaktadır. Şenliklerde, toplu eğlencelerde ya da sadece bireysel olarak da olsa okçuluk hayatın her alanında kendine yer edinmiştir. Okçuluk vakıfları, okçuluk kursları, okçuluk organizasyonları şeklinde faaliyetlerine devam etmektedir. Küçük yaştaki birçok Türk çocuğu izci kamplarına gitmiştir. Bu kamplarda çocuklar, ok ve yay ya da sapan ile atış yaparak eğlenmeye çalışmaktadırlar. Modern Türkiye Devletinde, her mahallede küçük bakkallar bulunmaktadır. Eski dönemlerde bu bakkallarda

küçük, plastik ok ve yaylar satılmaktaydı. Bir dönemler birçok çocuğun elinde bunları görmek mümkündür.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu noktada, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- Yay çekmedün **oh** atmadun baş kesmedün kan dökmedün.

Vatikan:

- Yay dartmadın **ok** atmadın baş kesmedin(Ergin/I, 2018, s. 156).

Yapılan karşılaştırmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı şekilde ve anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Ok ile alakalı deyim ve atasözleri de okun maddi gerçekliği gibi Türk diline girmeyi başarmıştır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Ok atmak, ok gibi yerinden fırlamak, ok yaydan çıktı(artık bu işin geri dönüşü yok anlamında kullanılmaktadır.), iki dirhem bir çekirdek(en hafif okun ağırlığı), ok atan altın atar.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Divan/Kadı Burhaneddin

- Kurdı kaşın didüm zih ü gamzesin atdı oh
Getürdi cânı kabzasına çeng ü bâz ile(Bakırcı, 2018, s. 44).

Basirî

- Zen merde cüvân pîre kemân tîrine muhtaç
Eczâ-yı cihân cümle biribirine muhtaç(Pala, 2016, s. 458).

Ok kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi yoktur.

YAY

Kelime, metinde: “İg yaylı, hadeng ohlı, çapa girse” şeklinde geçerek “savaş aleti” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 35). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Ok atmakta kullanılan iki ucu arasına kiriş gerilerek eğriltilmiş ağaç ya da metal silah; ok fırlatma aracı. 2. Bazı araç ve makinelerde bulunan, biçimi değişebilen, üzerindeki kuvvet kalkınca ilk haline dönebilen esnek metal parça. 3. Zemberek. 4. Keman, viyolonsel gibi telli çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan alet. 5.(ağız) Hallaçların yün ya da pamuk atmakta kullandığı, bağırsaktan yapılma bir kiriş geçirilmiş alet” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 5254-5255). Özkan ise: “Ok atmaya yarayan eğri çubuk” şeklinde açıklamaktadır(Özkan, 2013, s. 1306).

Yay kelimesi, Türkçe kökenli bir kelimedir. Kavs şeklinde Arapça kökenli, zemberek şeklinde Farsça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır. Clauson, kelimenin Eski Türkçe halinin “yā” olduğunu söylemektedir(Clauson, 1992, s. 869). Divanü Lügati’t-Türk’te de “ya: ok; yay” şeklinde açıklanmaktadır(Atalay/IV, 2018, s. 723). Kelimenin “yay” şeklinde kullanımı, kesin olmamakla birlikte Oğuz Türkçesinde oluşmuştur. Kelime, Osmanlı dönemi Türkçesinde “yay” şeklinde kullanılmıştır ve Türkiye Türkçesinde de bu şekilde kullanılmaya devam etmektedir.

Ok ve yay, Türk kültürü için çok önemlidir. Sebepleri, yukarıdaki “ok” maddesinde anlatılmıştır. Hayatın her alanında kendini gösteren bu kültürel değer hakkında pek tabii çeşitli rivayetler, hikâyeler oluşmuş ve destanlarda, eserlerde kendine yer bulmuştur.

Türkler tarih boyunca çeşitli yaylar yapmışlardır. Bunlardan sık kullanılanı bileşik yaylardır. Bu yayların özelliği çok katmanlı olmalarıdır. Dede Korkut

Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyu da bu konuda bizlere delil teşkil etmektedir. Hikâyede Dirse Han oğlunun peşinden giderken kurt sinirli yayını aldığı anlatılmaktadır. Kurt sinirli ifadesi hem yayın kuvveti için kullanılmakta hem de yayların gerçek anlamda hayvanların sinirlerinden, tendonlarından yapıldığını göstermektedir(Temizkan ve Çoban, 2015, s. 18). Halk arasında dolaşan bir hikâyeye göre: Yay yapılırken yay ustaları, yay yapılacak ağacın yağlanmaması için yağlı yemekler ve kuru fasulye tüketmemektedirler. Yay yapılacak ağacı, odun ya da kömür dumanından kaçırmaktadırlar. Bu işlemler yapıldıktan sonra dış kısımları süslenmekte, resimler yapılmaktadır(URL-12). Türk kültürünün mihenk taşlarından olan Oğuzname’de de yay ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. Oğuz dolaylarında ak sakallı bir adam yaşamaktadır. Adam son derece ulvi, bilgili bir insandır. Bu yüzden ona “Ulu Türk” mahlası takılmıştır. Ulu Türk, bir gece rüyasında bir yay ve üç adet gümüş ok görmekte ve bu yayın bir ucu güneşin doğuşuna, bir ucu da güneşin batışına değmektedir. Adam uyanır uyanmaz Oğuz Kağan’ın yanına gidip rüyasını anlatmıştır. Kağan’a Gök Tanrı’nın rüyasında gösterdiği toprakları, ona ve boyuna nasip edeceğini söylemiştir. Bundan etkilenen Oğuz Kağan ölmeden önce çocuklarına bir adet yay ve üç adet ok vermiştir. Bundan dolayı ok ve yay hükümdarlık sembolleri sayılmaktadır(Roux, 2011, 97-98).

Kırgız destanlarında “Şıngız’ın Yayını Güneşin Tutması” adlı bir hikâyeye geçmektedir. Hikâyeye şöyledir: “Dört kardeş olan Şıngız(Cengiz) ın kardeşleri ona karşı gelmeye başlamıştır. Bu durumu gören anneleri problemi çözmek için bir yol sunmuştur. Hepsine, yaylarını güneşin ışıklarına asmalarını söylemiş ve güneş ışıkları hangi yayı tutup yukarı çekerse o kişinin hükümdar olması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine çocuklar, annelerinin dediğini yapmışlar. Güneş ışıkları Şıngız’ın yayını havada tutup yukarı çekmiş ve Şıngız, han olmuştur”(Ögel/II, 1995, s. 115).

Bir Türk mitolojisi unsuru olarak yaya bakıldığında, göklerin hükümdarı ve tek tanrı olan Ülgen, tanrısal yayıyla birlikte yıldırımlarını yeryüzüne göndermektedir. Yıldırımlar, tanrının okları görevindedir. Ve bu sebepten düştükleri yerler de Türkler için kutsal kabul edilmektedir(Çoban, 2013, s. 195).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- Andan Beyrek aydur: Bigler sizün ‘ışkuñuza çekeyim **yay**ı atayım oñı didi.

Vatikan:

- Ayıtdı: İcâzetiñüz ile begler sizün ‘ışkuñuza çekeyim **yay** atayım ok didi(Ergin/I, 2018, s. 143).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin metnin tüm nüshalarında aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür. İlaveten yay kelimesi, Dresden ve Vatikan nüshalarında “ya” şekliyle de görülmektedir. Türkmen-Sahra nüshasında sadece “yay” şekliyle geçmektedir.

Bu denli hayatla paralel olan bir kelime tabi ki dile de nüfuz etmiştir. Bu noktada, kelimeyle alakalı deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Yay gibi benzetmesiyle oluşturulan birçok ifade bulunmaktadır. Yay gibi yerinden fırladı, yay gibi geçti, ok yaydan çıktı, yay gibi kaş, sinirleri yay gibi gergin, yay gibi kadın.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Behçet Necatigil

- Derinden sesler geliyor/ Durduramaz beni aşkın
Bekle geçinceye kadar/Yayı daha germe/ Kıracaksın(URL-15).

Yahya Bey

- Müjelerden kaşı yâyna takılmış zıhlar

Ana bin cân ile kurbân olayım ey Yahya(Pala, 2016, s. 480).

Yay kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

PEYGAMBER

Kelime, metinde: “Peygamberüñ bir dişini şehîd eşidüb öz otuz iki dişine kelbetin saldı” şeklinde geçerek “Allah’ın elçisi” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 35). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “İnsanlara Tanrı’nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç, yalavaç, elçi” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Allah’ın buyruklarını insanlara bildiren, ileten kimse; elçi; resul; nebi, yalvaç. 2. Özel isim olarak Hz. Muhammed. 3.(Mecaz) tahmin ve rastlantı sonucu gelecekte olacakları bildiren kimse” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3839). Nişanyan, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Kelime, Farsça paygambar ‘haberci, tanrı elçisi’ kelimesinden alıntılanmıştır. Kelime paygam ‘haber’ ve bar ‘getiren’ kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur”(URL-65). Peygamber kelimesine eş olarak Divanü Lügati’t-Türk’te “yalavaç/yalawaç” kelimeleri geçmektedir. Kaşgarlı bu kelimeleri: “Elçi, peygamber” şeklinde açıklamıştır(Atalay/IV, 2018, s. 733). Clauson, yalavaç kelimesini iki parçada değerlendirerek, vaç/waç kelimesinin İran dilinde “ses” anlamında kullanıldığını ve yala kelimesinin İran dilinde bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca kelimenin Türk metinlerinde “yalavaç, yalawaç, yalavar” şeklinde üç farklı şekilde kullanıldığını söylemiştir. Yalavaç kelimesinin ilk başta “bir yöneticiden diğerine gönderilen diplomatik elçi, büyükelçi” anlamında olduğunu, Maniheist ve İslam terminolojisinde “Peygamber, Tanrı’nın elçisi” anlamında olduğunu söylemiştir. Kelimenin Arapça eş anlamlıları olarak “Resul ve Nebi” kelimelerini de örnek göstermiştir(Clauson, 1992, s. 921). Eski Türkçe “söz” anlamında olan sab kelimesinin “haber, mesaj” şeklinde anlamları da vardır. Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra peygamber kelimesinin bir çevirisi olarak “savçı” kelimesi de kullanılmıştır(Aksan, 2019, s. 86). Farsça kökenlidir.

Türk toplumunun İslam kültürüyle tanışmasından sonra yazılan çoğu eser, Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygıyı barındırmaktadır. Sanatçılar, hangi türde yazarlarsa yazsınlar mutlaka eserlerinin bir bölümünde Hz. Peygamberi övmektedirler. Eserlerin mukaddime bölümlerinde ilk olarak Allah övülmekte ve sonra Peygamber övülmektedir. Bu durum, bir gelenek halini almıştır. Hz. Peygamber ile alakalı eserler; na't, miracname/miraciye, mevlid, hilye, kırk hadis ve siyer şeklinde isimlendirilmiştir(Pektaş, 2015, s. 22). Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât" adlı eseri, Hz. Peygamberle alakalı yazılan meşhur eserlerden biridir. Eserin adı, "kurtuluş yolu vesilesi" anlamına gelmektedir. Eser genellikle "Mevlid" adıyla bilinmekte ve en çok okunan eserlerden biri olmaktadır. Eser, Hz. Peygamber'e olan sevgiyi ve saygıyı içermektedir. Bu eserin bu denli önemli olmasının sebebi, günümüze kadar aksetmesi ve toplum içerisinde bir gelenek haline gelmesidir. Hz. Peygamber'in doğumu için yapılan "Kutlu Doğum Haftası" etkinliklerinde bu eser okunup dinlenmektedir. Bu yönüyle toplumun bütününe mal olmuş bir eserdir(Metin, 2020, s. 1647). Türk toplumunda "mevlid okutma" diye bir gelenek bulunmaktadır. Yeni doğan bir bebeğin kırkı çıktıktan sonra ebeveynleri, tüm yakınlarının ve komşularının olduğu bir yerde, bebeklerinin sağlıklı, hayırlı ve uzun ömürlü olması için "bebek mevlidi" yapmaktadırlar. Sünnet olan bir çocuk için "sünnet mevlidi" yapılmaktadır. Bir erkek askere gitmeden önce yine ebeveynleri oğullarının sağ salim gidip gelmesi için "asker mevlidi" yapmaktadırlar. Bir kişi, yeni bir ev aldığında kazasız belasız ve sağlıklı oturabilmek için "ev mevlidi" yapmaktadır. Yeni evlenen kadınlar için de "gelin mevlidi" yapılmaktadır. Yapılan bütün bu mevlidlerde, Çelebi'nin Mevlid'i de mutlaka okunmaktadır.

Müslüman Türkler, hayatlarını iki temel esas rehberliğinde sürdürmektedirler. Bunlardan biri Kur'ân-ı Kerim, diğeri de Peygamberin hadisleri ve sünnetleridir. İnançlı olan her bir Türk, hayatını bunların rehberliğinde idame ettirmektedir. Dolayısıyla Peygamberin hadisleri ve sünnetleri, Türk kültürünün şekillenmesinde son derece önemlidir. Peygamber, insanlığın rehberi ve

kılavuzudur. Günümüzde akla takılan pek çok soru, Peygamberin hadisleri sayesinde giderilmektedir.

Kur'an'da belirtilen Peygamberler arasında hiç Türk Peygamber bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılar aslında Türk Peygamberlerin de olabileceğini düşünmektedirler. Oğuz Kağan'ın da buna en uygun aday olduğunu söylemektedirler. Oğuz Kağan, ahlaki kurallarla birlikte toplumsal yasaların kurucusu ve adlandırıcısıdır. Bu yönüyle Türklere gönderilen bir Peygamber olmasının olası olacağını söylemektedirler. Oğuz Kağan, Oğuznameler'de doğu ile batı arasında devlet kurmuş, Afrika içine kadar inmiş ve birçok Türk boyuna isim vermiş bir hakan olarak geçmektedir. Şecere-i Terakkime gibi birçok eserde, Oğuz Kağan'ın tevhid anlayışına sahip olduğu ve bu anlayışını ilk olarak kendi yakınlarına daha sonra da babasına ve yakınındaki kişilere aşılama için uğraştığı anlatılmaktadır. Ayrıca Oğuz Kağan'ın doğduktan sonra annesi inançlı olmadığı için sütünü emmediği anlatılmaktadır. Annesinin rüyalarında Oğuz Kağan'ın ona Tanrı'yı kabul edersen sütünü emerim dediğini gördüğü, bunun üzerine annesinin hak dini kabul ettiği ve Oğuz Kağan'ın ancak bu şekilde annesinin sütünü içtiği de anlatılar arasındadır. Aynı zamanda yazılı olarak bilinmese de Türklerin yıllar boyunca sürdürdükleri hukuk sistemini ve törelerini kuran kişinin Oğuz Kağan olduğu kabul edilmektedir. Oğuz Kağan'ın bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı Türklere gönderilen bir Peygamber olabileceği düşünülmektedir(Baş, 2019, s. 78-79).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Tanrı buyuruğı-y-ile **Peyğamber** kavli-y-ile
Kızıuğı almağa gelmişem(Ergin/I, 2018, s. 188).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Allah'ın ondurmadığını peygamber sopayla kovalar, hangi peygambere kulluk edeceğini şaşırarak, peygamber gibi, peygamber sabrı, nuh deyip peygamber dememek, kötüden papaz olursa iyiden de peygamber olur.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yahyâ Bey

- Rûh-ı Kuds oldu dehânı vü dili Peygamber
Hatı ashâb durur gül yanağı hayrû'l-âl(Pala, 2016, s. 371).

Bilge Kağan Yazıtı/Doğu Yüzü

- Yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim.
(Elçisi, iyi sözü, niyazı gelmiyor diye yazın ordu sevk ettim)(Ergin, 2018, s. 82-83).

Peygamber kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

3a

Pehlivân	Kopuz
----------	-------

PEHLİVÂN

Kelime, metinde: “Kara Budak kimi kılıcıya pehlivân, sofrasına Bahâdır gâzî gerek” şeklinde geçerek “yiğit” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 37). Kelimenin anlamı, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Güreşçi 2. Boylu boslu ve güçlü kimse” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Güreşçi. 2. İri yarı, güçlü kimse. 3. Eskiden, ok atma eğitimlerinde başarı göstererek usta unvanını almış okçulara verilen ad” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3810). Ferit Devellioğlu da: “Pehlivan, güreşçi, yiğit” şeklinde açıklamıştır(Devellioğlu, 2017, s. 1002).

Farsça kökenli olan kelimenin asıl şekli “pehlevân”dır. Türkçeye geçtiğinde, orta hecede bir daralma hadisesi yaşanarak şimdiki halini almıştır. Kelimenin

güreşçi, yiğit, alp, bahadır şeklinde Türkçe kökenli ve balaban şeklinde Farsça kökenli eş anlamlıları bulunmaktadır.

Kelime, küreş- şeklinde bütün Türk lehçelerinde yaşamaktadır. G'li varyantı(güreş-), Oğuz Türkçesi döneminde oluşmuştur. Kelimenin küri- ya da küre- kökünden geldiği düşünülmektedir(Clauson, 1992, s. 747-748). Nişanyan ise kelime için: “Türkçe kökenli olan kelime, Orta Türkçe’de küren- veya küre- “yiğitlenmek” şeklinde olan fiile +İş ekinin eklenmesiyle meydana gelmiştir. Küre- ise Eski Türkçe’de kür “yiğit, mağrur” anlamında olan kelimeye +A ekinin eklenmesiyle oluşmuştur” demiştir(URL- 16).

Güreş, eskiden günümüze kadar hep yaygın olan bir spor olmuştur. Eski Türkler de bu sporu bilfiil yapmaktaydılar. Eski Türklerle ait bilgilerle dolu olan Çin yıllıklarına, seyahatnamelere, hikâyelere ve destanlara bakıldığında, Türklerin güreş sporunu bayramlarda ve çeşitli düğün şenliklerinde yaptıklarını ve bir yiğitlik göstergesi olarak saydıkları görülmektedir. Bilhassa padişahlar, şehzade ve vezirler nazarında ilgiyle karşılanması, bu sporu milli spor olarak saymamıza sebep olmuştur. Arkaik Türk tarihinde güreşçilerin, yani pehlivanların sadece erkekler olmadığını, kızların da güreş tuttuğu görülmektedir. Kızların taliplerini kabul etmesi için at yarışında, ok atmada ve güreş müsabakasında kendisini yenme koşulu sundukları da bilinmektedir. Bu açıdan bakmak, güreş sporunun ve pehlivanların Türk tarihinde ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir(URL-13).

Pehlivan kelimesi, günümüzde sadece güreş tutan kişilere denmektedir. Fakat eski dönemlere bakıldığında bunun sonradan oluştuğu görülmektedir. Eski dönemlerde ok atmada ustalık sergileyen kişilere de “pehlivan” denmektedir. Kelime anlamı olarak “yiğit” anlamı taşıdığından ve gücü simgelemesinden dolayı birçok paşa ve beyin pehlivan mahlası almaları gayet olasıdır. Selçuklular ve Osmanlıların ok atıcılarına ve güreşçilere ayrı bir önem verdiği ortadadır. Güreş ve diğeri sporların daha iyi gelişmesi için tekkeler kurulmuştur. Birçok padişah da pehlivanlığı ve pehlivan olanları destekleyip himaye etmişlerdir. Örneğin, Sultan Abdülaziz, bir ferman yayınlarak bütün pehlivanların derhal

İstanbul'a gelmesini ve yetenekli görülenlerin himaye edilmesini buyurmuşlardır. Yavuz Sultan Selim de İstanbul Üniversitesi yakınlarındaki bir araziye, pehlivanların gerekli idmanlarını yapmaları ve çalışmaları için kendilerine tahsis etmiştir(Özdemir, 2018, s. 561).

Pehlivan ve güreş bahsinden bahsederken, Atatürk'ün de bu spora olan ilgisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Atatürk, babasının ölümünden sonra dayısı Hüseyin Ağa'nın yanına gitmiş ve köylü hayatı yaşamaya başlamıştır. İlk ve orta öğrenim için Selanik'e döndüğünde, mahalledeki çocukları sıklıkla güreştirmiş ve izlemekten çok keyif almıştır. Harp Okulu'na gittiği dönemde dahi beden eğitimi çalışmalarında güreş tutmuştur. Manevi kızı olan Afet İnan, Atatürk ve güreş sevdasından hatıralarında bahsetmektedir. İnan, Atatürk'ün güreşi çok sevdiğini, arkadaşı Nuri Conker ile sık sık güreştiğini söylemektedir. Fakat güreş konusunda en çok keyif aldığı şey, tıpkı Selanik'te küçük bir çocukken yaptığı gibi başkalarını güreştirmek olmuştur. Nöbette duran erleri yanına çağırıp, sıkletlerine göre ayırarak güreştirmekten çok keyif almaktaymış. Erlerin güreşlerini dikkatle ve heyecanla izlemiş ve teşvik eden sözleriyle hakemlik yapmıştır. Atatürk bir sohbet esnasında güreş ve spor hakkında şunları demiştir:

Hangi Türk neferini, köylüsünü isterseniz soyup meydana çıkarınız. Dik omuzlan, iyi kusursuz teşekkül etmiş adaleleri, keskin yüz çizgileri, yanık tatlı renkleri, kafa yapıları, insanın ruhuna itimat ve neşe veren bir eser olarak canlanır. Spor, yalnız beden iktidarının bir üstünlüğü olarak sayılmamalı. İdrak ve zekâ, ahlak da bu işe yardım eder. Zekâ ve anlayışı kısa olan kuvvetliler; zekâ ihatası yerinde olan daha az kuvvetlilerle başa çıkamazlar. Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklısını severim(Güven, 1990, s. 629-631).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- İmdi gel senün-ile güreş tütalum didi. Haman Beyrek atdan indi. Karvaşdılar, iki **pehlivan** olup bir birine şarmaşdılar.

Vatikan:

- İmdi beg yigit senünle güreş dutalum didi. Haman atdan indiler. Karvaşdılar, iki **pehlevan** olup bir birine şarmaşdılar(Ergin/I, 2018, s. 123).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin anlam bakımından tüm nüshalarda aynı şekilde kullanıldığı görülmüştür. Biçim olarak ise kelimenin farklı kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Güreşi bu denli seven bir milletin “pehlivan” kelimesini sıklıkla ve hayatın birçok alanında kullanması, kaçınılmaz bir durumdur. Türk kültüründe iri, büyük, uzun boylu, yakışıklı ve güçlü olan kişilere sıklıkla pehlivan lakabı takılmaktadır. Bunun yanında cinsellikte ortalamanın üstünde bir iktidara sahip erkeklere de “pehlivan gibi” benzetmesi yapılmaktadır. Sıklıkla kullanılan deyimler “pehlivan gibi” ifadesiyle oluşmaktadır. Aynı zamanda, yenilen pehlivan güreşe doymazmış şeklinde sık kullanılan bir atasözü de mevcuttur.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yunus Emre

- Âşık oldum bugün, meydan benimdir,
Benimdir pehlivan, meydan benimdir,
Topu kimse alamaz meydanımızdan,
Bugün meydan topu çevgân benimdir(Özdemir, 2018, s. 561).

Düsturname/Enverî

- O ikisi yolculuk ettiler
Ertuğrul Bey’in nöbeti geldi
14 yaşında asker oldu
Muhabbetli bir er geldi
Beline kılıç bağlayarak tekbir etti
O zamanlar bir pehlivan pir olmasına rağmen
Onu bilen yoktu(İmamoğlu, vd., 2012, s. 5).

Pehlivan kelimesi, günümüz Türkçesinde anlam daralmasına uğramış bir kelimedir. Eskiden iyi ok atıcıları için de kullanılmasına rağmen günümüzde sadece iyi güreş tutan kişiler için kullanılan bir kelime haline gelmiştir.

KOPUZ

Kelime, metinde: “Say Oguzuñ vasfını kim söylemez, çaldı kopuz, boy boyladı soy yétürdi” şeklinde geçerek “ozanların çaldığı Türk müzik aleti” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 37). Kelime anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Ozanların çaldığı telli Türk sazı” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Eski Türk baksı ozanlarının sagu ve destan okurken veya dini ayinlerde çaldıkları telli Türk sazı. 2. Saz, çalgı” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/III, 2007, s. 2744). Clauson ise: “Gitar türünden telli bir çalgı” şeklinde açıklamaktadır. Aynı zamanda Clauson, kelimenin yaşayan bütün Türk lehçelerinde kullanımda olduğunu fakat küçük ses değişikliklerinin bulunduğunu, bu fonetik değişikliklerin -p/-b-;-z/-s şeklinde vuku bulduğunu söylemektedir(Clauson, 1992, s. 588) Kaşgarlı Mahmud da “ut, kopuz” şeklinde açıklamıştır. Bunun yanında kopuz kelimesinden türetilen “kopza-(kopuz çalmak), kopzal-(kopuz çalınmak), kopzaş-(kopuz çalmada yarışmak), kopzat-(kopuz çaldırmak)” fiillerini de örnek olarak mukaddes eseri Divanü Lügati’t-Türk’te göstermiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 729). Kopuz kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir.

Kopuz, gerek eski Türklerin gerekse modern Türklerin milli çalgı aleti olarak yerini almıştır. Bu müzik aleti, eski dönemlerden beri şamanlar ve ozanlar gibi kişilerin adeta bir uzvu halini almış ve Türk kültür ve edebiyatında mühim bir yer edinmiştir. Kültüre ve edebiyata bu denli tesir edebilmesi, kopuza bir kültür aktarıcısı ve kültür belleği özelliği kazandırmıştır(Akın, 2020, s. 136).

Birçok inanış ve tabuya ev sahipliği yapan Türk yurtlarında, kopuza ait halk inanışı ve tutumları da meydana gelmiştir. Bunlardan bazılarına örnek vermek yerinde olacaktır: Kopuz aletini yere koymak günahtır anlayışı hâkimdir, öpülüp ve dahi alına koyularak çalınmıştır, sesinin hastalara şifa olduğu görüşü bulunmaktadır. Kopuz aletinin Anadolu’ya göçü sonucunda icracısı olan ozan,

âşık ya da saz şairi ve kopuz da bağlama ya da saz olmuştur. Anadolu’da kopuzun bağlama grubu müzik aletlerinin atası olduğu görüşü halen mevcuttur. Buna istinaden Anadolu topraklarında birden fazla yerleşim yerinde kopuz adı yaşatılmaktadır(Feyzioğlu, 2006, s. 243-244).

Türk edebiyatı ve kültürünün yegâne yapı taşlarından olan Dede Korkut’un, kopuzun yaratıcısı olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple kopuz denince akla Dedem Korkut gelmektedir. Muharrem Ergin’den edinilen bilgilere göre, Dede Korkut hem Oğuzların akıl hocası hem de bir ozandır. Boylarda anlatılan her olayın sonunda şenlikler düzenlenmektedir. Korkut Ata da bu şenliklerde kopuz çalarak destanlar söylemektedir. Düğünlerde, savaşlarda ve şenliklerde, her durumda temel müzik aletleri kopuzdur(Ergin, 2018, s. 26, 28). Dede Korkut ve kopuzuyla ilgili farklı rivayet ve hikâyeler halen anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden bir tanesini anlatmak yerinde olacaktır.

Siriderya kenarında bir köyde yaşayan Dede Korkut, kopuzunu elinden hiç bırakmaz ve gittiği her yere onu da götürür. Ölüme ait düşüncelerini kopuz çalarak susturur. Bir gece rüyasında yüce Allah ona “Ölüm adını anmadığın takdirde sana ölüm yoktur” Der. Bu rüya sonucunda Korkut Ata, ölüm dememek için bilhassa ihtiyatlı davranır. Günler ayları, aylar yılları kovalarken günlerden bir gün adamın birinin kaçan öküzünü yakalamak hasebiyle koşarken, “ölsem dahi bu öküzü yakalayacağım” der ve ölüm sözü ağzından çıkmış olur. Rüyasını hatırlayınca ölümden kaçmak için diyar diyar gezer fakat nereye gitse hep bir mezar görür. Kim için bu mezar sorusuna hep Korkut Ata için cevabını alır. Ölümden kaçamayacağını anlayan Dedem köyüne geri döner. Kestiği atının derisiyle kopuzunu kaplar ve su üstüne serdiği kiliminde gece gündüz kopuz çalar. Onun kopuzunun sesiyle bütün dünya put kesilir, uçan kuşlar, esen rüzgâr dahi durup onu dinlermiş. Kopuz çaldığı vakit ölüm onu alamaz. O da gece gündüz, uyumadan kopuz çalar. Bir gün yorgun düşüp uyuya kalır. Bunun üzerine ölüm yılan olup onu sokar ve öldürür. Fakat ölmüş olsa dahi kopuzunun ve kendisinin sesi hiç kesilmez. Halen dahi o bölgeden geçenlerin “Korkut, Korkut!” şeklinde sesler işittiği söylenmektedir(Sakaoğlu, 2014, s. 45-46).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Beyregi dahı götürüp **kopuz** çaldururlar-idi(Ergin/I, 2018, s. 133).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Şimdi de edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yunus Emre

- Yûnus imdi Sübhânı
Vasfeylegil gönülde
Ayrı degül âriften
Bu kopuz ile şeşte(Feyzioğlu, 2006, s. 243).

Yusuf Tuna

- Türkmen yurdunda boy boylayıp, soy soylayalım,
Dede Korkut'la kopuz çalıp destan diyelim(URL-17).

Hoca Mes'ûd/Süheyl ü Nevbahar

- Çıkup tahta aldı kopuzı ele
Ki gönlini egleye bir dem çala(URL-18).

Kopuz kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlam ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesine uğramamıştır.

3b

Böri	Qazaquc(At)	Yavuz
------	-------------	-------

BÖRİ

Kelime, metinde: “Ağayılar yörüsünde böri sinsir” şeklinde geçerek “kurt” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 39). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde “börü/böri” şekliyle bulunmamaktadır. Kelime Güncel Türkçe Sözlükte “kurt” şekliyle geçmektedir. TDK kurt kelimesini şu şekilde açıklamıştır: “1. Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan. 2. Bir yeri, bir şeyi iyi bilen. 3. İşini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz”. Kaşgarlı Mahmud, kelimenin anlamını “kurt, böri” şeklinde vermiştir. İlavenen “börleyü” yani “kurt gibi” ifadesini de belirtmiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 598). Kelime, Ötüken Sözlükte de: “Kurt; böri” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 677). Clauson da kelime anlamını kurt olarak vermiştir. Fakat Oğuz Türkçesi hariç diğer Türk lehçelerinde kelimenin “böri, böri” şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Oğuz Türkçesinde “kurt” şeklinde kullanıldığını fakat bunun standart bir kelime olmadığı söylemiştir(Clauson, 1992, s. 356). Kurt kelimesinin farklı varyasyonları mevcuttur. Tek başına dolaşan kurtlara “yalınsak” denmektedir. Seçkin ve yiğit özellikleri olan kimselere ise “kökbörü” denmektedir(Ögel/II, 1995, s. 117-118). Türkçe kökenli bir kelimedir. Çong ve kurt şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Bunların dışında, Türk kültürü ve hayatının farklı alanlarında da bu kelimeyle karşılaşılabilir. Örneğin: Eskiden bir kadının doğumu bittikten sonra, yakınları ebeye “tilkü mü togdı azu böri mü” sorusunu yöneltmektedirler. Tilki ile kasıt kız çocuğudur. Tilki denmesinin sebebi de kız çocuklarının daha nazlı ve ele gelmeyiştir. Böri ile kasıt da erkek çocuğudur. Eğer erkek doğduysa kurt gibi güçlü, yiğit olsun temennileri hasebiyle bu yakıştırma yapılmaktadır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 186). Ayrıca eski Türklerdeki böri/kurt kültürünün de bunda etkisi büyüktür. Börülerin akıllı, cesur ve güzel oluşları; aynı zamanda kinci bir yapıya sahip olup intikam için sürü halinde geri dönmeleri, Türkler tarafınca kutsal sayılmalarını sağlamış ve erkek çocuklarına yapılan bir benzetme halini almıştır(Dıykanbayeva, 2017, s. 44).

Türk kültürü ve mitolojisi içinde kurt figürü çok önemlidir. Gerek yol göstericilik özelliği gerekse Türk ırkının türeticisi olma özelliğiyle bu öneme nail olmuştur. Dede Korkut Oğuznameleri'nde, destan ve hikâyelerde başlıca kullanılan motiflerdendir. Dede Korkut'ta: "Kurt yüzi mübarekdür" ve "Kara başum kurban olsun kurdum sana" şeklinde övgü sözleriyle anılmaktadır(Sakaoğlu, 2014, s. 68).

Kurtların Türkler tarafından bu denli özümseşmesinin başlıca sebebi, hayvancılık ve avcılık ile hayatını idame ettiren bir topluluk olmalarından ileri gelmektedir. Çünkü bu şekilde hayatlarını idame ettiren topluluklar, hayvanları yiyeceği ve saldırgan olması gerekçesiyle kurtlardan çok korkmaktadır. Fiziksel olarak çok güçlü ve yırtıcı olmaları hasebiyle kurtlara doğüstü yaratıklar gözüyle bakılmıştır. Bu da saygı duyulan bir hayvan olmalarını sağlamıştır. Ayrıca kurtlar ve Türklerin yaşayış stillerinin paralel olması ve bunun Türklerce fark edilmesinden sonra bu iki canlı türü arasında bir yakınlık oluşmuştur. Her iki canlı türünün de göçebe olması aralarında bir ilişki doğurmuştur. Bu sebeplerden dolayı kurt, bir Türk simgesi haline gelmiştir(Gültepe, 2015, s. 434-435).

Kurt hem kelime olarak hem de somut bir varlık olarak Türklerin hayatında geçmişten günümüze kadar hep önemli olmuştur. Öyle ki Türk destanlarından olan "Bozkurt" ve "Ergenekon" destanları gibi daha nice destan ve hikâyede başrol olmuştur. Bozkurt destanında Türklerin yeniden türemesini sağlayan ana/ata, Ergenekon'da Türklerin demir dağdan çıkmaları için yol gösterici, kurtuluş yolunun kılavuzu olmuştur. Öyle ki Göktürk bayrağında dahi kurt başı simgesi yer almaktadır. Böyle önemli, kutsiyet atfedilen bir hayvan olan kurt, pek tabii dilde de kendini göstermiştir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Şudan kiçdi, bu kez bir **kurda** tuş oldu. **Kurt** yüzi mubârekdür, **kurd**-ilen bir haberleşeyim didi(Ergin/I, 2018, s. 101).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, böri/börü kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshasında geçmediği görülmüştür. Dresden ve Vatikan nüshasında sadece kurt kelimesi kullanılmaktadır. Türkmen Sahra nüshasında ise hem böri haliyle hem de kurt haliyle geçmektedir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Kurt gibi benzetmesiyle oluşturulan kelimeler; kurt kışı geçirir ama yediği ayazı unutmaz, kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur gibi atasözleri; kurda kuzu emanet etmek gibi deyimler dilde mevcuttur.

Kaşgarlı Mahmud, komşulara hürmet etmenin gerekliliği konusunda “böri koşnusın yimes(kurt komşusunu yemez)” Atasözünü örnek göstermiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 443).

Edebi Eserlerden Örnekler:

Cemal Süreya

- Kurt, büyük karbonun sesi,
Karanlıktan çağlayarak
Atardamarıyla koşar
Ulur gözlerinin arasıyla(URL-19).

Ziya Gökalp

- Kurt kocadı, kötürüm oldu,
Bunu sezen bir genç atı
Yakaladı kurdu yoldu,
Dedi: ‘Haydi tüysüz dayı(URL-20).

Köl Tigin Yazıtı/Doğu Yüzü

- Tengri küç birtük üçün ҡangım ҡaған süsi böri teg ermiş, yağısı ҡoң teg ermiş.

(Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş)(Ergin, 2018, s. 44-45).

Kurt kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Kelime, herhangi bir anlam değişmesine uğramadan günümüze ulaşmıştır.

KAZAKUC

Kelime, metinde: “Kazakuclar segürdirse meydânında toz eglenür” şeklinde geçerek “at sürüsü” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s.39). Kelime, “1. At sürüsü, 2. At, savaş atı” demektir.(Ekici, 2019, s. 209). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde bulunmamaktadır. Yılık~ılkı, yunt~yund, aygır, kulan, kısarak, el şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeleri mevcuttur. Kelime, Ötüken Sözlükte “kara+koç” şeklinde tahlil edilmiş ve “evcilleştirilmiş veya bakımlı at sürüsü” anlamı verilmiştir(Çağbayır/III, 2007, s. 2505). Kelimenin kökeni tam olarak bilinmemekle beraber Türkçe olduğu sanılmaktadır. Semih Tezcan, kelimenin kökenini belirlemenin güç olduğunu söylemektedir. Mertol Tulum ise, Divanü Lügati’t-Türk’te geçen kaz- “atın ayağıyla yeri kazması” fiiline eylemin sürekli yapılışını belirtme anlamı katan /-a-/ morfeminin eklenmesiyle ve son olarak da /-guç/ ekinin eklenmesiyle oluşmuş olabileceğini söylemiştir. Sertkaya da bu fikrin doğru bir yaklaşım olduğunu söyleyerek katılmıştır(Özçelik, 2014, s. 61). Kaşgarlı, el kelimesinin de at kelimesi yerine kullanıldığını ve atlara bakan seyise de “el başı” dendiğini söylemiştir(Atalay/I, 2018, s. 48-49).

Göçebe Orta Asya Türklerinde atın yeri çok önemlidir. At, Türklerin her alanda daima yanında bulunmuş bir hayvandır. Adeta maddi olarak bütünleşmişlerdir. Kaşgarlı’nın “At Türkün kanadıdır” sözünden yola çıkıldığında, gerçekten de at, Türklerin uzuvlarından biri halini almıştır. Bir yerden bir yere yük taşımada, göç mecburiyeti olduğunda binek ihtiyacını karşılamada ve savaş koşullarında Türkün yanında her daim atı olmuştur. Bunların dışında vuku bulan kıtlık zamanlarında etyle yiyecek olmuş, sütüyle içecek olmuş ve derisiyle de giyecek olmuştur. Bu yarı-göçebe yaşam stili hasebiyle de at ve Türk

bütünleşmiştir(Belek, 2015, s. 114). At, geçmişten günümüze kadar hep Türklerin dostu olmuş ve günümüzde de olmaya devam etmektedir. Gök Tanrı'ya adanan kurban hayvanı da olmuştur. Aynı zamanda 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne bakıldığında haziran ayının at ayı olduğu görülmektedir. Bu ayda en uzun gündüz, en kısa gece yaşanmaktadır. Yazın habercisidir. Kutadgu Bilig'de de zamanın simgesi halindedir(Roux, 2011, s. 35). Bunun dışında eski Türk tarihine bakıldığında, özellikle Göktürk dönemine bakıldığında, at figürünün alfabede dahi yerini aldığı görülmektedir. Göktürk abecesinde kalın sıralı /Ṭ/ sesi için /𐰇/ harfi kullanılmıştır. Bu figürün at sırtında duran bir askeri simgelemesi hasebiyle at kelimesi yazılırken kullanılması gayet olasıdır(Tekin, 2019, s. 30).

At, bunlardan farklı olarak birebir kültür ve inanışlar içerisinde de kendine yer bulmuştur. Örneğin, fal esnasında fındanda at figürü görülürse, fal icracısı kişiye muradına ereceği bir şey olacağını ya da sevineceği, hayırlı bir olay yaşayacağını söylemektedir. Rüyasında at gören kişiye de “at murattır” ifadesi ile istediği şeyin gerçekleşeceği söylenmektedir ve dahi kişi de böyle düşünmektedir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshasıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- **Ḳızaguça** kaymayınca yol alınmaz

Vatikan:

- **Ḳara ḳoça** binmeyince yol alınmaz(Ergin/I, 2018, s. 74).

Dresden nüshasında geçen “ḳızaguç” kelimesinin anlamı “kızak” tır. Türkmen-Sahra nüshasında geçen “ḳazaḳuc” kelimesinin anlamı ise “at sürüsü” dür. Bu kelimeler biçim olarak benzer görünse de anlam olarak tamamen farklı iki

kelimedir. Vatikan nüshasında ise kelimenin ara oa şeklinde okunduğu görülmektedir.

Kelimenin dilde yer edinmesi de g olmamıştır. Deyim ve atasözleri dâhil olmak üzere pek çok edebi eserde görülmektedir.

Deyim ve Atasözlerinden rnekler:

Attan inip eşeğe binmek, atla deve değil ya, atı alan Üsküdar'ı geçti, atın ölümü arpadan olsun, at binenin kılıç kuşananın, at ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır, ata kızıp eşeğe binenin gideceği yer ahırdır, at gibi(at yelesi gibi sa, at gibi kız).

Edebi Eserlerden rnekler:

Kl Tigin Yazıtı/Doğu Yüzü

- Kl Tigin başgu boz at binip tegdi

(Kl Tigin alnı akıtmalı boz ata binip, hücum etti.)(Tekin, 2019, s. 46-47).

At'a Senfoni/Necip Fazıl Kısakürek

- İyi insanlar, iyi atlara bindiler, geldiler(URL-21)!

Dede Korkut Kitabı/Türkmen Sahra Nüshası

- Ağayılar yrsinde böri sinsir, zakcuclar segrdirse meydânında toz eglenr
(Koyunların etrafında kurt ulur, atlar sürüyle koşarsa ortalık tozla dolar.)(Ekici, 2019, s. 39, 160).

Kelime, günümüz Türkçesinde “kazakuc” şekliyle yaşamamaktadır. Bunun yerine “at” şekliyle ve hiçbir anlam değişmesine uğramadan yaşamaya devam etmektedir.

YAVUZ

Kelime, metinde: “Yalkuzluk yavuz işdür yâ âdem” şeklinde geçerek “güçlü, zor, çetin” anlamlarında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 39). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1.Güçlü, çetin. 2. İyi, gürbüz, güzel. 3. Kötü, fena” şeklinde açıklanmaktadır. Kaşgarlı da kelimeyi: “yawuz: kötü, fena” şeklinde açıklamıştır(Atalay/IV, 2018, s. 762). Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Kötü, fena. 2. Pek sert, haşin, gaddar, azgın, keskin, güçlü, çetin, şiddetli, yaman. 3. Kalitesiz. 4. Yabani. 5.(Köpek için) ısırgan, saldırgan. 6. Kötülük, fenalık. 8. İyi, güzel, olağanüstü. 9. Benzerlerinden üstün, gürbüz. 10. İyi, güzel huylu. 11. Yiğit, mert. 12. Becerikli, çalışkan. 13. Eli açık, cömert” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 5254). Yavuz kelimesinin etimolojisine dair ilk açıklama Bang’dan gelmiştir. Bang, kelimenin kökünü /yab-/ almıştır. Bang’in kelimenin eklerini göstermeyip sadece kökünü göstermesi bilim dünyasını tam olarak tatmin etmemiştir. Vambery ise kelimenin kökünü /yab/ isim kökü olarak vermiştir. Talat Tekin ise kelimenin kökünün /yawır/ olduğunu ve z’leşme ile /yawız/ kelimesine döndüğünü söylemiştir. Marcel Erdal ise kelimenin yavır- “kötüleşmek” köküne /-(X)z/ yapım ekinin gelmesiyle ve /r/ sesinin düşmesiyle oluştuğunu söylemiştir(Topuz, 2017, s. 168, 170). Nişanyan, kelimenin Eski Türkçe “kötü” anlamına gelen “yabız” kelimesinden evrildiğini ve kelimenin kökünün “yab-(kötü olmak)” olduğunu söylemiştir(URL-66). Clauson da kelimenin /yav-/ kökünden geldiğini ve temel anlamının “kötü” olduğunu söylemiştir. Ayrıca kelimenin “ahlaki açıdan kötü, elverişsiz, uğursuz” anlamlarına da sahip olduğunu belirtmiştir. Kelimenin Türkçenin tüm lehçelerinde yaşadığını, lehçeler arasında kelimenin bazı fonetik değişimlere uğradığını söylemiş, semantik olarak ise özellikle Osmanlı Türkçesinde “acımasız, sert, verimli, iyi” gibi değişimlere uğradığını da eklemiştir(Clauson, 1992, s. 881-882). Kelime, Tarama Sözlüğünde de “kötü, fena” anlamlarında geçmekle birlikte kelimenin anlamına ek olarak “sert, azgın, yaman” anlamları da verilmiştir(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 785).

Türk toplumunda eskiden beri süregelen bir yiğitlik, mertlik anlayışı vardır. Bu sebeple dil bünyesinde bununla alakalı birçok sözcük bulunmaktadır. Yavuz

kelimesinin anlam iyileşmesine uğramasıyla da yeni bir kelime daha eklenmiştir. Yavuz kelimesi “güçlü, cesur, mert, korkusuz” şeklinde yeni anlamlarıyla gerek nesirlerde gerek şiirlerde yerini almıştır. Kelime, bu yeni anlamlarıyla Osmanlı Devleti’nin gücüyle ve korkusuzluğuyla dünyaya nam salmış padişahı I. Selim’in adına eklenmiştir. Çok güçlü olan I. Selim, sert bir mizaca sahip olması ve korkusuz olmasından dolayı “Yavuz” diye anılmıştır.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Yağrında kalkın oynar yayası olur
Yavuz yirlere yiltendün kayıda döngil(Ergin/I, 2018, s. 186).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Yavuz hırsız ev sahibini bastırır, ne yavuz ol asıl ne yavaş ol basıl; beyi düşman, kıcı rüzgâr kötü eder(Gönen, 2006, s. 35, 454).

Edebi Eserlerden Örnekler:

Battal Gazi

- Bunlara bir yavız iş kılâyım ben
Kayser’in intikamın alayım ben(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 785).

Risâletü’n-Nushiyye/Yunus Emre

- Çü sensin düşmenün dostu kim ola
Ki yavuz hu durur saña havâle(Özkan, 2013, s. 448-449).

Yavuz kelimesi, günümüz Türkçesinde anlam iyileşmesine uğramış bir şekilde kullanılmaktadır. “Kötü, fena, yaramaz” anlamlarını Türkiye Türkçesinde

koruyamamıştır. Kelime, günümüzde “iyi, güzel, olağanüstü, güçlü” anlamlarında kullanılmaktadır(Derleme Sözlüğü/VI, 2019, s. 4818).

4a

Han	Ozan	Devlet	Ordu
-----	------	--------	------

HAN

Kelime, metinde: “Ulu hanlar ordusunda cârçı cârlar” şeklinde geçerek “Türk imparator unvanı, kağan, han” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 41). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Türklerin en büyük başbuğu, han, kral, hükümdar. 2. Rütbe ve derece itibarıyla kağandan aşağı olan. 3. Eski Türk devlet kuruluşunda hakandan sonra gelen ve ikinci derecedeki devlet veya beyliğin başkanı. 4. Osmanlı padişahlarının ve bazı Türk beylerinin kullandığı unvan” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1862). Recep Toparlı da: “Türk padişah unvanı, han, imparator, kağan” şeklinde açıklamaktadır(Toparlı vd., 2007, s. 91). Kelime, Türkçe kökenlidir. Kañ, hakan, kağan şeklinde Türkçe kökenli; hükümdar, melik şeklinde Arapça kökenli ve padişah, şah şeklinde Farsça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Bir ülke ya da topluluğu yöneten kişiye Türklerce “Han” denilmektedir. Eski dönemlere bakıldığında, Han’ın aynı zamanda toplumunun dini lideri olduğu görülmektedir. Han, tahta çıktığı vakit keçe üzerine oturtulmaktadır. Ve dokuz kez olmak üzere doğudan batıya doğru çevrilmektedir. Bu hareket, Han’ın göğe çıkması ve göğün dokuz katını geçip Tanrıya ulaşabilmesi için yapılmaktadır. Han ne kadar güçlüyse devleti de bir o kadar güçlü olmaktadır. Han iyi ise yurttaki bolluk olmakta, kötü ise bet bereket kalmamaktadır. Bu inanışlar, toplum tarafından yaygınlaşmış inanışlardır(URL-22). Han ve dokuz arasında bir bağ olduğu aşikârdır. Kaşgarlı Mahmud bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştır:

Tokuz tûglug xân: ‘Dokuz sancağı olan hükümdar ve hakan’ demektir. Vilayet ve rütbe artsa bile dokuzdan fazla olmaz. Dokuz ile kendilerini uğurlu kabul ederler. Hükümdarın bu dokuz

sancağı, uğurlu saydıkları için turuncu renginde ipekli ve ipekten yapılır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 400).

Türklerde Han unvanı, ilk kez Tonyukuk yazıtında görülmektedir. Han ve Kağan kelimeleri üzerine araştırmacılar tarafından çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Kimi araştırmacılar, bu kelimelerin anlam bakımından aynı gibi görünseler dahi aslında farklı kişi unvanları olarak kullanılmış olabileceği görüşünü ortaya atmışlardır. Buna delil olarak da Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında, Türk hükümdarlar için sadece “Kağan” unvanının ve Tonyukuk yazıtında da sadece Kırgız hükümdarı için “Han” unvanının kullanıldığını göstermektedirler. Kağan ve Han unvanlarının çeşitli Türk devletlerinde aynı anda kullanıldıkları lakin Kağan ve Hakan unvanlarının Han unvanından daha üstün tutulduğunu söylemektedirler. Aynı zamanda Mahmud el-Kaşgarî’nin “Afrasiyab oğullarına Han ve Afrasiyab’a da Hakan denir” ifadesi, bu fikrin doğru olabileceğini düşündürmektedir(Odabaşı, 2019, s. 169-170).

Kağan unvanı, Göktürk devletinin kurucu lideri olan Bumin’in 552 yılında “Kağan” unvanı almasıyla kullanılmaya başlamıştır. Kağan/Qağan unvanı, ilk Türk devletlerinin idaresinde, en tepede bulunan kişiye verilen bir unvandır. Tahminlere göre, henüz nizami bir devlet düzeni oluşturamamış Türklerin bu kelimeyi Moğol asıllı olan Avarların idaresini kabul ettikleri vakit onlardan almışlardır(Caferoğlu, 1931, s. 105-106).

Türklerde mevki ve unvan, bir miras unsuru olarak kullanılmamıştır. Çünkü bunlar kişinin kendisinin elde etmesi, yani hak etmesi gereken şeylerdir. Örneğin: Küçük bir oğlan çocuğuna Han unvanı verilemezdir. Oğlan büyüdüğünde bu unvanı hak etmek için erlik yapmalıdır. Aksi halde adsız kalmaktadır(Ögel/II, 2016, s. 13).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshasıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dreden:

- Bu kırk yigidün bir kaçına **Han** Kazan, bir kaçına Bayındır **Han** kızlar virdiler.

Vatikan:

- Bu kırk yigidün bir kaçına Kazan beg kız virdi, bir kaçına Bayındır **Han** kız virdi(Ergin/I, 2018, s. 153).

Kelimenin diğer nüshalarla karşılaştırılmasının sonucunda, tüm nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Kelimenin bahsi kapatılmadan önce, Han ve türevleri olan kelimelerin dilde edildiği yerlere de bakmak lazım gelmektedir. Bu durumda ilk bakılacak yer tabii olarak deyimler, atasözleri ve edebi eserler olacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Körler memleketinde şaşılar padişah olur, çoban kulübesinde padişah düşü görmek, padişah gibi, şahtın şahbaz oldun, vermeyince mabud neylesin Sultan Mahmud.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yavuz Sultan Selim

- Sanma şâhım herkesi sen sâdıkâne yâr olur
Herkesi sen dost mu sandın belki ol ağyâr olur
Sâdıkâne belki ol bu âlemde dildâr olur
Yâr olur ağyâr olur dildâr olur serdâr olur(URL-24).

Uygur Yazıtı

- Ozmış tégin xân bolmış.
(Ozmış Tigin hükümdar olmuş.)(URL-23).

Oğuz Kağan Destanı

- Ben sizlere oldum Kağan
Alalım yay ile kalkan
Nişan olsun bize uğur
Bozkurt olsun savaş parolası
Demir kargı olsun orman,
Av yerinde yürüsün kulan
Daha deniz, daha nehir
Güneş bayrak, gök çadır(Ocean, 2016, s. 66)!

Han kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Kelime, herhangi bir anlam değişmesine uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır.

OZAN

Kelime, metinde: “pâdşâhlar nazarında, kadîmîden Dedem dér ozan kıpar” şeklinde geçerek “şair” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 41). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Şair” olarak açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. İslamlık öncesi dönemde Türk boyları arasında dolaşarak kopuz adlı sazı eşliğinde doğmaca şiirler söyleyen kimse, kopuzcu. 2. Halk şairi, âşık. 3. Hikâyeci. 4. Şair. 5.(Anlam genişlemesi) eski saz şairlerinin kaldığı kopuza verilen ad. 6. Çok konuşan, geveze, çenesi düşük. 7. Hoş ve tatlı konuşan, şakacı” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3662). Nişanyan ise: “saz şairi, herzevekil, laklakçı, lafazan, geveze, şair” şeklinde açıklamaktadır(URL-25). Kelimenin kökeni hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Nişanyan, kelimenin Orta Farsça’da bulunan “kusan” sözcüğünden alıntı olabileceğini söylemektedir(URL-25). Mehmet Fuat Köprülü ise kelimenin öz Türkçe olduğunu, oz-(önce gelmek, ileri geçmek) fiil köküne /-gAn/ sıfat-fiil ekinin eklenmesiyle ‘ozgan’ şeklini aldığını söylemektedir. Ek olarak da Divanü Lügati’t-Türk’te geçen ozgan(yarışı kazanan at) kelimesini delil göstermektedir. Kelimenin Oğuz Türkçesine geçmesi ile Batı Türkçesi özelliği olan ek başındaki /-g/ seslerinin düşmesi neticesinde “ozan” şeklini aldığını söylemektedir(Aktaş, 2013, s. 165).

Köprülü, “ozan” kelimesinin Türk kültürü içerisinde iki farklı şekilde tezahür ettiğini söylemektedir. İlk olarak İslamiyet’in tam oturmadığı dönemlerde ozanlar, kopuz elinde halk hikâyesi ve destan söyleye söyleye gezen kişiler olarak görülmektedir. İslamiyet’in oturmasıyla birlikte yerini “saz şairi” ne ya da “âşık” a bırakmıştır. Bu kelime Anadolu’da hem iyi hem kötü anlamda kullanılmaktadır. İyi anlamı bilindiği üzere “şairlik” anlamıdır. Kötü anlamı ise “geveze, boş laf söyleyen kimse” şeklindedir. Köprülü, Azerbaycan bölgesi özelinde, ozan kelimesinin bir müzik aleti ismi olarak da kullanıldığını belirtmektedir. Aynı zamanda alpların çokça özelliklerinden birisi olduğunu da söylemektedir. Diğer lehçeler incelendiğinde, bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Türkmen Türkçesinde ozan kelimesi yerine “baksı” kullanılmaktadır(Aktaş, 2013, s. 159). Ozanların tek görevleri hikâye, destan ya da şiir söylemek değildir. İslamiyet öncesi Türk kültürüne, daha doğrusu Oğuz kültürüne bakıldığında ozanların, sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık ve hekimlik olmak üzere birçok farklı yeteneklere sahip kişiler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda kurban sunma, hastalık ve kötülükler başa çıkma, cinler tarafından yapılan kötülükleri önleme, hastalıklara çare bulma, ölüleri uçmağa gönderme ve anılarını yaşatma gibi çeşitli işlerle de uğraşmaktadırlar. İslamiyet etkisiyle değişen kültür içinde ozanların işlevleri de değişime uğramış ve 15. Yüzyıl sonrasında da “âşık” adını almıştır(Gökşen, 2011, s. 150). Günümüzde Anadolu sahası içerisinde yer yer ozan kelimesi kullanılmakta, erkek çocuklarına ad olarak verilmektedir. Dilde yer edinmiş “ozan gibi söylersin” ifadesi bulunmaktadır.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshasıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Beyrek Oğuza geldi. Bakdı gördi bir **ozan** gider. Aydur: Mere **ozan** nireye gidersin? **Ozan** aydur: Big yigit düğüne giderem(Ergin/I, 2018, s. 137).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Halil Cibran

- Ve siz ey ozanlar
Bu hayatın hayatları:
Fethettiğiniz yılları
İnsanların zalimliğine karşın
Ve bir defne dalı kazandınız
Aldatmanız dikenlerinden
Siz, gönüllerin üstünde bağımsızsınız
Ve sonsuz olacak sizin krallığınız(URL-26).

Dede Korkut Hikâyeleri

- Pâdşâhlar nazarında kadîmîden Dedem dér; ozan kıpar(Ekici, 2019, s. 41).

Ozan kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Kelime, herhangi bir anlam değişmesine uğramamıştır.

DEVLET

Kelime, metinde: “İki yağı dürüşende devlet basar” şeklinde geçerek “devlet, zenginlik, kut, talih” anlamlarında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 41). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık. 2. Bu tüzel varlığın yönetim organları. 3. Büyüklük, mevki. 4. Mutluluk. 5. Talih” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Talih. 2. Mutluluk. 3. Kültürel birliği olan ve kurumlaşmış bir iktidar tarafından yönetilen millet veya milletler topluluğunun, sınırları belirli bir toprağa yerleşmesi sonucunda meydana getirdikleri siyasi varlık. 4. Bu yönetimin şekli. 5. Hükümet ve yönetim katı, makamı. 6. Kamu güçlerinin ve organlarının bütünü. 7. Büyüklük, makam. 8. Varlık, zenginlik. 9.(argo) Yellenme” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1188). Devellioğlu, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi

topluluk”(Devellioğlu, 2017, s. 205). İbrahim Kafesoğlu ve Salim Koca, devlet kelimesinden önce onun yerine “él” kelimesinin kullanıldığını söylemişlerdir. Fakat iki araştırmacı da bu kavramın farklı unsurlarla oluştuğunu ileri sürmüştür. Kafesoğlu bu unsurların istiklal, ülke, halk ve töre olduğunu söylerken Koca; halk, ülke, hâkimiyet ve teşkilat olduğunu söylemiştir. Bunların dışında Thomsen da él kelimesinin “siyasi bakımdan müstakil ve muntazam bir teşkilata sahip millet” demek olduğunu söylemiştir. Gabain de “ülke, imparatorluk, iktidar ya da hükümet” demek olduğunu söylemiştir. Giraud da “teşkilata sahip bir devlet, imparatorluk” demiştir. Son olarak Clauson da kelimenin “müstakil bir hükümdar tarafından yönetilen siyasi birlik” anlamına geldiğini söylemiştir(Erkoç, 2008, s. 4-5). Devlet kelimesi, Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça d(د), v(و), l(ل) aslî harflerinden oluşmaktadır. Bu kelime, ilk anlam olarak “değişim, el değiştirmek” manasındadır. Batı dillerinde kullanılan “state” kelimesi de devlet demektir. Fakat devlet değişimi, sürekliliği ifade ederken state; sabitliği, kalıcılığı ifade etmektedir(Gözler, 2017, s. 6).

Tarihte şu ana kadar bilinen ilk Türk devleti, Asya Hun Devleti’dir. Aynı zamanda bu devlet, bozkır göçebeleri tarafından da kurulan ilk devlettir(Erkoç, 2008, s. 1). Hun hükümdarı Motun(Me-te), Türk soyundan olan bütün boyları, ilk kez siyasi bir birlikte toplayan kişidir. Böyle birleşmeci ve bütünleyici bir devlet anlayışı ile Asya Hun Devleti’nin sınırları Japonya’dan İdil’e kadar genişlemiştir(Akar, 2016, s. 67).

Türklerin devletleşmeyle alakalı düşüncelerinin ilk yansımaları, Oğuz Kağan efsanesinde görülmektedir. Oğuz Kağan Destanı’nda devletleşme fikri, dünya hâkimiyeti ve bir cihan devleti kurma hayali açık bir şekilde görülmektedir. Orhun Kitabeleri’nde dahi sıklıkla üzerinde durulan konu, devlettir. Türkler için devlet, siyasi öneminin yanında kutsal kabul edilen bir unsurdur. Kutsal sayılmasının sebebi, devletin Tanrı tarafından onlara verilen bir armağan olduğuna inanmalarıdır. Türkler, tarihte kurdukları devletler de dâhil olmak üzere şu anki modern Türkiye Cumhuriyeti’nde de her zaman devletin kalıcılığını ve devletin devamlılığını diğer bütün şeylerden üstün tutmuşlardır. Türkler, koşullar her ne olursa olsun bağımsızlığına düşkün ve bundan asla ödün

vermeyen bir millettir. Bu açıdan devlet kavramını, bağımsızlığın temeli olarak görmüşlerdir. Devletin temelini de adalet olarak görmüşlerdir(URL-68).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

- Tekebbürlük eyleyeni Tanrı sevmez, köşlin yüce tutan erde **devlet** olmaz.
- **Devletlü** oğul kıpsa ocağınun közidür. Oğul dahı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâ'ide başda **devlet** olmasa. **Devletsüz** şerrinden Allah şaklasun hanum sizi(Ergin/I, 2018, s. 73-74).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve “devlet, kut, talih, zenginlik” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Devlet adama ayağıyla gelmez; devlet oğul, mal tahıl, mülk değirmen, başına devlet kuşu konmak, devlet gibi, ya devlet başa ya kuzgun leşe.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Muhibbi Divanı/Muhibbi

- Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi(URL-69).

On Beş Yılı Karşılarken/Mithat Cemal Kuntay

- Canlansın ışıık selleri olsun da o damla
Beş devletin öldürdüğü devlet bir adamlı.
Kim der ki en son rakamlar da delirsin.
On beş asır on beş yılın eb'adına girsin(URL-70).

Devlet kelimesi, günümüz Türkçesinde “devlet kuşu” örneğinin de tanıklığıyla şans, talih anlamlarını korumaktadır. Bunun dışında zenginlik ve kut anlamlarını koruyamamıştır. Bu sebeple kelimenin anlam daralmasına uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır.

ORDU

Kelime, metinde: “Ulu hanlar ordusunda cârçı cârlar” şeklinde geçerek “askeri birlik, çadır, otağ” anlamlarında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 41). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü. 2. Bu topluluğun başlıca bölümlerinden her biri. 3. Amaç, nitelik vb. yönlerden benzeyen insanların bütünü. 4. Çok sayıda insan, kalabalık” şeklinde açıklanmıştır. Ötüken Sözlükte ise: “1. Hakanın oturduğu şehir, başkent, beylik merkezi. 2. Saray, orda, ordugâh, hükümdar sarayı. 3. Hakanın karargâhı, kağanın karargâhı. 4. Askerin toplandığı, toplu olarak bulunduğu yer. 5. Bir devletin savunma gücünü oluşturan silahlı kuvvetlerinin tümü. 6. Bir sefere, bir harekât bölgesine, bir göreve gönderilen ya da büyük bir komutanın emrine verilen silahlı kuvvetlerinin tümü. 7. Özellikle kara kuvvetlerinde, çok sayıda kolordu ve bağlı tümenden oluşan ve cephe savaşıyla geri hizmetlerin örgütlenmesini birlikte yürüten en geniş askeri birlik. 8. Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin her birine verilen ad. 9. Bir grup oluşturan, az ya da çok düzenli düşman veya saldırgan kalabalık. 10.(EAT) Çadırlı göçebe halkı. 11.(EAT) Beyin halkı ile birlikte ülkesi. 12.(EAT) Beyin maiyeti. 13.(EAT) Yer, mahal, mahalle. 14.(mecaz) Benzeri işleri yapan ve aynı amacı paylaşan insan topluluğu. 15.(mecaz) Çok sayıda insan, kalabalık” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3628). Nişanyan, kelimenin Eski Türkçe kökenli olduğunu belirterek “karargâh, saray” anlamlarını vermiştir. Kelimenin öz anlamının “konak, karargâh” olduğunu söylemiş ve 13. Yüzyıldan sonra ordu anlamında kullanıldığını söylemiştir(URL-71). Clauson da kelimenin öz anlamının “saray ya da hükümdarın kampı, hükümdar ikametgâhı” olduğunu belirtmiş ve kelimenin daha sonraki yıllarda askeri oluşumun en büyüğü olan “ordu” anlamına evrildiğini söylemiştir(Clauson, 1992, s. 203). Kaşgarlı, ordu kelimesinin ilk başta “hakanın oturduğu şehir” anlamında kullanıldığını söylemiş ve buna örnek olarak da hakanların oturdukları şehir olan Kaşgar’a “Ordu Kend” denilmesini göstermiştir. Aynı zamanda kelimenin “1. Ordu başı. 2. Sıçan ve köstebek gibi yerde yaşamakta olan hayvanların yuvası” anlamlarında da kullanıldığını belirtmiştir(Atalay/I, 2018, s. 124). Ali Akar da

kelimenin yer, mekân, taht anlamlarında olan “or” kelimesinden türemiş olduğunu ve anlamının “karargâh” olduğunu söylemiştir(Akar, 2019, s. 213). Kelimenin sü ve çerig şeklinde Türkçe kökenli, koşun şeklinde Moğolca kökenli eş anlamlı kelimeleri de bulunmaktadır.

Türk toplumunda gerek tarihi dönemlerde gerekse günümüz Türkiyesinde ordu her zaman toplumun bir parçası olmuştur. Türkler askeri orduya birçok manevi anlamlar yüklemişlerdir. Türkler için orduları her zaman şanlı ve muzafferdir. Türkler, askeri ordunun yanında istedikleri ve gerekli gördükleri takdirde millet olarak bir ordu olabilme özelliğine sahiptirler. Eğitimli-eğitimsiz, büyük-küçük, yaşlı-genç, kadın-erkek fark etmeksizin vatanları için büyük bir ordu olabilmektedirler. Ki Türk tarihinde bunun birçok örneği bulunmaktadır. Kurtuluş Savaşı’nda Türkler, binlerce asker şehit vermelerine rağmen bu şekilde bir olup ülkeden ordu yaratmaları ve korkusuz inançları sayesinde muvaffak olmuşlardır. Bu savaşta top oynayacak, saklambaç oynayacak yaştaki çocuklar şehit olmuş, kadınlar bebeklerini sırtlarına bağlayıp orduya destek vermişlerdir. Her haneden ufak büyük demeden bir çift çorap dahi olsa gönüllü olarak orduya verilmiştir. Çünkü Türkler için ordu sadece askeri bir topluluk demek değildir. Ordudaki her asker, vatanın evladıdır. Bunun dışında Türkler, eskiden beri her zaman savaşçı bir toplum olmuşlardır. Tarih boyunca hem dıştan hem de içten olmak üzere birçok farklı cephede savaşmak zorunda kalan Türkler için ülkelerinde büyük bir ordu bulundurmamak zaruri olmuştur. Türklerin büyük bir orduya sahip olmaları düşmanları için caydırıcı bir özellik taşımaktadır. Bu nedenle Türk toplumunda zorunlu askerlik bulunmaktadır.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Dresden:

- Gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm kara pusarık **ordumu** üzerine tökilür gördüm.

Vatikan:

- Gök yüzinden ağban evüm üstine yıldırım şakır gördüm, kara pusarık **ordum** üstine dökülür gördüm(Ergin/I, 2018, s. 99).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca tüm nüshalarda ordu anlamında “koşun” kelimesinin de kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Ordu gibi.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Köl Tigin Yazıtı/Doğu Yüzü

- Elig yıl işig küçüg birmiş. İlgerü kün toğsıkda Bökli kağanka tegi süleyü birmiş. Qırıǵaru Temir Qapıǵka tegi süleyü birmiş.
(Elli yıl işi gücü vermiş. Doğuda gün doğusunda Bökli kağana kadar ordu sevk edi vermiş. Batıda Demir Kapıya kadar ordu sevk edi vermiş.)(Ergin, 2018, s. 42-43).

Deli Kurt/Hüseyin Nihal Atsız

- O gün Şehzade Murad Beğ’le Bayazıd Paşa, düzgün saflar halinde toplanıp kendilerini selâmlayan orduyu teftiş etmişler, sonra sancak beğleriyle bir savaş meclisi kurarak ertesi günkü yürüyüşü kararlaştırmışlardı(Atsız, 2015, s. 53).

Ordu kelimesi, günümüz Türkçesinde “çadır, hakanın şehri, hakanın karargâhı” anlamlarını taşımamaktadır. Kelimenin anlamı, modern Türkçe’de “devletin silahlı kuvvetlerinin tümü” şeklinde evrilmiştir. Bu yüzden ordu kelimesi, anlam daralmasına uğramış bir kelimedir.

4b

Evren	Kuş	Géyik
-------	-----	-------

EVREN

Kelime, metinde: “Kapkara evren karsaına ağı damırınsa dıncıhur-mı” şeklinde geçerek “ejderha” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 43). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Halk dilinde büyük yılan” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “Çok büyük efsanevi bir hayvan; yılan; ejderha” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1520). Kaşgarlı Mahmud ise “böke” maddesinde: “büyük yılan” şeklinde açıklamış ve “yiti başlıg yil böke(yedi başlı yılan)” şeklinde bir atasözü örneği vermiştir. Ayrıca Yabakulardan olan bir kişinin Böke Budraç şeklinde adlandırıldığını, bu kelimenin kişi adlarına da verilebileceğini söylemiştir. Gazi Arslan Tigin ile Böke Budraç arasındaki savaştan da bahsetmiştir. Savaşta Böke Budraç ile beraber 700.000 kâfirin Arslan Tigin ve 40.000 Müslüman tarafından yenik düşürölmesini anlatmıştır. Kaşgarlı, bu savaşa bizzat tanık olan kişilerle konuştuğunu ve onlara bu kadar az kişiyle bu kadar çok kişinin nasıl mağlup edildiğini sorduğunu, onların da bu işe şaşırıklarını ve kâfirlere nasıl oldu da yenildiniz sualini yönelttiklerini söylemiştir. Kâfirler bu soruya cevaben gökte, başlarının üstünde, ufku kaplayan yeşil bir dağ gördüklerini ve o dağda içleri ateşle dolu olan sayısız kapı gördüklerini ve onlara kıvılcımlar fırlattığını, bunun üzerine korkuyla dehşete düştüklerini ve böylece yenildiklerini söylemişlerdir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 446). Kelime Türkçe kökenlidir. Evir- fiil köküne /-g(An)/ sıfat fiil ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Luu, abra, akbuğa, badraç/budraç, büke/böke, ejder, yutpa, yuha, ebren, abırğa şeklinde Türkçe kökenli; şahmaran şeklinde Farsça kökenli ve su’bân şeklinde Arapça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Ejderha figürünün, Eski Türkçe “luu” şeklinde denmesi hasebiyle Çinlilerden ödünçlendiği tahmin edilmektedir. Evren figürü, Türk tarihi ve kültürü içinde dönem dönem farklı şekilde tasavvur edilmiştir. Selçuklu dönemine ait olan ürünlerde kemer uçlarında, ağaç köklerinin dibinde, uzun bir yılan şeklinde ve eğilip bükölüp kendi etrafında dolanmış olarak şekillendirilmiştir. Türk

kültüründe ejder, yılanların şahıdır ve görevi insanları yutmaktır. Tabii olarak yer altı ve karanlık yerler ile alakalandırılmaktadır. Fakat Türk kültüründe evrenin iki farklı tezahürü gözlenmektedir. Kışları yeraltında bulunmakta, baharın gelişiyle yeryüzüne çıkmakta ve yazın da göğe ulaşmaktadır. Göğe çıkması hasebiyle tanrısal bir özellik atfedildiği de görülmektedir(Roux, 2011, s. 67-68). Evrenin yeraltındaki tasviriyle kötü özellikleri, yeryüzündeki tasviriyle de iyi ve kutsal özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Eski Türklerde evren, iyi kuvvetleri ve gücü sembolize ettiğinden dolayı yiğitlik gösteren er adamlara ad olarak verilmektedir. Bilge Kağan yazıtında dahi ejder figürü bulunmaktadır. Ayrıca bazı Türk kavimleri, ejder ile su arasında bir alaka kurarak ejderin su ve yağmur bulutlarını temsil ettiği görüşündedirler. Aynı zamanda 12 hayvanlı Türk takviminde de yıl ismi olarak mevcuttur. Bu yılda doğan kişilerin güçlü, kuvvetli ve cesaretli olacakları görüşü bulunmaktadır. Bu yüzden ejderha yılında doğan kişiler her zaman saygı duyulan kişiler olmaktadır. Ejderha yılında doğan erkeklerin şanslı olacaklarına, kızların ise zorluklarla dolu bir yaşam süreceğine inanılmaktadır(Duman, 2019, s. 483-484).

Halk arasında günümüzde dahi ejderha hakkında efsane ve hikâyeler bulunmaktadır. Bu noktada Sivas ilinde dilden dile anlatılan bir hikâyeye, Diyarbakır ilinde anlatılan bir hikâyeye ve şahsım ile alakalı bir hikâyeye değinilecektir. Sivas'ın Çaygören ve Küpecik köylerinden birinde yaşayan bir karı koca, bir gün iki öküzüyle birlikte tarlalarını sürerlermiş. Bu esnada tepeden bir ejderhanın kendilerine doğru geldiğini görmüşler. Adam da bunun üzerine Allah'a dua ederek ejderhayı durdurması üzerine öküzlerinden birini kesip etini fakirlere dağıtacağını söylemiş. O esnada ejderha taşa dönüşmüş. Karı koca evlerine gitmişler lakin adam öküzün birini kesmemiş. Bunun üzerine ejderha tekrar canlanmış. Bunu gören kadın da kocasına kızıp öküzü kesip etini dağıtmış. Ve ejderha yine taş olmuş. Anlatılanlara göre taşlaşmış ejderhanın bir burun deliğinden su, diğerinden öküzü hemen kesmedikleri için irin akarmış(Ocean, 2016, s. 202-203). Diyarbakır hikâyesinde, sönmüş bir yanardağ olan Karacadağ'ın tepesinde kapkara bir ejderha yaşarmış. Günlerden bir gün şingirtı sesleri eşliğinde gökten bir zincirin sarktığı görülmüş. Anlaşılmış ki bu

zincirle ejderha boynundan yakalanmış ve göğre çekilmiş. Böylece insanlar rahata ermiş. Ejderhanın ateşi dağın üstünü yakmış ve bu yüzden dağa “Karacadağ” adı verilmiş. Bölgede yaşayanlar ejderhanın zincir sesini ve kükremesini işittikleri konusunda ısrarcıdır(Sakaoğlu, 2014, s. 158-159). Şimdi de şahsımla alakalı olan hikâyeden bahsedilecektir. Rize’nin bir köyünde, suyu kesen yedi başlı bir yılan yaşamış. Köylü susuzluktan bitap düşmüş, sefil olmuştur. Köyün yiğit kişileri birer birer yılanı öldürmeye gidermiş fakat giden bir daha geri gelemezmiş. Bunun üzerine bir gün Hasan adında bir yiğit çıkıp: “Ben bu yılanı öldüreğim ve yedi başını da köy meydanına atacağım” demiş. Fakat herkes onunla alay ederek: “Giden geri gelmez, yazık etme kendine” demişler. Bunun üzerine Hasan, köy ahalisiyle bir iddiaya girmiş ve tek başına yılanla savaşmaya, köye su getirmeye gitmiş. Günler peşi sıra geçerken Hasan’dan bir haber çıkmamış ve köylü artık Hasan’ın da öldüğüne inanmış. Bir gün köyün deresinden kan aktığını görmüşler ve herkes Hasan’ın öldüğünü, bu kanın da buna delil olduğunu düşünmüş. Uzaklardan bir kişinin geldiği görünmüş ve gelen kişi Hasan imiş. Köyün meydanına yılanın yedi başını da getirmiş. Köylü bu olanlara inanmamış. O günden sonra herkes Hasan’a “Deli Hasan” demiş. Ve onun soyunun devamı olan bizlere de “Delihasanoglu” demişler.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Ağ meydanda segirdeyin senün için/ Ala **evren** süvri cıdamı şaklar-idüm bu gün için(Ergin/I, 2018, s. 158).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin diğer nüshalarda da aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Evren tonu giymek, ejderha kovalamak, ejderha gibi deyimleri bulunmaktadır.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Şeyh Galip

- Bin başlı ejder-i münakkaş
Mumdan gemi altı bahr-i âteş(Pala, 2016, s. 136).

Bügdüz Emen Beg

- Kara gözü, kanın dönen!
Yer evreni yılan! Ademiler evreni!
Ucen oğlu Emen Beg!(Ögel/II, 1995, s. 48).

Seyahatname/Evliya Çelebi

- Bunları bir ejdehâya yidirüp/ Sübhân Dağı içinden bir ejdehâ çıkarup(URL-27).

Evren kelimesi, günümüz Türkçesinde standart dilde olmasa da halk ağzında “büyük yılan, canavar” anlamlarında kullanılan bir kelimedir(Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 1813). Bu bakımdan bakıldığında, kelimenin herhangi bir fonetik değişime ve anlam değişmesine uğramamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KUŞ

Kelime, metinde: “Kılhub uçan kuş aslını tohunub alsa” şeklinde geçerek “uçan kuş” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 43). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1.Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı. 2. Acemi er” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “Vücudu tüylerle kaplı, sıcakkanlı, akciğerli, boynuzsu bir maddeden oluşarak uzamış çenelerine gaga, yürümeye elverişli arka üyelerine bacak, uçmaya elverişli ön üyelerine ise kanat adı verilen, yumurtlayan, çoğunlukla uçucu omurgalı hayvanların genel adı” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/III, 2007, s. 2860). Clauson, kelimenin genellikle kuşların isimlerinde bir tür eklenti şeklinde kullanıldığını söyleyerek toğan kuş, kara kuş gibi örnekler vermiştir(Clauson, 1992, s. 670). Nişanyan da

kelimenin Eski Türkçe kökenli olduğunu belirtmiştir(URL-67). Kaşgarlı, kelimeyi “kuş” şeklinde açıklamış ve “kuş, gür ve dolaşık dallı söğüt ağacına konar; güzel ve aydınlık yüzlü kadına söz gelir” şeklindeki atasözünü örnek vermiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 140, 750).

Kuş hem Türk kültürü ve inanışı içinde hem de Türk dilinde kendine yer edinmiş bir canlıdır. Türklerin Köktürkler döneminde dahi kuşa önem verdikleri ve ona soyut anlamlar yükledikleri, Orhun bölgesinde bulunan mezarların rehberliğiyle bilinmektedir. Bulunan mezarların bazılarının duvarlarında çeşitli hayvan figürleri görülmüştür. Bu hayvan motifleri içinde en yaygın şekilde kuş motifinin kullanıldığı görülmüştür. Nowgorodowa, Köktürklerin kuş figürü ile ölen kişinin ruhunun bağlantılı olduğuna inandıklarını söylemiştir. Bu açıdan bakıldığında kuş figürlerinin mezarların duvarlarına işlenmiş olması akla yatmaktadır. Jisl de Köl Tigin’in baş heykelindeki başlıkta bulunan kuş figürünün bir arma olduğunu ve bu kuşun kartal olmasının muhtemel olduğunu söylemiştir. Daha sonrasında da bu kuşun kartal değil bir doğan olduğunu ve ölümü temsil ettiğini belirtmiştir(Çeşmeli, 2015, s. 69-70). Köktürkler, Gök Tanrı inancında olan bir toplum olduklarından gökte uçan kuşa da ayrı bir önem vermişlerdir. Kuşun, Gök Tanrı himayesinde olan bir varlık olduğunu düşünmüş ve onu kutsal saymışlardır. Bu sebepten kuş, Türk kültüründe insana uğurlu gelen ve iyilik sağlayan bir canlıdır. Türk kültüründe ve mitolojisinde çok güçlü doğanlar, kartallar, kara kuşlar gibi bir sürü kuş bulunmaktadır. Fakat bunlardan hiçbiri leş yiyici kuşlar değildir. Bu durum da Türk kültüründe kuşun, bir totem olduğunu göstermektedir(Sever, 2011, s. 86-87).

Kuş motifi, Oğuzlar döneminde de kendini göstermektedir. Fadlallah, Oğuzların yirmi dört boyunun her birinin kendine ait simgeleri olduğunu söylemiştir. Her dört boy için de bir kuş adı olduğundan bahsetmiştir. Vambéry de bunu onaylayarak bu kuşların avcı kuşlar olduğunu söylemiştir. Daha sonra bir boyun ongunu olan hayvanın kesinlikle avlanamayacağını, o hayvana zarar verilemeyeceğini söylemiştir(Roux, 2011, s. 103).

Türklerin üzerine birçok anlam yüklediği kuş, gerek destanlarda gerek hikâyelerde olmak üzere birçok yerde kendine yer bulmuştur. Türk destanlarında ve hikâyelerinde sıklıkla “don değiştirme, donuna girme” bulunmaktadır. Destanlarda ve hikâyelerde, Tanrı’nın bir elçisi olduğuna inanılan kuşun da donuna girmeye sıkça karşılaşılmaktadır. Kuş donuna girme, Kuzey-Türk masallarında şu şekilde geçmektedir: 1. “Kara Kökül isminde bir genç kuş olup Gün Han’ın penceresine konar. Han’ın planlarını ve düşüncelerini oracıkta öğrenir” 2. “Gün Han’ın kızı kuş donuna girip Kara Han’ın penceresine konar” Türk kültüründe kuşla alakalı olan bir diğer motif de “devlet kuşu” motifidir. Eski Türkçe’de devlet kelimesi “kut” kelimesi ile karşılanmaktadır. Kut inancında olan Türkler, Tanrı’nın elçisi olan kuşun başına konduğu kişiyi Han yapacağına inanmışlardır. Bunu da “kutlanma, kut bulma” şeklinde ifade etmişlerdir(Ögel/II, 1995, s. 556, 559). Günümüzde de bu anlayış, “başına talih kuşu kondu” ifadesiyle “çok şanslısın, artık sırtın yere gelmez” anlamlarında kullanılmaya devam etmektedir.

Çağdaş Türk toplumu da ataları gibi kuşlara çeşitli anlamlar yüklemiştir. Örneğin, bir evin önünde baykuş beklerse kötü bir haber geleceğine ya da o evden birinin öleceğine inanılmaktadır. Bu nedenle insanlar, baykuş gördüklerinde onu oradan kovalamaktadırlar. Türkler arasında kuş yuvasının da çeşitli anlamları bulunmaktadır. İnanışa göre kuş yuvası bozmak günahdır. Ve eğer bir kişi kuş yuvasını bozarsa kendi evi de yerle bir olup, kişinin başına yıkılmaktadır. Bu nedenle Türkler, kuş yuvası gördüklerinde hiç ellemeden yanından geçip gitmektedirler. Hatta yere düşmüş ya da bozulmuş bir yuva görürlerse onu alıp hemen yerine koymaktadırlar.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

- Kalkubanı Dirse Han senün oğlu yirinden örü tırdı, göksi gözel kaba tağa ava çıktı, sen var iken av avladı **kuş kuşladı**(Ergin/I, 2018, s. 84).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Dede Korkut Metinlerinin karakteristik

bir özelliği olan “kuş kuşla-(kuş avlamak)” birleşik fiili, daha geç dönemde yazılan Türkmen Sahra nüshasında da korunmuştur.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Kuş kanadıyla, er atıyla muradına erer; her kuşun etin yenmez, kuş gibi çırpınmak, kuş gibi uçmak, kuş uçurmamak, kuş gibi tünemek, kuş kadar canı olmak, kuş kadar yemek, kuşlardan haber almak, kuş kadar kalmak, başına devlet kuşu konmak; kuş uçmaz, kervan geçmez.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Uçuş/Yahya Kemal Beyatlı

- Bir ruhu besliyen hava yalnız yukardadır.
Hulyâyı dâimâ uçuran duygulardır.
Yalnız bu katta mümkün olur dâimâ uçuş.
Her hamlesiyle rûh, o çelikten kanatlı kuş
Ufkunda bir dakika görünmeksizin kara,
Hür gökte, hür denizde uçar, hür ufuklara(Özbalcı, 1985, s. 222).

Turnam, Bir Gün Bırakmıyacağım/Turgut Uyar

- Bilmem nerelere gidersin gönlünce
Hangi medar şehrine, bir akşam vakti.
Gürültülü sokaklar, evler, iri kuşlar
Çıplak kadınlar arpa döver taş havanlarda
Bir pencereden ansızın bir hazin şarkı başlar(Uyar, 2015, s. 14).

Baba Evi-Avare Yıllar/Orhan Kemal

- Her taraf kar içindeydi. Telefon tellerine üşüşmüş kuşlar. Kuşlar, zavallı kuşlar, başlarını omuzları arasına çekmiş, karanlık geleceklerine endişeyle bakan kuşlar...(Kemal, 2016, s. 7)

Kuş kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

GÉYİK

Kelime, metinde: “Altmış arşun al kıyada yér yérlerür ala kıaplan, uca yerde, kır teke-ilen kıızıl géyigi mârîhde alsa” şeklinde geçerek “yabani av hayvanı” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 43). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan. 2. Karısının veya bir kadın yakınının ihanetine uğramış erkek” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Başında dallı boynuzları bulunan, geviş getiren, kuzey yarım kürede birçok türleri bulunan yaban hayvanı. 2. Yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan. 3. Karısı veya yakını bir kadın tarafından aldatılan erkek. 4. Gevezelik” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1696). Kaşgarlı ise kelimenin hem yabani hayvan, av hayvanı, herhangi bir hayvanın vahşisi(geyik, kaban, dağ keçisi gibi hayvanlar) anlamlarında kullanıldığını hem geyik, ceylan anlamlarında da kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca maymuna benzeyen vahşi insan anlamında olan “keyik kişi”, yaban söğüdü anlamında olan “keyik söğüt” ve şaşkın bir şekilde ya da vahşi bir şekilde sağına soluna bakarak yürüyen, maymun gibi vahşi insan anlamında kullanılan “keylik” kelimelerini de örnek olarak göstermiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 708). Clauson da kelimenin öz anlamının “vahşi dört ayaklı av hayvanı” olduğunu ve bu kelimenin tüm vahşi av hayvanları için kullanılan genel bir terim olduğunu söylemiştir. Ayrıca kelimenin Türkçenin tüm lehçelerinde yaşadığını söylemiştir(Clauson, 1992, s. 755). Nişanyan da kelimeyi “otçul yabani hayvanların genel adı” şeklinde açıklamış ve ek olarak geyik muhabbetinin “avcı sohbeti” anlamında olduğunu belirtmiştir(URL-72). Geyik kelimesi, Derleme Sözlüğünde şu şekilde açıklanmıştır: “1. Mavi çiçekli bir çeşit çiğdem. 2. Memeli yabani hayvan. 3. Hayvanların aşık kemiği”(Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 2015). Geyik kelimesi, Türkçe kökenli bir kelimedir. Kelimenin keyik, süğün, sığın, sığın, suwun, ıwuk, kiyik, keşik, sigun, maral, bolan, buğu, bulan, sukak, adhgırak şeklinde kullanımları bulunmaktadır(Beşkardeş, Uslu, Uslu, 2014, s. 22-23).

Genel görüŖe göre kelime, geyik Ŗeklinde gövde olarak kabul edilmektedir. Fakat Mesut Ŗen, kelimenin zorlu, pek anlamında olan “ked” isim köküne /+k/ isimden isim yapım ekinin eklenmesiyle zorlu, pek anlamındaki “kedik” kelimesinden türetilerek meydana geldiğini söylemiŖtir. Geyik kelimesinin öz anlamı olan “yaban, yabani” anlamını ise daha sonraları anlam kayması hadisesine uğrayarak sağladığını söylemiŖtir(Atmaca, 2012, s. 136).

Türkler için geyik ilk olarak bir av hayvanıdır. Bunun dışında ise geyiğe at gibi kutsal anlamlar yüklendiği de görölmektedir. Geyik, Türk költürü içinde Sakalardan beri kutsal hayat ağacıyla birlikte yaratıcı tanrıça sayılmaktadır. Yapılan arkeolojik çalıŖmalarla birlikte eski dönemlere ait geyik resimleri bulunmuŖtur. Ve bu resimlerin kozmosun kökeni ve inkiŖafıyla baędaŖtırıldıęı, klanların baŖlangıcı ve bitiŖi olarak göröldüğü anlaŖılmıŖtır. BaŖlangıçlar, geliŖmeler, sonlar, dirilmeler hepsini geyik ile baędaŖtırarak geyiği “hayvan ana” kabul etmiŖlerdir. Geyik Ana, hayat ağacı gibi hayatın ve ölümin kaynağıdır(Dalkesen, 2015, s. 59-60).

Türk mitolojisinde geyik, yerin sembolü ya da yerle aynıdır. Kaya çizimleri ve metinlerden elde edilen bilgiler ıŖığında geyiğin avlanmasının serbest olduğu ve etinin çok lezzetli olduğu anlaŖılmaktadır. Uygur dönemi metinlerinden olan İrk Bitig’de geyik ile Tanrı arasında yakın bir iliŖki kurulmaktadır. Tanrının geyiğe kut verdiğine inanılmaktadır(Roux, 2011, s. 72). Ayrıca bazı araŖtırmacılar geyiğin diŖi kurt gibi yol gösterici ve Türklerin kurtarıcısı olduğunu düşünmektedirler. TüreyiŖ destanında diŖi bir kurt, bir çocukla mağaraya girmekte ve orada yaŖamaktadır. Dede Korkut metninde ise Bamsı Beyrek, bir geyiği kovalayarak niŖanlısının otağına gelmektedir. Mevlid kitaplarında da Muhammed Hanefi mağaraya girmekte ve büyük çayırılıkta sevgilisi Mine Hatun’a kavuŖmaktadır. Bu örneklerde geyiğin yol gösterici ve peŖine düŖölüp takip edilen bir hayvan olduğu görölmektedir(Ögel/II, 1995, s. 101).

Bu noktada üzerine bu denli manevi anlamlar yüklenen geyiğin avlanması ile alakalı bir hikâyeye yer verilecektir. Avcının biri bir gün avlanmak için dağa gider. Dağda bir maral görür ve okunu atar. Bu ok maralın yavrusuna denk gelir.

Ve yavru maral oracıkta ölür. Bunun üzerine anne maral yavrusunun başında için için ağlar. Oradan geçmekte olan bir yolcu da bu durumu görür ve avcıya beddua eder. Ertesi sabah avcı maralı bulmak için tekrar dağa gider. Avcının güçlkle sahip olduğu bir de oğlu vardır. O da babasıyla gitmek ister. Ama babası izin vermez. Avcı evden çıkınca oğlu da gizlice arkasından gider. Avcı dağda tekrar maralı görür. Okunu atar ve o sırada “uff ata” şeklinde bir ses duyulur. Avcının oku oğlunu vurmuştur. Oğul orada ölür. Bir yanda avcı oğlunun başında ağlar diğer yanda anne maral yavrusunun başında ağlar. Oradan geçen yolcu bu durumu görünce kalbi yanar ve şu maniyi söyler:

- Ezizim dağda ganı
Gan gördüm dağdağanı
Ovcu vurdu balasın
Göl oldu dağda ganı(Sakaoğlu, 2014, s. 86-87).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Dresden:

- Ünüm anlañ bigler sözüm diñlen bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura bilümüz kırdı, yorıyalum a bigler, av avlayalum, kuş kuşlayalum, **şığın geyik** yıkalum, kayıdalum otağumuza düşelüm, yiyelüm içelüm hoş kiçelüm.

Vatikan:

- Ünüm anlañ begler sözüm diñlen begler, yata yata yanımız ağrıdı, tura tura belümüz kırdı, yorıyalum begler, avlayalum, kuşlayalum, **şığın geyik** yıkalum, kayıdalum otağumuza geledüm, yiyelüm içelüm hoş giçelüm didi(Ergin/I, 2018, s. 95).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı şekilde ve anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Geyik yapmak, geyik etine girmek.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Ala Geyik/Ziya Gökalp

- Çocuktum, ufacıktım,
Top oynadım, acıktım.

Buldum yerde bir erik,
Kaptı bir Ala Geyik.

Geyik kaçtı ormana,
Bindim bir ak doğana(URL-73).

Geyik Avı Türküsü

- Ben de gittim bir geyiğin avına... aman aman
Geyik çekti beni kendi dağına... aman aman
Tövbeler tövbesi de geyik avına... aman aman
Siz gidin kardaşlar kaldım burada... aman aman kayada(Mirzaoğlu Sıvacı, 2005, s. 36).

Géyik kelimesi, günümüz Türkçesinde kapalı e(é) ile değil açık e(e) ile kullanılmaktadır. Geyik kelimesine karşılık kullanılan sığın kelimesi zaman geçtikçe kullanımını kaybetmiş ve sadece alageyik için kullanılmaya başlamıştır. Dede Korkut metninin Dresden ve Vatikan nüshalarında da görülen “sığın geyik(yabani geyik ve sığır)” şeklinde bir kullanıma sahip olmuştur. Zaman geçtikçe bu kullanımların da işlevliğini kaybettiği görülmüş ve geyik kelimesi boynuzlu olan tüm hayvanlar için kullanılan genel bir terim olmuştur. Daha sonra kelimenin bu anlamı da kaybolarak günümüzde kullanılan geyik anlamı yerleşmiştir. Bu sebepten dolayı geyik kelimesi, anlam daralmasına uğramış bir kelimedir(Kirişcioğlu, ty, s. 6 https://www.academia.edu/9148462/An_etymological_study_Keyik_Geyik_mi Erişim Tarihi: 06.06.2021).

TÜRK

Kelime, metinde: “Boynı yokun Türk oğlını” şeklinde geçerek “Türklerden olan kişi, bir kavim adı” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 45). Kelime anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse. 2. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Kavim adı olarak Asya’da ve Doğu Avrupa’da yaşayan, Türkçenin çeşitli lehçelerini konuşan soy; bu soydan olan herhangi bir kimse. 2. Türk ırkından olan kimse. 3. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan millet ve bu millettten olan kimse. 4.(İsim tamlamalarında) Türklere ait olan, Türklerle ilgili olan. 5. Güç, kuvvet. 6. Vakit, çağ, zaman. 7. Genç ve güzel kimse. 8. Savaşçı, gözü pek kimse. 9. Kudretli. 10. Güzel, civan. 11. Teninin beyazlığı ve aşığa karşı acımasızlığı ile canlandırılan güzel. 12. Kır insanı, göçebe” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 4945-4946). Kaşgarlı: “1. Meyvelerin olgunlaşma zamanının ortasını bildiren bir söz. 2. Nuh’un oğlu Türk’ün oğullarına(Türklere) Allah tarafından verilmiş isim. 3. Türklerden olan kişi” şeklinde açıklamıştır(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 911). Clauson da birkaç farklılık dışında benzer açıklamalarda bulunmuştur. Clauson: “Asıl olarak, bir meyvenin ya da insanın olgunluğunun doruk noktası demektir. Genellikle bir sıfat olarak kullanılmaktadır. Kelimenin Türk kavmi ile özdeşleştiği ve genellikle ‘güçlü’ anlamına sahip olduğu görüşleri ortaya atılmıştır. Bu teoriyi savunanlardan birisi de Doerfer’dir” şeklinde açıklamıştır(Clauson, 1992, s. 542). Ahmet Kafesoğlu da bu konuda çeşitli fikirler öne sürmüş bir bilim insanıdır. Kafesoğlu: “Göktürk dönemindeki Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre ‘Tu-küe’ Türk dilinde ‘miğfer’ anlamına gelmektedir. Bunun sebebi ise, Türklerin Altay bölgesinde, yaşadıkları dağın miğfer şeklinde olmasından mütevellittir” şeklinde yeni bir açıklama getirmiştir(Kafesoğlu, 2017, s. 12). Türkçe kökenli bir kelimedir.

Türk kelimesinin okunuşu, geçmişten beri en çok fikir ayrılığı doğuran konulardan biri olmuştur. Osman Fikri Sertkaya, bu konuyla alakalı olarak “Türk, Göktürkler ve Türkler Kavramları Üzerine” adlı bir söyleşide şu şekilde bilgi vermiştir: “Türklerin en eski komşularından olan Çinliler “Tu-ki-yu ya da Tu-ku-yu”, Tibetliler “Duruggu”, Akhunlar “Turuşka”, Ural kavimleri ise “Török ya da Törük” demektedir. Dilciler ise bu duruma karşı çıkmaktadırlar. Çünkü Türkçe asıllı kelimelerde, ikinci hecede /ö/ sesi kullanılmamaktadır. Bu nedenle kelime Török şeklinde okunmamalıdır. Törük yahut Törük şeklinde okunuşun doğru olacağını söylemektedirler. Kelimenin bugünkü hali olan Türk şekli ve Törk şekli, iki heceye sahip kelimelerdeki /ü/ sesinin düşmesiyle gerçekleşmiştir. İki şekilde de kullanımda olan kelime, genellikle Türk şekliyle kullanılmaktadır”(Akar, 2016, s. 109). Türk kelimesinin morfolojisine bakıldığı vakit, törü- fiili ile alakalandırılmaktadır. “Yaratmak, düzmek” anlamında olan törü- fiilinin, Türk kelimesinin kökü olduğu düşünülmektedir(URL-28).

Türk milleti, her daim kendini özel ve ayrıcalıklı hissetmektedir. Bunun sebebi de kavim adının bizzat Allah tarafından verilmesidir. Bu olaya Divanü Lügati’t-Türk’te rastlanmaktadır. Kaşgarlı, İbnü’l-Ğarqî’den edindiği bilgiler ışığında bu meseleyi açıklamaktadır. Türk adı, Hz. Nuh’un oğullarından birinin adıdır. Ve bu adın doğrudan Allah tarafından verildiği söylenmektedir. Bunun yanında peygamberimiz Hz. Muhammed(s.a.v), Allah’ın bir ordusunun olduğunu, onları Türk diye isimlendirdiğini ve onları doğruya yerleştirdiğini söylemiştir. Aynı zamanda, şayet bir ulusa kızarsa onların üzerine Türkleri salacağını söylemiştir. Allah’ın Türkleri diğer insanlardan üstün tuttuğunu söylemiş ki bunun sebebinin bizzat adlarını vermesinden de anlaşıldığını söylemiştir. Ayrıca Türkleri dünyanın en güzel yerine yerleştirdiğini ve bizzat kendi ordusu sıfatıyla şerefliendirdiğini söylemiştir. Bunların dışında Türklerin güzellik, edep, büyüklere hürmet, vefa, yiğitlik gibi birçok yeteneği hak ettiklerini söylemiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 151).

Türk kavramı ya da Türklük bilinci denilen şey, her Türk bireyi için en mühim olan şeydir. Bir Türk bireyi, doğduğu andan öldüğü ana kadar Türk olduğu

hatırlatılarak ve Türklük bilinci aşıl原因arak büyümektedir. Bundan mütevellit bir Türk; vatan, bayrak, millet parolasını hayatının ilkesi haline getirmektedir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Aydur: Beli canum baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici **türkmen** kızını alasın, nagâhandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla didi(Ergin/I, 2018, s. 185).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin Dresden ve Vatikan nüshasında “Türk” haliyle geçmediği, “Türkmen” şekliyle geçtiği görülmüştür. Türkmen Sahra nüshasında ise “Türk” şeklinde kullanım mevcuttur. Daha erken dönemde yazılan Dresden ve Vatikan nüshalarında kelimenin Türk değil de Türkmen şeklinde kullanılmasının sebebi, Türkmen kelimesiyle aslında Türklerin genelinin değil Oğuz Türklerinin kastedilmesidir. Geç dönemde yazılan Türkmen Sahra nüshasında kullanılan Türk kelimesi ise kavim adı olarak kullanılmıştır.

Türk toplumu bu kelimeyle alakalı deyim ve atasözleri de kullanmaktadır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Türk’ün akli sonradan başına gelir, Türk gibi güçlü, Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Cenge Giderken/Mehmet Emin Yurdakul

- Ben bir Türk’üm; dinim, cinsim uludur;
Sinem, özüm ateş ile doludur,
İnsan olan vatanının kuludur.
Türk evladı evde durmaz giderim!(Karabulut, 2011, s. 169).

Deli Kurt/Nihal Atsız

- Sel gibi kahraman kanının aktığı, Türk'ün Türk'ü kırdığı o korkunç Ankara meydan savaşından sonra Yıldırım Bayazıd tutsak düşüp kendi canına kıyınca, oğulları, Osmanoğulları'nın göreneğine uyarak beğlik davasına kalkmışlar, birbirlerine karşı gelmişlerdi(Atsız, 2015, s. 13).

Türk kelimesi, günümüz Türkçesinde de herhangi bir fonetik değişime uğramadan kullanılmaya devam etmektedir. Kelimenin günümüzde “bir meyvenin ya da insanın olgunluğunun doruk noktası” anlamını korumadığı görülmektedir. Türk kelimesi, günümüz Türkçesinde sadece bir kavim adı olarak kullanılmaktadır. Bunun sonucunda kelimenin anlam daralmasına uğramış olduğunu söylemek doğru olacaktır.

6b

Teke

TEKE

Kelime, metinde: “Kızıl geyik, kır teke sıçraşmasa” şeklinde geçerek “erkek keçi” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 51). Teke kelimesi, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Erkek keçi” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Keçinin yetişkin ve damızlık erkeği. 2. Keçi gibi geniş getiren çeşitli hayvanların erkeği. 3. Karidesin günlük dildeki adı. 4.(Eski Türkçe) Boynuzundan yay yapılan erkek geyik. 5.(Eski Türkçe) Geyik” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 4695). Kaşgarlı Mahmud, tekeyi: “Boynuzundan yay yapılan erkek geyik” şeklinde açıklamıştır. Kaşgarlı buna ek olarak, köse olan adamların sakalları için “teke sakal” dendiğini söylemiştir(Atalay/III, 2018, s. 228). Nişanyan da Kaşgarlıyla aynı açıklamayı yaparak kelimenin Türkçe kökenli olduğunu belirtmiştir(URL-74). Clauson, teke kelimesinin “erkek keçi” anlamına sahip olduğunu ve “erkeç” kelimesi ile arasındaki anlam farkının belirsiz olduğunu söylemiştir. Daha sonraki dönemlerde kelimenin anlamının “boynuzlarından yay yapılan erkek dağ keçisi” anlamına evrildiğini belirterek kelimenin Türkçenin tüm lehçelerinde yaşadığını söylemiştir(Clauson, 1992, s. 477). Teke kelimesi, Türkçe kökenli bir kelimedir.

Kelimenin erkeç, ögeç, çebiç ve keçi~kiçi(eçkü) şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Türkler tarihleri boyunca doğayla barışık ve doğayla birlikte yaşamışlardır. Bunun neticesi olarak da pek çok hayvanla içli dışlı olmuşlardır. Teke de bu hayvanlardan biridir. Özellikle dağ keçisi, Türklerin çeşitli manevi anlamlar da yüklemiş olduğu bir hayvandır. Eski Türklerde dağ keçisi, ölümün ve sonsuzluğun sembolüdür. Bunun günümüzde Tunceli kültüründe bir uzantısı bulunmaktadır. Tunceli kültüründe dağ keçisinin kutsal bir hayvan olduğuna inanılmaktadır. Halk, dağ keçisini öldürmenin sonuçlarının çok kötü olacağına inanmaktadır. Bu inanış, halkın dağ keçilerinden hem korkmasını hem de saygı duymasını sağlamıştır. Keçi, diğer Türk toplumlarında da aynı saygıyla karşılanan bir hayvandır. Kırgızların pir olarak benimsediği “Çıçan Ata”, keçileri himaye eden kişi olarak ünlenmiştir. Altay Türkleri ise tufan vaktinin geldiği haberini demir boynuzlu, gök yeleli bir keçiden alacaklarına inanmaktadırlar. Keçi, Tanrı ile insanlar arasında bir nevi elçi görevindedir. Yabani keçi, gökte olan Tanrıya en yakın yer olan dağlarda yaşamaktadır. Bu da insanların Tanrı ile keçi arasında bir bağ olduğunu düşünmelerine sebep olmuştur(Taş ve Kaval, 2020, s. 681-682).

Türkler hayatlarının her alanında hayvan üslubunu kullanarak kendilerine has bir kültür ortaya çıkarmışlardır. Hayvan figürlerini kılıç kabzalarına, kemer tokalarına, süs eşyalarına, halılara vs. işlemişlerdir. Bu figürler genellikle kurt, kaplan, doğan, kartal, pars, geyik, at, keçi gibi hayvanlar arasındaki mücadeleleri yansıtmaktadır. Hayvan üslubu bunların dışında Türk edebiyatında, manevi inanışlarda ve geleneklerde de kendine büyük bir yer edinmiştir. Keçi de bu açıdan Türk kültüründe yer edinmiştir. Keçi, Türk mitolojisinde ve inancında bereketin, asaletin, bilgeliğin ve hükümdarlığın sembolüdür. Orhun kitabelerinde dahi keçi damgası bulunmaktadır. Bu da keçinin Türk kültüründe çok eski zamanlardan beri önem verilen bir hayvan olduğunu göstermektedir. Dağ keçisi damgası, Hakanlık, hükümdarlık sembolüdür. Ve hanedanın arması olarak kullanılmıştır(Ünal ve Yaşar, 2021, s. 376). Dağ keçisi damgası hükümdarlığı ve

kağanı simgelemenin dışında kağana olan bağlılığı da simgelemektedir(Çığ, 2015, s. 1752).

Türk kültüründe birçok şeyi simgeleyen keçi, yörüklerin de simgesi haline gelmiştir. Yörükler, eski Türklerin konar-göçer yaşayış tarzını günümüzde de devam ettiren kişilerdir. Yörükler için hayvanlar ve hayvansal gıdalar en önemli unsurdur. Bu nedenle tıplı eski Türkler gibi onlar da hayvanlarla içli dışlı olmaktadır. Bakımı ve kontrol edilmesi daha kolay olduğundan genellikle küçükbaş hayvancılık ile uğraşmaktadırlar. Küçükbaş hayvanlardan da özellikle keçiyi seçmişlerdir. Hatta besledikleri keçilerin cinslerine göre Sarıkeçili, Karakeçili gibi isimler almışlardır. Türk toplumunda yörükler dışındaki insanlar da keçi yetiştirebilmektedir. Fakat yörükler yazlık ve kışlık bölgeler arasında daima keçileriyle birlikte yolculuk yapmaktadırlar. Bu nedenle keçilerle daha çok özdeşleşmişlerdir(Dalkıran ve Bayrak, 2019, s. 28).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

- Avucına şıgmayan elüklü oğlu
Erdil teke buynuzından katı yaylu

İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü

Aruz oğlu hanum Basat maña meded(Ergin/I, 2018, s. 209).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, teke kelimesinin tüm nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanıldığı görülmüştür. Üç nüshada da teke kelimesi dışında “erkeç(erkek keçi)”, “keçi~kiçi” kelimeleri kullanılmıştır. Bunların dışında Dresden ve Vatikan nüshalarında “iki yaşına girmiş koyun” anlamında kullanılan ögeç kelimesi Türkmen Sahra nüshasında “bir yaşındaki keçi, çebiç” anlamında kullanılmıştır. Kelime biçim olarak değişime uğramamıştır. Ayrıca Dresden ve Vatikan nüshalarında teke kelimesi “erdil teke” şeklinde geçerken Türkmen Sahra nüshasında “kır teke” şeklinde geçmektedir.

Dresden nüshasındaki “erdil” kelimesi üzerine çeşitli okumalar vardır. Mustafa Kaçalın kelimeyi “ardıl” şeklinde okumuştur. Muharrem Ergin ve Orhan Şaik Gökyay “erdil” şeklinde okumuş, Semih Tezcan ve Sadettin Özçelik ise

“erdebil” şeklinde okumuşlardır. Türkmen Sahra nüshasında da erdil kelimesinin olmaması ve açık bir şekilde “erdebil” kelimesinin geçmesi Tezcan ve Özçelik’in fikirlerini kanıtlar niteliktedir(Özçelik, 2013, s. 118-119).

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Tekeden süt çıkarmak, keçileri kaçırmak; keçide de sakal var, keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar, keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Memleketimi Seviyorum/Nazım Hikmet Ran

- Memleketim.
Çam ormanlarını, en tatlı suları ve dağ başı göllerini seven
Alabalık
Ve onun yarım kiloluğu
Pulsuz, gümüş derisinde kızılıtlarla
Bolu’nun Abant gölünde yüzer.
Memleketim:
Ankara ovasında keçiler:
Kumral, ipekli, uzun kürklerin parıldaması(URL-75).

Divan-ı Türki-i Basit/Edirneli Nazmi

- İyü gider yaramaz dahi kalmaz
Sürülür pes koyunla erkeç er geç(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 259).

Teke kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Fakat anlam olarak kelimenin “boynuzundan yay yapılan erkek geyik” anlamını korumamaktadır. Kelime, Türkiye Türkçesinde anlam değişmesine uğrayarak yalnızca “erkek keçi” anlamında kullanılmaktadır.

8a

Tablbaz(Davul)

ṬABLBAZ

Kelime, metinde: “Şâhî şunkar yavrısınuñ tomaķası alınsa, ṭablbazı dögölse, elden çıksa” şeklinde geçerek “davul” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 57). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Davul çalan kimse” şeklindedir. Devellioğlu da “davulcu” şeklinde açıklamaktadır(Devellioğlu, 2017, s. 1180). Kelime, Ötüken Sözlükte de: “1. Davulcu” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 4522). Clauson da kelimeyi “tawıl” şekliyle ele almış ve anlamını “davul” olarak söylemiştir. Kelimenin Arapça “tabl” kelimesinden devşirildiğini söyleyerek, av avlanırken şahin için dövülen bir çalgı olduğunu belirtmiştir(Clauson, 1992, s. 439). Kaşgarlı Mahmud da Clauson ile aynı şekilde açıklamıştır. Kaşgarlı kelimeyi “tovıl” şekliyle ele alarak, av esnasında şahin için çalınan bir çalgı çeşidi olduğunu ve av hayvanını ürkütüp tuzağa çekmekte kullanıldığını söylemiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 894).

Arapça kökenli “tabl” kelimesi ile Farsça kökenli “bâz” kelimesinin birleşimiyle oluşmuş bir kelimedir. Kelimenin tabl-zen, nakkare-zen, tabbal şeklinde Arapça kökenli eş anlamlıları bulunmaktadır. Kelime metinde davulcu değil de davul anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle davul kelimesinin eş anlamlıları da verilecektir. Türkçenin tarihi süreci içinde kelime farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Tovıl, tawıl, küwrüg, köbürge, tûg şeklinde geçmektedir. Aynı zamanda kelimenin dümbelek, nakkâre, çiftenâra şeklinde Arapça-Farsça eş anlamlıları da mevcuttur.

Türk kültüründe davulun birden fazla önemli yeri bulunmaktadır. İlk olarak eski Türk inanışlarından olan şamanlık çerçevesinde davul değerlendirilecektir. Şamanların temel araçlarından birisi davuldur. Bu bakımdan davul eski Türk toplumu içinde kutsallık atfedilen bir alet olmuştur. Kamlar; tedavi yaptıkları esnada, dua ettikleri esnada her daim beraberlerinde davulu da getirmektedirler. Kamlar davulu ruhlarla irtibata geçmek, göğe yükselmek ve yer altına inmek için bir aracı olarak kullanmışlardır. Bu derece kutsal olan davul, alelaide bir

malzeme ile yapılamamaktadır(Vural Göher, 2013, s. 2). Bu durum Türk destanlarında dahi geçmektedir. Oğuz destanında, Şor Türklerinin şamanları, kendi kafalarına göre davul yapamazlardı. Davul yapmak için Buzdağ'dan emir almaları gereklidir. Buzdağ, şamanlara ömürleri boyunca ne kadar davul kullanabileceklerini söylemektedir. Bunun dışında şamanlar davul kullanamaz. Buzdağ'ın söylediği davul sayısı tamamlanınca, şaman da ömrünü tamamlamaktadır(Ögel/II, 1995, s. 24). Davul, halk arasında belli anlamlara sahiptir. Halk arasında bir duyuru yapılacağı vakit davul, bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, davulun çeşitli şekillerde çalınması ile iyi ya da kötü bir haber alınacağı halk tarafından bilinmektedir. Aynı zamanda padişahın fermanı halka duyurulurken yine davul araç olarak seçilmiştir(Vural Göher, 2013, s. 4). Ayrıca Türk askeri sistemi içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Ordunun toplanması ve hareket etmesi, saldırma ve geriye çekilme, savaşın iptali gibi durumlarda davulla duyurular yapılmaktadır. Davulun askeri sistemde bir araç olarak kullanılmasının nedenleri arasında; sesinin uzak yerlere kadar ulaşabilmesi, düşman hattında top sesi gibi ses çıkarması, askerleri harekete geçirmesi, içlerindeki savaşıma arzusunu dürtüp gaza getirmesi, düşmanın moralini bozması sayılabilmektedir(Çelik, 2017, s. 14). Günümüzde dahi “Mehter Takımı” adıyla bu gelenek devam ettirilmektedir.

Davulun Türk kültürü ve yaşayışı içinde çok çeşitli bir yeri vardır. Örneğin; ilkokul, ortaokul ve lise öğrenimi süresince okullarda “bando takımı” bulunmaktadır. Bando takımları, her öğrencinin öğrenim süresi boyunca illa ki bir kere bile olsun girmek istediği bir oluşumdur. Bunun sebebi ise, öğrenciler arasında bando takımında olan öğrencilerin daha havalı ya da günümüz tabiriyle cool olduğunun düşünülmesidir. Bando takımlarında kız öğrenciler trampet çalarken, erkek öğrenciler borazan çalmaktadır. Bando takımının önünde okul flamasını ve Türk bayrağını taşıyan iki öğrenci bulunmaktadır. En arkada da zil çalan bir kişi ile büyük davulu çalan bir kişi bulunmaktadır. Tüm okulların bando takımı bulunmaktadır. Her yıl düzenlenen milli bayram etkinliklerinde, ilde bulunan büyük bir stadyumda tüm okulların bando takımları toplanmakta ve organizasyon yapılmaktadır. Stadyumdaki organizasyon bittikten sonra akşam

vakitlerine kadar şeref bandosu eşliğinde gençler “fener alayı” yapmaktadırlar. Bu, bir nevi milli günün anlam ve önemi için yapılan bir kutlamadır.

Davul kültürü, Türk düğün ve eğlencelerinin de vazgeçilmez bir unsurudur. Düğünlerde “gelin alma” denilen tören esnasında mutlaka davul ve zurna çalınmaktadır. Kız evinin önüne gidene kadar ve gidildiğinde de evin önünde bir süre boyunca davul zurna eşliğinde dans edilmektedir. Kız alındıktan sonra düğünde de davul zurna eşliğinde eğlence devam etmektedir. Aynı zamanda sünnet düğünlerinde de davul zurna eşliğinde dans etme ve eğlenme devam etmektedir.

Türk kültüründe davul denilince pek tabii bahsedilmesi gereken şey “Ramazan Davulu” dur. Müslüman Türklerin bir ay boyunca oruç tuttukları ve mübarek kabul ettikleri ay, “Ramazan” ayıdır. Bu ayda oruç tutan Müslüman Türkler, sahur vakti denilen bir vakitte yemek yemekte ve akşam ezanına kadar aç kalmaktadırlar. Bu sebeple gece vakti, yani sahur vaktinde, insanların uykularından uyanıp yemek yemeleri için sokaklarda davulcular gezmektedir. Davul çalarak insanları uyandırmakta ve maniler söyleyip para almaktadırlar. Para vermek zorunlu bir durum değildir. Kişiler kendi rızalarınca istedikleri miktarda para vermektedirler.

Eski zamanlarda davulculara paradan başka mendil, gömlek kumaşı ya da pamuklu kumaş verilmektedir. Aynı zamanda bu davulculara “Helasacılar” denmekteydi. Biri boynuna davul takmakta, diğer kişi de eline camdan ya da muşambadan olan bir fener almaktaydı. Helasacılar’ın arkalarından da çocuklar koşmaktaydı. Helasacılar sokaklarda gezip, durdukları evlerin önünde maniler söylemekteydi. Ve her söyledikleri maninin sonunda “helesa, yelesa” diye bağırmaktaydılar. Bu sebeple bu şekilde dolaşmaya “helasaya çıkma” adı verilmiştir(Artun, 2007, s. 1-2).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- **Ṭavlunbaz** urup yundları ürkitdi, getürüp ol qoruya qoydı(Ergin/I, 2018, s. 229).
- Gümbür gümbür **ṭavullar** çalındı, burması altun tuç borılar çalındı(Ergin/I, 2018, s. 161).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, ṭabl baz kelimesinin diğer nüshalarda biçim olarak farklı kullanıldığı görülmüştür. Anlam açısından herhangi bir değişim bulunmamaktadır. İlâveten Dresden ve Vatikan nüshalarında davul kelimesi için hem ṭavlunbaz hem de ṭavul kelimeleri kullanılırken, Türkmen-Sahra nüshasında ṭabl baz kelimesi kullanılmaktadır.

Bu noktada da kelimeyle alakalı deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Davulcu osuruğu gibi güme gitmek, davul bile dengi dengine çalar, davulun sesi uzaktan hoş gelir, davul gibi şişmiş, davul çalsan duymaz; anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az gibi örnekler kelimenin dildeki yerini göstermektedir.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Tarancı Bakşılarının Duaları

- Çek düşse de Babırğa
Dağ düşse de Babırğa
Semerkandı ben alsam
Oma düşsün davulga!(İnan, 1986, s. 157).

Bâkî

- Çalındı kûslar tabl u nakâre kıldı âvâze
Düğün bayram idi gûyâ guzâta cenk meydânı(Pala, 2016, s. 435).

Tablbaz kelimesi, günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Günümüzde tablbaz kelimesinin yerine davul kelimesi kullanılmaktadır. Kelimeye anlam açısından bakıldığında, tablbaz kelimesinin anlamı “davulcu” dur. Fakat Dede Korkut Metinlerinde bu kelime, “davul” anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda kelimenin anlam değişmesine uğradığını söylemek doğru olacaktır.

9a

Hına(Kına)

HINA

Kelime, metinde: “Ayağları hınalı, kulağları perçemli, kırpub yügürür alvar tazı” şeklinde geçerek “saçları ve elleri boyamak için kullanılan bir toz, kına” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 61). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Kına ağacının kurutulan yapraklarından üretilen, saç ve elleri boyamak için kullanılan bir toz” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte de benzer bir şekilde açıklanmıştır(Çağbayır/III, 2007, s. 2608). Devellioğlu ise kelimeyi “hınâ, hinnâ” şeklinde vererek anlamını “kına” şeklinde açıklamıştır. Aynı zamanda buna ek olarak “şecer-i hımmâ: yapraklarından kına çıkarılan ağaç” şeklinde açıklama yapmıştır(Devellioğlu, 2017, s. 416). Arapça kökenli bir kelimedir. Nişanyan, kelimenin Aramice’de bulunan “hinna(kadında sevimlilik, cazibe)” kelimesinden ödünçlendiğini söylemektedir(URL-29).

Kınanın Türk kültüründeki önemi, adanmışlığı simgelemesinden dolayıdır. Kına, bu bağlamda Türk toplumu içerisinde pek çok farklı alanda kullanılmaktadır. Fakat simgelediği anlam çoğunda aynıdır. Örneğin: Evlenecek olan kadın ve erkeğe, düğünlerinden önce kına yakıldığı bir gece düzenlenir. Bu geceye de “Kına Gecesi” adı verilmektedir. Kına gecesinde gelin, merkeze oturtulmakta ve yüzü kırmızı bir bez ile örtülmektedir. Daha sonra genellikle genç kızlar ve aile üyeleri ellerinde mumlarla birlikte gelinin etrafında dönmektedirler. Gelinin yengesi de kına tepsisiyle birlikte dönmektedir. Duygusal müzikler eşliğinde gelinin etrafında dönerek gelin ağlatılmaya çalışılmaktadır. Ara ara gelinin ağlayıp ağlamadığı kontrol edilmektedir. Gelinin ağlamaması, çok istekli gibi

görüneceği düşüncesinden dolayı hoş karşılanmamaktadır. Gelin ağladığı zaman, kayınvalidesi gelip eline altın koymakta ve kına yakılmaktadır. Kına gecesinde damadın da el serçe parmağına kına yakılmaktadır. Ayrıca askere gidecek olan erkeklere de vatana kurban olması fikri ile kına yakılmaktadır.

Kınanın mübarek sayılması, onu çeşitli alternatif tıbbi çözümlerde kullanılır hale getirmiştir. Örneğin: Vücudunun herhangi bir yerinde kaşıntı olan ya da egzama gibi yaraları olan kişiler, genellikle o bölgeye kına yakarak şifa bulmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca sağlıksal hiçbir şikâyeti olmayan kişiler dahi iyi geleceği, besleyeceği düşüncesi ile ellerine, ayaklarına, tırnaklarına ve saçlarına kına yakmaktadırlar.

Kına, Türklerce eski zamanlardan beri çeşitli tıbbi çözümler için kullanılmıştır. Hatta öyle ki eski Türkler, vebaya karşı dahi kınayı kullanmışlardır. Bunun dışında balgam için, baş ya da göz ağrısı için ve ateşli hastalıklar için kına kullanıldığı çeşitli eserlerde anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in başı ağrıdığı vakit, başını kına ile sarması da kınaya kutsiyet katan başka bir unsurdur(Tokmak, 2009, s. 28).

Bunun dışında hacca ya da umreye gidecek olan kişiler de gitmeden önce ellerine ve ayaklarına kına yakmaktadırlar. Gidecekleri yerin kutsal topraklar olması hasebiyle hacı adayları, ellerine ve ayaklarına, mübarek saydıkları kınayı yakıp o şekilde gitmek istemektedirler.

Kutsallık sıfatı dışında kına, dövme ve süsleme sanatında da kullanılmaktadır. Bilhassa kadınlar, Hint kınasıyla ya da normal kına ile ellerine, yüzlerine, ayaklarına ya da vücutlarının çeşitli yerlerine dövme yapmaktadırlar. Aynı zamanda gerçek dövmenin çıkmaması hasebiyle dövme yaptıramayan kişiler tarafından zamanla çıkma özelliğinden dolayı çokça tercih edilmektedir.

Bünyesinde iki renk barındıran kınanın renkleri de çeşitli kültürel unsurlar taşımaktadır. Kınanın su ile karılmadan önceki hali yeşil, suyla karılıp vücuda yakıldıktan sonraki hali kıızıdır. Türk mitolojisinde ve kültüründe bu iki renk, çok önemlidir. Yeşil, Ülgen'in bitkilerin büyümesinde görevli olan oğlu Yaşıl ile

alakalandırılmaktadır. Türk devlet tarihinde de kendine yer edinen bu renk, Göktürk döneminde hâkimiyeti sembolize etmektedir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte yaşanan kısmi değişiklikler ve Hz. Peygamberin üç sancağından birinin renginin yeşil olması, bu renge farklı bir maneviyat katmıştır. Kınanın yakıldıktan sonra vücutta oluşturduğu renk olan kızıl ya da al da çeşitli anlamları olan bir renktir. Kırmızı renk, koruyucu ruh ile bütünleştirilmiş ve gücün, otoritenin timsali olmuştur. Ayrıca sevinci ve hoşnutluğu da sembolize etmektedir(Tanrıbuyurdu, 2016, s. 103-104).

Bu denli kültürle iç içe geçmiş olan kınayla ilgili pek tabii çeşitli halk inanışları da ortaya çıkmıştır. Örneğin: Eskiden büyükler, küçük kız çocuklarına sol ellerine kına yakmalarını söylerlermiş. Bunun sebebi de sol el ile taharet alırken, kadın cinsel organının kınalı eli görünce kadın eli olduğunu anlayacağı ve erkek eli diye ürkemeyeceği inanışdır.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl **kına** ağ eline yakmaz oldu(Ergin/I, 2018, s. 130).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin Dresden ve Vatikan nüshalarında Türkmen-Sahra nüshasında kullanıldığından farklı bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Dresden ve Vatikan nüshasında “kına” şeklinde olan kelime, Türkmen-Sahra nüshasında “hına” şeklindedir. Türkçe metinlerde sıklıkla gördüğümüz k>h değişimi, bu kelime de karşımıza çıkmaktadır. Ek olarak, kelimenin anlamı tüm nüshalarda aynı şekildedir.

Kına kelimesi ile alakalı çeşitli deyim ve benzetmeler bulunmaktadır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Kına yakmak, kınalı kuzu, kınalı keklik, kına sürünmek, kına yakılmak, kına gibi vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Divan/Ahmed Paşa

- Nâz ile çekmiş fitneyi sürme deyu gözlerine
Yakmış kanın âşıkların hınnâ deyu ellerine(Tanrıbuyurdu, 2016, s. 105).

Şeyh Galip

- Engüşt-i sefidi şem’ –i kâfur
Gülberg-i hınnâsı gonca-i nûr(Pala, 2016, s. 204).

Hına kelimesi, günümüz Türkçesinde, “kına” şekliyle kullanılmaktadır. Günümüz Türkçesine gelirken fonetik bir değişime uğrayan kelime, anlam olarak hiçbir değişime uğramamıştır. Herhangi bir anlam değişmesi görülmemiştir.

10a

Yağı

YAĞI

Yağı kelimesi, metinde: “Sarpça sarpça gédeñ yerde merd igide bir gün olur yağı darar” şeklinde geçerek “düşman” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 65). Yağı kelimesi, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Yağı: Düşman, hasım” şeklinde açıklanmıştır. Clauson da kelimeyi yağı şeklinde vererek anlamının “düşman, hasım” olduğunu söylemiştir(Clauson, 1992, s. 898). Kelime, Ötüken Sözlükte: “(Eski Türkçe: dağı, EAT: yağı, Osmanlı Türkçesi: yağı) 1. Düşman. 2. Savaş” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 5154). Kaşgarlı Mahmud da kelimenin anlamını “düşman” olarak vermiştir. Ayrıca kelimeye örnek olarak “Üri kopsa oğuş aklışur. Yağı kelse imrem tepreşür(Bir gürültü kopsa akraba akışır; bir düşman gelse halk yerinden oynar)” bu atasözünü vermiştir. Bu atasözünün de işlerde derli toplu ve uyanık bulunmak için söylendiğini belirtmiştir(Atalay/I, 2018, s. 88). Nişanyan, kelimenin Türkçe kökenli olduğunu

ve “düşman” anlamına geldiğini söylemiştir(URL-76). Ali Akar da yağı kelimesinin anlamının “düşman” olduğunu söylemiş ve Türkçenin en eski dönemlerinden beri dilde var olduğunu söylemiştir. Ayrıca kelimenin Dede Korkut metninde, “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy” da Kazan ile oğlu Uruz arasında geçen bir konuşmada güzel bir şekilde açıklandığı söylemiştir. Kazan ile Uruz avlanırken Tatyay ve Ak Saka kalelerinin kâfirleri tarafından baskına uğrarlar. Kazan bu gelenlerin “yağı” olduklarını söyler. Oğlu Uruz da bu kelimeyi hiç duymadığını ve ne demek olduğunu babasına sorar. Bunun üzerine Kazan kelimeyi oğluna şu şekilde açıklar: “Kazan: Oğul, onlar için yağı deriz ki biz onlara yetebilirsek öldürürüz, onlar bize yeterse öldürürler. Uruz: Baba, bu düşmanların içinde beg yiğitler de öldürsek kimse bizden hesap sormaz mı? Kazan: Oğul, bin kâfir de öldürsen kimse senden hesap soramaz”(Akar, 2019, s. 291). Yağı kelimesi aynı zamanda Karapapak-Terekeme ağzında da “yağıdan yay uzun, yağı görse yazığı gelmek” şeklinde bazı deyimlerde yaşamaktadır. Bir savaşta adam adama çarpışma şeklinde yakın mesafe ilişkileri bulunmaktadır. Birbirinin yakınına gelindiğinden dolayı düşmana yağı denildiği de düşünülmektedir(Özkan, 2015, s. 241). Kelimenin aduv ve garım şeklinde Arapça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Türk kültüründe düşmana dahi saygı gösterilmektedir. Türkler savaşta bile mert olmayı, dürüst olmayı tercih etmektedirler. Türk dilinde bulunan “namussuz dostun olacağına namuslu düşmanın olsun”, “düşmanın karınca ise de hor bakma” atasözlerinden de Türklerin düşmanlarına nasıl bir gözle baktıkları anlaşılmaktadır. Dede Korkut’un Türkmen Sahra nüshasındaki “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” adlı hikâyede Kazan, öldürmek için savaşağı ejderhayı uyurken görünce bunun mertçe bir savaş olmayacağından ve hem kendine hem de erliğe yakışmayacağını düşündüğünden dolayı ejderhaya ok atarak onu uyandırmış ve öyle savaşmıştır(Ekici, 2019, s. 202). Türkler savaşın mertçe, yiğitçe ve hilesiz, eşit bir şekilde yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Aksi bir şekilde elde edilen zaferden bile zevk almamakta ve dahi bundan utanmaktadırlar.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

- Kan Turalı semürdi oyandı, örü tırdı, aydur: Ne söylersin görklüm didi. Aydur: Yigidüm üzerüğe **yağı** geldi, oyarmak benden şavaşuban hüner göstermek senden didi(Ergin/I, 2018, s. 194).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Dresden ve Vatikan nüshalarında düşman, hasım anlamında kullanılan “ğarım” kelimesi Türkmen Sahra nüshasında aynı anlamda “ğanîm” şeklinde kullanılmıştır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Üri kopsa oguş aklışur. Yağı kelse imrem tepreşür(Bir gürültü kopsa akraba, hasım akışır; bir düşman gelse halk yerinden oynar), düşmanın bile şerefliyi iyidir, namussuz dostun olacağına namuslu düşmanın olsun, düşmanın karınca ise de hor bakma, düşman düşmana Yasin okumaz, salak dostun olacağına akıllı düşmanın olsun; düşmanı denize dökmek, düşman çatlatmak, düşman kesilmek, düşman olmak, düşman gibi, düşman başına.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Köl Tigin Yazıtı/Doğu Yüzü

- Ança tip Tabgaç kaganka yağı bolmış. Yağı bolup, itinü yaratanu umaduk, yana içikmiş(Böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş. Düşman olmuş, kendini düzene sokup örgütlenememiş, yine bağımlı olmuş(Tekin, 2019, s. 38-39).

Memduh Şevket Esendal

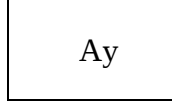
- Yağı basar, uğru çapar, tek başıma barınamam, ölürüm(TDK Güncel Türkçe Sözlük).

Battal Gazi Destanı

- Bu sözü derseni seni öldürürem
Kendimi sonra yağya ururam(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 752).

Yağı kelimesi, günümüz Türkçesinde güncel olarak kullanılmamaktadır. Sadece bazı soyadlarında ve tarih kitaplarında varlığını sürdürmektedir(Akar, 2019, 291). Türkiye Türkçesinde Türkçe kökenli olan yağı kelimesi yerine Farsça kökenli olan “düşman” kelimesi kullanılmaktadır. Bu nedenle yağı kelimesi, arkaik bir kelime olmuştur.

10b

AY

Kelime, metinde: “Üstin ala bedirli ay gelende sıçramağa hamlelenür” şeklinde geçerek “bedirli ay(yeni doğmuş ay ışığı)” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 67). Ay kelimesi, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Dünyanın uydusu olan gök cismi, kamer, mah, meh” şeklinde açıklanmıştır. Nişanyan, kelimenin Türkçe kökenli olduğunu söyleyerek “gök cismi ve süre birimi” şeklinde anlamlandırmıştır(URL-77). Kelime, Ötüken Sözlükte de “dünyanın uydusu olan gök cismi, kamer” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 369). Clauson, kelimenin aslen “gök cismi olan ay” anlamında olduğunu ve Türkçenin tüm lehçelerinde yaşayan bir kelime olduğunu söylemiştir(Clauson, 1992, s. 265). Kaşgarlı da kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer”(Atalay/IV, 2018, s. 52). Türkçe kökenli olan ay kelimesinin kamer, bedr şeklinde Arapça kökenli ve mâh şeklinde Farsça kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır.

Türk mitolojisinde ay ve güneş çok önemli yer tutmaktadır. Eski Türkler ay ve güneşin insanlara iyilik, mutluluk getirdiğine, onları koruduğuna inanmışlardır. Ayrıca güneş sıcaklığı, ay soğuğu simgelemektedir. Türkler ay ve güneşi hem hayatlarında hem de eserlerinde pek çok yerde kullanmışlardır. Kutadgu Bilig’de de Ay Toldı ve Kün Togdı şeklinde kahramanlara isim olarak verildiği görülmektedir. Oğuz Kağan destanında da Oğuz Kağan’ın çocuklarının adlarında Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han şeklinde geçtiği görülmektedir. Türkler ilk başlarda esasen Güneş’e daha çok önem vermişlerdir.

Bahaeddin Ögel, Uygurların Maniheizmi kabul etmelerinden sonra Türklerin Ay'a daha çok önem vermeye başladıklarını söylemiştir. Türkler Ay'ı Tanrı olarak görmemişlerdir. Fakat Mani ve Buda dinlerinin etkisiyle Uygur Türklerinde "Ay Tengri" inancı ortaya çıkmıştır. Eski Uygur metinlerinde Hz. İsa için "Yaruk Ay Tengri" ifadesi dahi görülmüştür(Kocapınar, 2020, s. 110-111). Türklerin çok eski tarihlerde Ay ve Güneş üzerinde bazı inançlar geliştirdikleri düşünülmektedir. Örneğin, Yakut Türklerinde hamile olan bir kadın, hamileliğinin son ayında ayın ruhundan yardım istemektedir. Çin kaynakları, Hunların Ay'a ve Güneş'e tapıldığını ve Ay büyüdüğünde savaştan bile çekildiklerini söylemektedir. Humlar, herhangi bir işe başlamadan önce Ay'ın ve Güneş'in hallerine dikkat etmişler ve önemli bir karar almadan önce yıldızların durumlarını yorumlayarak karar vermişlerdir. Türkler Ay ve Güneş ile alakalı inançlarını İslamiyetten sonra da devam ettirmişlerdir(Easy, 2010, s. 122-123).

Ay'ın cinsiyeti meselesi de sıkça üzerinde düşünülen bir konudur. Mitolojilerde kimi zaman kadın kimi zaman da erkek olmaktadır. Bir hikâyeye göre; Ay ve Güneş birbirine âşıktır ve kavuşmak için gökte sürekli dönerler. Fakat sadece gökkuşağı olduğu zaman kavuşabilmektedirler. Diğer bir hikâyeye göre; Ay, Güneş'e âşıktır fakat bu aşk tek taraflıdır. Ay hilal şeklindeyken çocuk olmakta, dolunayken genç kız olmakta, daha sonra da yaşlanmakta ve ölmektedir. Sonra da kendinden kopan parçalardan tekrar doğmaktadır. Bu yeni doğan ay hilal şeklindedir. Ve hilalin uçları batıya dönüktür. Bunun sebebi Ay'ın Güneş'e olan aşkındandır. Ay'ın yeryüzünde pek çok etkisinin olduğu da düşünülen şeylerden biridir. Örneğin, Ay dolunay şeklindeyse yukarıya doğru büyüyen bitkilerin ekim zamanı gelmiştir. Ay hilal şeklindeyse de aşağıya doğru büyüyen bitkilerin ekim zamanı gelmiştir. Hilalin uçları aşağı bakarsa yağış olacağı, yukarı bakarsa kuraklık olacağı düşünülmüştür(Akyüz, 2010, s. 28-29).

Ay, şekli itibarıyla da pek çok yerde görülmektedir. Örneğin, birçok ülkenin bayrağında ay figürüne rastlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bayrağında da ay figürü bulunmaktadır. Türk bayrağında bulunan ay ve yıldız figürleri, devletin kutsallığını ve devletin bağımsızlığını simgelemektedir. Ay ve yıldıza bu denli

bir manevi anlam yüklenmiş olması hasebiyle de bu figürler pek çok takıda, kilimde, halıda, parada, mimari eserlerde, kıyafetlerde, kumaşlarda vs. görülmektedir(Soysaldı ve Çatalkaya Gök, 2020, s. 139).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Dresden:

- Tañrınuñ buyuruğı-y-ile Peyğamberüñ qavli-y-ile **ay**dan aru günden görklü kız qardaşuñ Banu Çiçeği Bamsı Beyrege dilemege gelmişem didi.

Vatikan:

- Tañrınuñ buyruğıyle Peyğamberüñ qavliyle **ay**dan aru görklü kız qartaşuñı Beryege dilemege gelmişem didi(Ergin/I, 2018, s. 124).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Kelime, Türkmen Sahra nüshasında “ay” şeklinde tek başına kullanılmamıştır. Kelime, Türkmen Sahra nüshasında iki kez geçmiş ve ikisinde de “bedirli ay(yeni doğmuş ay ışığı)” şeklinde kullanılmıştır. Dresden ve Vatikan nüshalarında ise “ay” şeklinde tek kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Ayı gördüm, yıldıza itibarım yok; ay gibi, ay bacayı aştı, ay dedeye misafir olmak, ay ayakta çoban yatakta, ay yatakta çoban ayakta.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Altay Türk Efsanesi

- Ayı kurtlar yakalar, iyice bir yolarmış!
Ay eve gidip yatar, yarası kan dolarmış!(Ögel/II, 1995, s. 197).

Ahmed Paşa

- Güneş yüzünle ay etmiş kemâl-i hüsnünde da'vâ

Her ay ol naks için olur felekde rûy-ı mâh eğri(Pala, 2016, s. 43).

Ay kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı biçimde ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

11b

Aşuk

AŞUK

Kelime, metinde: “Aşukı uzun, söy dırnağı dik bahıncak bidev vardır” şeklinde geçerek “aşık kemiği, atın ayak bileği” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 71). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Aşık kemiği. 2. Aşıрма” şeklinde geçmektedir. Kelime, Ötüken Sözlükte “ayak bileğindeki kısa kemik” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 331). Kaşgarlı da kelimeyi “insanın aşığı, topuğu: topuk kemiği” şeklinde açıklamıştır(Atalay/I, 2018, s. 44). Clauson, kelimenin bir insanın ya da bir hayvanın ayak bileği eklemi anlamında olduğunu, aslında ‘aşuk kemiği, boğum kemiği’ şeklinde kullanıldığını söylemiş ve özellikle bir koyunun boğum kemiğiyle oynan çeşitli oyunlar için ‘aşuk/aşık’ şeklinde kısaltıldığını söylemiştir. Ayrıca Türkçenin tüm lehçelerinde “aşuk/aşuğ/aşık” şeklinde bazı fonetik değişimlerle birlikte yaşadığını söylemiştir(Clauson, 1992, s. 259). Nişanyan da kelimenin “topuğun iki yanındaki çıkıntılı kemik” anlamında olduğunu söylemiştir. Ek olarak kelimenin Türkçe kökenli olduğunu ve çıkmak, geçmek anlamında olan /aş-/ fiil köküne /+Uk/ fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle türetilmiş olduğunu söylemiştir(URL-78). Kelime, Derleme Sözlüğünde “aşık” şekliyle geçmemektedir. Fakat “aşık başı(atların arka ayak dirseklerinde başlayan bir hastalık), aşıklama(Atların arka ayak bileğinin burkulmasından sonra doğan topallama) ve aşılamaç(bir çocuk oyunu)” kelimelerinde geçmektedir. Ayrıca “aşık kemiği, aşık kemiğinin düz tarafı” anlamında “bâlı” kelimesi de belirtilmiştir(Derleme Sözlüğü/I, 2019, s. 354, 504). Yaşar Çağbayır, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Aşug: Aşık kemiği; aşık oyunu. Aşuk: 1. Aşık kemiği;

topuk kemiği; topuk. 2. Demir başlık; tolga”(Çağbayır/I, 2007, s. 337-338). Kelime, Türkçe kökenlidir.

Aşık kemiği dört yüzlü bir kemiktir. Ve bu yüzlerinin de “alçı, tava, bök, çik” şeklinde çeşitli adları bulunmaktadır. Türk ve Moğol topluluklarında çok eski dönemlerden itibaren “aşık oyunu” oynanmaktadır. Bu oyun günümüzde de çocuklar tarafından oynanmaya devam etmektedir. Aşık oyunu, genellikle koyun, at, sığır, keçi, domuz gibi hayvanların arka ayak bileklerinin alt kısmında mevcut olan kemikle oynanmaktadır. Bu kemiğin kulak şeklinde olan dik yüzü en değerli yüzüdür(Alimov, 2019, s. 159). Aşık atma, en az beş ya da daha fazla kişiyle oynanan bir oyundur. Tüm oyuncuların kendilerine ait farklı renklerde - genellikle dörder tane- aşıkları bulunmaktadır. Tüm oyuncular farklı renklerde olan aşıklarını büyük bir çemberin içine dizmektedirler. Daha sonra sırasıyla tüm oyuncular büyük bir aşık ile çemberdeki aşıkları çemberin dışına atmaya çalışmaktadırlar. Tüm aşıkları ya da rakiplerine göre dah fazla aşığı çemberin dışına çıkartabilen oyuncu hem tüm aşıkların sahibi olmakta hem de oyunu kazanmaktadır. Aşık atma oyunu, günümüzde yerini bilyeye bırakmıştır(URL-80).

Türk kültüründe aşık kemiği, oyunlar dışında fal bakmada bir araç olarak da kullanılmıştır. Fal aracı olarak en çok kürek kemiği ve aşık kemiği kullanılmıştır. Aşık kemiği falında kullanılan kemik, sürekli yeniden doğuş halinde olan hayatı sembolize etmektedir. Dört farklı yüze sahip olan aşık kemiği davulun üzerine atılmakta ve kemiğin şekline göre gelecek hakkında çeşitli yorumlar yapılarak aşık kemiği falına bakılmaktadır(Yaşa, 2016, s. 7, 16).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Dresden:

- Meger sultanum, gine yazın buğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demür zencir-ile buğayı tutmuşlar idi. Gelüp meydan ortasında koyu virdiler. Meger sultanum, Dirse Hanuñ oğlançuğı üç dahı ordu uşağı meydanda **aşuk** oynarlar-idi.

Vatikan:

- Meger sultānum, gine yazın buğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ üç kişi solından demür zencir ile buğayı dutmuşlardı. Meydan ortasına koyu virdiler. Meger sultānum, Dirse Hanuñ oğlançuğı üç dahı ordu uşağı meydanda **aşuk** oynarlardı(Ergin/I, 2018, s. 81).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda biçim olarak aynı kullanıldığı görülmüştür. Fakat Türkmen Sahra nüshasında aşık kemiği anlamında bir de “digirci” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime Dresden ve Vatikan nüshalarında geçmemektedir. Dresden ve Vatikan nüshalarında aşuk kelimesi, bir oyun adı olarak geçmektedir. Türkmen Sahra nüshasında ise “atın aşık kemiği” anlamında geçmektedir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Aşık atmak, aşık oynamak, aşığı cuk oturmak, aşık daima bey oturmaz.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Et-Tuhfet-üs-Seniyye/Deşiî Mehmet Efendi

- Keçin: Enek oyunu ki oğlancıklar oynarlar. Koz ile ve aşuk ile(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 44).

Hüseyin Nihal Atsız

- Bunca kere Azrail’le aşık attıktan sonra adımız ödleğe çıkarsa bizi ilk önce sen sopa ile kovarsın da yeryüzündeki biricik anamızdan da oluruz(URL-79).

Aşuk kelimesi, günümüz Türkçesinde fonetik olarak küçük bir değişime uğrayarak “aşık” şeklinde kullanılmaya devam etmektedir. Anlam olarak ise herhangi bir değişim bulunmamaktadır.

12b

Na’l

NA'L

Kelime, metinde: “Kızılca kend Tebrîzde at na'lladañ” şeklinde geçerek “atların tırnaklarına çakılan demir parçası” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 75). Kelimenin anlamı, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “At, eşek, öküz gibi yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağına uygun demir parçası” olarak açıklanmaktadır. Devellioğlu da “1.Ayakkabı, pabuç 2.nal” şeklinde açıklamaktadır(Devellioğlu, 2017, s. 941). Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. At, eşek, katır ve öküz gibi hayvanların tırnaklarının aşınmasını, kaymasını önlemek amacıyla çakılan yassı demir parçası. 2. Ayakkabı, pabuç, çarık” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3484). Arapça kökenli bir kelimedir. Sevan Nişanyan, kelimenin etimolojisini şu şekilde açıklamıştır: “Arapça olan kelime; nun(ن), ayın(ع), lam(ل) aslı harfleriyle üçlü bir kökten oluşmaktadır. Kelime, İbranice ve Aramice/Süryanice na'al 'ip veya kayışla bağlı ayaklık, sandal' kelimesiyle aynı köke sahiptir”(URL-30).

Türk toplumlarında nal, asıl amacı olan atlara takılmak dışında manevi anlamlar yüklenmiş bir şekilde de görülmektedir. Genel olarak nazara karşı bir koruma sağladığı düşüncesi yaygındır. Ve bu sebepten çeşitli alanlarda nal kullanımı görülmektedir. Örneğin: Tokat ilinin köylerinde nazara karşı bir direnç sağlaması inancıyla evlere, arabalara ve hayvanların boyunlarına nal asılmaktadır. Eğer elde nal bulunmazsa, üzeri mavi boncuklarla kaplı, plastik maddeden yapılmış nal kullanılmaktadır. Ayrıca formu itibariyle kaşın dışında göze de benzetilmektedir. Bu durum da kem gözlere karşı korumayı güçlendireceği inancını körükleyen bir unsur olmaktadır(Çıblak, 2004, s. 112). Tekirdağ ilinde de yeni doğum yapmış olan kadının, yani lohusanın oda kapısına nal asılmakta ve içeri şeytanın ya da lohusalara geldiğine, rahatsızlık verdiği inancı sübyânın girmemesi için lohusanın başucuna Kuran, ekmek ve süpürge teli koyulmaktadır. Aynı zamanda nalın bereket getireceği ve var olan bereketi arttıracığı düşüncesiyle kapıların eşiklerine nal asılmaktadır(Akyol, 2006, s. 48, 80).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Şahbaz şahbaz atlar yügürdi, **nalı** düşdi(Ergin/I, 2018, s. 114).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, Türkmen-Sahra nüshasında Arapça(na'l) şekliyle kullanılan kelimenin, Dresden ve Vatikan nüshasında Türkçe(nal) şekliyle kullanıldığı görülmüştür. Anlam olarak da tüm nüshalarda aynı şekilde kullanılmıştır.

Türk kültürü içinde kendine mutlak bir yer oluşturan nal, deyimlerde de kullanılmıştır. Örneğin, “nal kesmek” deyimiyile damga vurmak demek istenmektedir. Eski zamanlarda, ateşte kızdırılan nallar ile hayvanlar dağlanmaktaydı. Nalın ateş ile bağlantısı bununla da kalmamaktadır. Yine eski zamanlarda, büyücüler, daha önce kullanılmış olan bir nalın üzerine büyü yapılacak kadın ve erkeğin isimlerini yazarak onlara sıcaklık büyüü yapmaktaydılar. İsim yazılan nalın ateşe atılması ile iki kişinin birbirine âşık olacağına inanmaktaydılar. Ayrıca nal kelimesi, eski Türk edebiyatında da kullanılan kelimelerden birisidir. Şekli itibariyle sevgilinin kaşına ya da saçına benzetilerek kullanılmıştır(Pala, 2016, s. 349).

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Nal kesmek, nalları dikmek, nal toplamak, nal gibi, nal çakmak gibi çeşitli deyimler oluşturulmuş ve dil bünyesine katılmıştır.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yahyâ Bey

- Na'ller kesmeden ebrûların fikriyle ey meh-rû
Tenimde oldu fânî dehr içinde bir kabâ peydâ(Pala, 2016, s. 349).

Namus/Ömer Seyfettin

- Mavi alacakaranlığın içinde kamçı sesi, atların nal tıkırtıları, demir tekerlek gürültüleri işitildi(URL-31).

Nal kelimesi, günümüz Türkçesinde hiçbir fonetik değişime ve anlamsal değişime uğramadan kullanılmaktadır. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi görülmemiştir.

13a

Bürküt

BÜRKÜT

Kelime, metinde: “Çal-karakuş kıynaklı, kara bürküt şifâtlı” şeklinde geçerek “kartal” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 77). Bürküt kelimesi, Güncel Türkçe Sözlükte geçmemektedir. Kelime, Ötüken Sözlükte de geçmemektedir. Kaşgarlı Mahmud, bürküt kelimesinden bahsetmemiştir. Fakat eserinde kartal anlamına sahip “kara kuş” kelimesine yer vermiştir(Atalay/IV, 2018, s. 265). Derleme Sözlüğünde ise kartal için kullanılan “berete, hel, helli, helle, hırhır, karakuş, kahraka” kelimelerine yer verilmiştir(Derleme Sözlüğü/I, s. 633; III, s. 2330, 2369; IV, s. 2649, 2599).

Bürküt kelimesi, kartalların genel adı olarak kullanılmaktadır. Özellikle de kaya kartalı ve altın kartal için kullanılmaktadır. Scully, birkut kelimesinin Doğu Türkçesinde kaya kartalı ve altın kartal için kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca Kaşgar’da bu kartal için “kara kuş” denmektedir. Vambéry ise bürküt kelimesinin şahin başlığı anlamındaki “börk” kelimesinden türediğini söylemiştir. D. Ross da bürkütün doğancılıkta çok kullanılan bir hayvan olduğunu söylemiştir. Le Coq da bürküt kelimesinin Kırgız Türkçesinde aynı biçimde kullanıldığını, Batı Türkistan halkının ise birgüt şeklinde kullandığını söylemiştir(Toprak, 2011, s. 563). Bahaeddin Ögel de bürküt kelimesinin büyük kartal için kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca bazı ağızlarda kelimenin “merküt” şeklinde kullanımı olduğunu belirtmiş ve Teleüt Türklerinin merkütü mukaddes bir gök kuşu kabul ettiklerini, merkütün soyundan gelen bir soyun varlığına

inandıklarını söylemiştir. Ayrıca Teleüt Türklerine göre, merkütün kanatları ay ve güneş tarafından bile zar zor kaplanabilecek büyüklüktedir(Ögel/II, 1995, s. 179-180).

Bürküt, Türk mitolojisinde de çeşitli yerlerde görülen bir kuştur. Ögel'in de yukarıda bahsettiği gibi bakır tırnakları olan, kanatlarıyla ay ve güneşi kaplayabilecek kadar büyük bir kuştur. Mitolojide Tanrı Ülgen'i sembolize eden çift başlı, Semrük Bürküt adında bir kartal bulunmaktadır. Devasa bir boyutta olan Semrük Bürküt, aynı zamanda gökten yıldırım da indirmektedir. Ayrıca bürküt gibi avcı kuşlar, İslamiyetten önce de sonra da hükümdarlığın ve hükümdarın gücünün bir sembolü olarak görülmüşlerdir(Erdoğan ve Akarslan, 2020, s. 62).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Dresden:

- Çaya baksa çalımlu, **çal-kara kuş** erdemlü, kur kurma kuşaklu, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkıçı Kazılık Koca oğlu Big Yigenek çapar yetdi.

Vatikan:

- Çalımlu, **çal-kara kuş** erdemlü, kulağı altun küpelü, Kazılık Koca oğlu Big Yegenek çapar yitdi(Ergin/I, 2018, s. 113).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, bürküt kelimesinin ve kartal kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında geçmediği görülmüştür. Türkmen Sahra nüshasında ise bu iki kelime de geçmektedir. Dresden ve Vatikan nüshalarında kartal ve bürküt kelimelerinin yerine “çal-kara kuş” kullanılmaktadır. Çal-kara kuş kelimesi Türkmen Sahra nüshasında da geçmektedir. Fakat kartal anlamında değil “şahin” anlamında kullanılmaktadır. Bürküt kelimesi, Türkmen Sahra nüshasında “kara bürküt” şeklinde geçmektedir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Kartala bir ok değmiş, yine kendi yeleğinden; kartalın beğenmediğini kargalar kapar, kartal gibi süzölmek, kartal gibi.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Deli/Refik Halid Karay

- Maruf Bey: - Yahu bu koca kuşlar da nedir, ömrü billah bu kadar irisini görmemiştım; kartal desem değil, akbaba desem değil... Acaba Zümrüdüanka bunlar mıdır?(Okay, 2018, s. 69).

Göklerde Kartal Gibiydim/Sabahattin Ali

- Göklerde kartal gibiydim
Kanatlarımdan vuruldum
Mor çiçekli dal gibiydim
Bahar vaktinde kırıldım(URL-81).

Bürküt kelimesi, günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Onun yerine Türkiye Türkçesinde “kartal” kelimesi kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değışmesi bulunmamaktadır.

13b

Oğuz

OĞUZ

Kelime, metinde: “Kalın Oğuz yögürüğü, yek-çalem eşik aşası başı, Kara Budag kimi uğurlu olsa” şeklinde geçerek “bir Türk boyu” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 79). Kelime anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. İyi huylu kimse(halk). 2. XI. Yüzyılda Harezm bölgesinde toplu olarak yaşayan ve daha sonra batıya doğru göç ederek bugünkü Türkmen, Azeri, Gagavuz ve Türkiye Türklerinin aslını oluşturan büyük bir Türk boyu” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. İlk süt, ağız. 2. Oklar. 3. Oğuz Boyu. 4. Oğuz ülkesi. 5. Kalbinde hiçbir kötölük taşımayan, saf ve iyi huylu,

temiz kalpli, iyi yaradılışlı, mübarek. 6.(Genç için) gürbüz, güçlü, sağlam. 7.(Kişi için) uslu. 8. İyi arkadaş, dost. 9.(ağız) Cana yakın olmayan, ilgi çekmeyen. 10. Anlayışı kıt olan, ahmak, gabi. 11.(Kişi için) deneyimsiz” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3590, 3593). Oğuz kelimesi, Derleme Sözlüğünde: “1. Cana yakın olmayan, sevgi ve ilgi çekmeyen. 2. Anlayışı kıt olan. 3. Uslu(kimse)” şeklinde üç farklı anlamda geçmektedir(Derleme Sözlüğü/V, 2019, s. 3274). Divanü Lügati’t-Türk’te ise: “Türklerden bir boy(Kabile)” şeklinde geçmektedir. Ayrıca “oguzla-(Oğuzlardan saymak), oguzlan-(Oğuz elbisesi giymek, Oğuz kılığına girmek)” şeklinde kelime ile türetilen fiillere de yer vermiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 772). Türkçe kökenli bir kelimedir.

Oğuz kelimesinin etimolojisine dair de çeşitli görüşler ortaya atılmış ve nihayetinde genel olarak kabul edilen, Nemeth’in görüşü olmuştur. Nemeth, Oğuz kelimesinin “kabile” anlamına gelen “ok” kelimesi ile arkaik çokluk eki olan “(U)z” ekinin birleşmesi sonucu oluştuğunu söylemektedir. Hüseyin Namık Orkun da Nemeth’e katılarak ok kelimesinin kabile anlamında olduğunu ve /-z/ ekinin de biz ve siz zamirlerindeki gibi çokluk ifade ettiğini belirtmiştir. Buna ek olarak kabile ismi dışında Oğuz kullanımı da tartışmalara sebep olmuştur. Oğuz Kağan adı bu konunun ana unsuru olmaktadır. Deniz Sinor, kelimenin anlamının “boğa, öküz” olduğunu ve bu sebepten kelimenin Oğuz olarak okunmasının yerinde olacağını söylemektedir. İlaveten dil dışı bir delil de gösteren Sinor, Uygur harfli Oğuz Kağan destanının içinde bulunan öküz resminin buna delil teşkil ettiğini söylemektedir. Bu resmin Oğuz Kağan’ı ya da babasını simgelediğini savunmaktadır. Ahmet Bican Ercilasun, Nemeth ve Sinor’un görüşlerini kabul etmekle birlikte farklı bir yaklaşımda da bulunmaktadır. Ercilasun, kabile anlamındaki oğuz kelimesi ile bir kahramanın adı olan Oğuz kelimesinin farklı olduklarını ve kelime tahlillerinin de farklı olması gerektiğini söylemektedir. Kabile anlamı taşıyan kelimeyi “ok+uz” şeklinde tahlil etmekte ve kahraman adı olan kelimeyi de “öküz” kelimesi ile bağdaştırmaktadır. İlaveten kahraman adı olan Oğuz kelimesinin aslının öküz olduğunu, kabile adı

olan Oğuz kelimesi ile bulaşması hasebiyle öküz>oguz değişiminin olduğunu söylemiştir(Ercilasun, 2015, s. 16, 18-19).

Anadolu ağızlarında kullanımda olan öküz kelimesi, iki farklı anlam taşımaktadır. Öküz hayvanının güçlü olması, aynı zamanda ağır hareket eden bir hayvan olması ve uysal bir canlı olması, kelimenin farklı anlamlarda kullanılmasına yol açmıştır. Öküz hayvanın bu özelliklerinden dolayı kelime kimi zaman “akıllı, ağır başlı, uysal, saf” anlamlarında bazen de “kıt anlayışlı, cahil, kaba” anlamlarında kullanılmıştır(Gökçe, 2019, s. 45). Kelimenin Anadolu ağızlarındaki bu kullanımı, belki de Sinor ve Ercilasun’un haklı olduklarına delil teşkil etmektedir.

Ercilasun, Oğuz Kağan ile alakalı farklı bir görüş daha ortaya atmıştır. Şecere-i Terâkime’de Oğuz’un Keyûmers zamanında yaşadığının belirtilmesinin son derece önemli olduğunu söylemektedir. Çünkü Keyûmers, İranlıların efsanelerine göre ilk insan sayılmaktadır. Bu nedenle Oğuz’un onun zamanında yaşadığının söylenmesiyle, Oğuz’un İslamiyet öncesi Türklerce ilk insan sayılabilmesinin mümkün olduğunu söylemektedir(Ercilasun, 2017, s. 56).

Bir kavim olarak Oğuzlar, Türk tarihi içerisinde, son derece önemli ve geniş bir yeri kaplamaktadırlar. Oğuzlar; siyasi, kültürel ve dil de dâhil olmak üzere birçok alana tesir etmiş bir kavimdir. Köktürkler döneminden itibaren tarih sahnesinde görünmüşler ve gün geçtikçe güçlenip Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu gibi büyük devletler kurmuşlardır. Ayrıca Türk dili içerisinde de çok mühim bir yeri bulunmaktadır. Öyle ki Türk dilinde, Eski Türkçeden ayrılarak “Ana Oğuzca” adında yeni bir kol meydana getirmişlerdir. Devamında da Eski Anadolu Türkçesi(Eski Oğuz Türkçesi), Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Salarca şeklinde, dünyanın farklı yerlerinde yaşamaya devam eden Güney-Batı Lehçelerini oluşturmuşlardır(Korkmaz, 2013, s. 11).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Dede Korkut aydur: Hanum bunun üçini dağı bir yigide virelüm didi, **Oğuz** iline karavul olsun didi(Ergin/I, 2018, s. 216).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Bu denli bir inkişafa sahip olan Oğuzlar, tabii olarak kelimesiyle de dile girmiştir.

Atasözlerinden Örnekler:

“Oğuz’un arzusu Türkmen’in delisine benzer” şeklinde Dede Korkut kitabında da atasözü olarak kelimenin geçtiği görülmektedir(Tıraş ve Ertürk, 2016, s. 145).

Edebi Eserlerden Örnekler:

Dede Korkut Kitabı

- Meger hanum, Oğuzda Duğa Koca oğlu Delü Dumrul dirler-idi bir er var-idi(Ergin/I, 2018, s. 177).

Dede Korkut Kitabı/Türkmen-Sahra Nüshası

- Sınlamamış yâd élden, yâd oymakdan, Oğuz senüñ içünge bir kız gele, gelin düşe(Ekici, 2019, s. 111).

Oğuz kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı biçimde ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesine uğramamıştır.

14a

BIYIĞ

Kelime, metinde: “Bıyıklarını yéddi yerde çalub dügeñ” şeklinde geçerek “üst dudak üzerinde çıkan kıllar” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 81). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Üst dudak üzerinde

çıkan kıllar. 2. Balıklarda deri uzantısı. 3. Asma vb. bitkilerde, sarılıp tutunmaya yarayan sürgün” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte de aynı anlamda açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 590). Clauson da aynı anlamı vererek, kelimenin aslının “bıdık” şeklinde olduğunu ve “mıyık, murut/murt, bıyık” şeklinde diğer Türk dillerindeki kullanımlarını göstermiştir(Clauson, 1992, s. 301). Kaşgarlı da kelimeyi Divanü Lügati’t-Türk’te, Clauson ile aynı şekilde göstererek aynı anlamı vermiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 585). Derleme Sözlüğünde ise kelimenin bıyık şeklinde kullanımı, anlam değişmesi içermektedir. Bıyık kelimesi, halk ağzında “Asma filizi, sazan balığına benzeyen bir balık, çalı fasulyesi” anlamlarında kullanılmaktadır. Dudak üstündeki kıllar anlamındaki kullanımında ise kelime, ünsüz ikizleşmesi ve düz ünlülerin yuvarlaklaşması hadisesi meydana gelmektedir(Bıyyık, buyık, büyük)(Derleme Sözlüğü/I, 2019, s. 673). Türkçe kökenli bir kelimedir.

Türklerde bıyık, geçmişten günümüze kadar ve dahi günümüzde, hep önem verilen bir alışkanlık olmuştur. Öyle ki 20. Yüzyıla gelene kadar bir Türk erkeği, bıyıklarını asla kesmemektedir. Bu durumun birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan biri sünnet olmasıdır. Müslüman Türk erkeği, sünnete icabet ederek genellikle dudak kenarlarını geçmeyecek ve dudağı kapatmayacak şekilde bıyık bırakmaktadır(URL-32). Diğer bir sebebi de Türklüğün, milliyetçiliğin sembolü olmasıdır. Köktürk heykellerinden ve eski eserlerden de çok net anlaşıldığı üzere Türklerin ataları, dudağın kenarlarından çeneye doğru uzanan, hilal şekline benzeyen büyük bir bıyık bırakmışlardır. Buna delil olarak, Orta Asya’da yapılmakta olan kazılarda, çeşitli insan resimleri bulunmuş ve bu resimlerin çoğunda ataların bıyıklarının olduğunu ve burulmuş bir şekilde olduğu gösterilmektedir(Aydemir, 2012, s. 334).

Türk kültüründe bıyık, erkeklik ve adamlık ile çok fazla bütünleştirilmiştir. Öyle ki toplumda henüz yaşı küçük olan ergenliğe girmemiş erkek çocukları, bıyıkları çıkınca erkek olacaklarını düşünmektedirler. Bu düşünceden yola çıkarak ya da babalarının tıraş olduğunu görüp onlara özenerek, küçük yaşta dudak üstlerine ve yanaklarına jilet sürmektedirler. Ne kadar erken ve gür bir şekilde bıyıkları çıkarsa, o vakit erkek ya da üzerine yüklenen anlamı pek tasvip etmediğim bir

kelime olan “adam” olacaklarını düşünmektedirler. Küçük bir erkek çocuğunun yahut genç bir erkeğin böyle bir düşünceye sahip olması, pek tabii toplum dayatmasından ileri gelmektedir. Bıyıkla alakalı toplum tarafından yapılan dayatmalar, sadece küçük erkek çocukları ya da gençler üzerinde sınırlı kalmamaktadır. Hayatı boyunca hep bıyıklı olan bir adam, bıyıklarını kestiğinde insanlar tarafından alaya uğramakta ve kendisiyle dalga geçilmektedir. Bıyıksız olduğu için insanlar tarafından özgüveni zedelenmektedir. Fakat hayatı boyunca hiç bıyık bırakmamış birisine bu muamele yapılmamaktadır. Bu tavır, sadece bıyıksız halinin hiç bilinmediği ve hayatı boyunca bıyıklı olan kişiler için geçerlidir.

Türk toplumu ve kültüründe bıyık, adeta bir metafor olmuştur. Üzerine birçok anlam yüklenmiştir. Örneğin: Sokakta yürüyen bir adamın sadece bıyık şekline bakarak hangi siyasi partiyi tuttuğu ve dünya görüşü tahmin edilebilmektedir. Genellikle “ülkücü bıyığı, milliyetçi bıyığı” denilen, Türklerin atalarının da bıyık şekli olan “hilal bıyık”, diğer bıyık çeşitlerinden daha çabuk ayırt edilmektedir. Ve en sık kullanılan bıyık çeşididir.

Bıyığın manevi boyutlarına değinirken, Alevi kültürü içerisindeki bıyık anlatılarına da değinmek gerekmektedir. Alevi olan bir şahsiyetin mühim özelliklerinden biri de bıyık bırakmasıdır. Alevilerce bıyık kutsaldır. Bunun sebebi de Hz. Ali’ye ait bir rivayettir. Rivayet şudur ki: “Hz. Ali, bir gün Hz. Peygamberi yıkamaya başlamıştır. Yıkadığı vakit, peygamberin göbeğinin üzerinde biriken sudan içmiştir. Bunun üzerine Hz. Ali’nin dudaklarının üstünde bıyık çıkmaya başlamıştır. Ve dahi kestikçe uzamıştır”. İlaveten Aleviler, bıyıklarını farklı şekillerde keserek, mevcut olan diğer tarikatlardan kendi kimliklerini ayırmaktadırlar(Mahdi, 2015, s. 143-144).

Bıyıkla alakalı bahsi kapatmadan önce, Osmanlı döneminin korkusuz akıncıları olan “Deliler” den de bahsetmek gerekmektedir. Deliler, Osmanlı askeriyesinin içinde bulunan akıncıların kollarından birisidir. Deliler, Hz. Ömer’i kendilerine pîr kabul etmişlerdir. Çeşitli sınavlara tabi tutulan Deliler, rüştlarini ispattan sonra dine ve dahi devlete sonuna kadar hizmet edeceklerine, giriştikleri hiçbir

münasebetten korkmayacaklarına söz vermektedirler. Bundan sonra yapılan seferlerde ordunun dahi önünde ilerleyerek, savaş esnasında düşman saflarını amiyane tabirle yarararak savaşmaktadırlar. Ayrıca canlı kalan düşmanları esir alarak, devlete bilgi getirilmesini sağlamaktadırlar(Demirbilek, 2011, s. 72). Deliler, korkusuz ve acımasızlıklarıyla nam salmışlardır. Öyle ki kendilerine dahi acımaları yoktur. Vehbî'nin Surnamesi'nde, kollarına kılıç ve hançerler saplı bir şekilde alayın önünden geçtikleri anlatılmaktadır. Ayrıca Vehbî, Bu şekilde olmalarına rağmen hiçbir acı belirtisi göstermediklerini ve kan akıymıyormuşçasına rahat bir şekilde yürüdüklerini aktarmaktadır. İlaveten Deliler'in gür ve büyük bıyıkları olduğu, çeşitli resim ve minyatürlerle desteklenmektedir. Bıyıklarının bu denli büyük ve gür olmasına karşın saçları kazınmıştır. Bu durumda da tabî olarak gür bıyıkları, ilk dikkat çeken yer olmaktadır. Büyük bıyıkları ve korkutucu kıyafetleriyle, düşmana korku salmaktadırlar(Dağ, 2020, s. 199).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Varuban Peyğamberün yüzini gören, gelübeni Oğuzda şahâbesi olan, açığı tutanda **bıyık**larından kan çıkan, **bıyığı** kanlu Bügdüz Emen çapar yetdi(Ergin/I, 2018, s. 113).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin anlam olarak tüm nüshalarda aynı şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Bu noktada da bıyık kelimesinin içinde bulunduğu deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Bıyık altından gülmek, bıyıkları terlemek, bıyığı yelli, bıyık burmak; aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık, ne sakala minnet ne bıyığa vb.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Dede Korkut Hikâyeleri

- Varuban Peygamberin yüzün open!
Gelüben Oğuz'da sahâbesi olan!
Acığı tutanda, bıyıklarından kan çıkan!
Bıyığı kanlı Bügdüz Emen!(Ögel/II, 1995, s. 48).

Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi

- Ve karındaşının bir oğlu şehit oldu, bıyıkdak yığitti(Tarama Sözlüğü, 1945, s. 138).

Bıyık kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesi olayı meydana gelmemiştir.

14b

Éşik

ÉŞİK

Kelime, metinde: “Éşiginde çift kâvine osal bağan, a kır kızlık olanda, a kır şehirler kıyısında nân nân déyüb ça kırmaz-mı(Eşiginde çift öküze ilgisiz bakan, sonra kıtlık olunca, şehirler kıyısında ekmek ekmek diye dilenmez mi)” şeklinde geçerek “kapı eşiği, hane” anlamlarında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 83-84, 179). Eşik kelimesi, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. 2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer. 3. Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını. 4. Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçimindeki, üzeri çoğu kez düz kabartılar. 5. Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü. 6. Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhsal, fizyolojik nokta” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte de: “1. Bir kapı boşluğunun alt kısmına, taban eşilmek suretiyle yerleştirilmiş taş veya ahşap giriş. 2. Giriş, geçit. 3. Başlangıç anı, başlama yeri. 4. İki çukurluğu birbirinden ayıran üzeri az çok düzlüklerle kaplı yeryüzü yükselteleri. 5. Telli çalgılarda tellerin üzerinden

geçtiği küçük yükselti, köprü. 6. İnsanda tepki uyandırabilen uyaranların en azı” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1499). Clauson, kelimenin Türkçenin tüm lehçelerinde yaşayan bir kelime olduğunu ve /-ş-/>/-j-/ , /-z-/ şeklinde bazı fonetik değişikliklerle birlikte “kapı” anlamında kullanıldığını söylemiştir(Clauson, 1992, s. 260). Kaşgarlı da kelimenin eşik anlamında olduğunu söylemiş ve “ermegüğe eşik art bolur(tenbele eşik dağbeli olur)” atasözünü örnek göstermiştir(Atalay/I, IV, 2018, s. 42, 198). Nişanyan da kelimenin Türkçe kökenli olduğunu söyleyerek “kapı eşiği” anlamını vermiştir(URL-82). Kelime, Derleme Sözlüğünde: “1. Etraf, çevre. 2. Dış, dışarı. 3. Merdiven” şeklinde açıklanmıştır. Bunun yanında “kapı boşluğunun alt kısmında bulunan alçak basamak, eşik” şeklinde anlamlandırılan “eşiklik” kelimesi de verilmiştir(Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 1792). Türkçe kökenli olan eşik kelimesinin âsitân, âstâne, ahceste şeklinde Farsça kökenli; atebe şeklinde Arapça kökenli ve söve, tapu şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeleri bulunmaktadır..

Kelimenin kökeni mevzusu da çeşitli araştırmacılar arasında tartışılan bir konudur. Sevortyan, eşik kelimesinin “iş-(ağzı açık kalmak, iyice kapanmamak, sıkı olmadan kapanmak)” fiil köküne /+k/ yapım ekinin eklenmesiyle oluştuğunu söylemiştir. Hasan Eren de kelimenin “eşü-(örtmek)” fiil köküne /+k/ yapım ekinin eklenmesiyle oluştuğunu söylemiştir(Atmaca ve Adzhumerova, 2010, s. 33).

Eşik kelimesi, Türk dili tarihinde anlam olarak değişimlere uğramıştır. Eşik kelimesi, Türkçenin tarihi dönemlerinde “hanenin giriş kapısı, girişi” anlamını sağlarken zamanla Oğuz grubu Türk dillerinde “kapının altında bulunan alçak yer, basamak” anlamına evrilmiştir. Oğuz grubu dışındaki Türk dillerinde “hanenin giriş kapısı” anlamı hala korunmaktadır. Oğuz grubu Türk dillerinde eşik kelimesini karşılamak için Moğolcadan ödünçlenen “bosaga” kelimesi kullanılmıştır. Dede Korkut metinlerinde de eşik kelimesi “kapı, kapının önü, eşik, hane” anlamlarında kullanılmıştır(Uçar, 2019, s. 36). Dede Korkut metinlerinde sıklıkla geçen “karavaş” ve “babanın ağ ban eşiği” ifadeleri birlikte kullanıldığında ifade edilmek istenilen mekân dışında bahsedilen kişinin gücü,

çevresi ve itibarı da dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Burada özellikle eşik kelimesinin vurgulanması, karşıdaki kişide oluşturulmak istenen izlenimle alakalıdır. Eşik, evin alt kısmında, yerde olan bir bölümdür. Eşik kelimesi kullanılarak karşıdaki kişiye eşiğin, yani evin sahibinin bulunduğu mevkiye gelebilmesi için birçok aşamadan geçmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında eşik kavramının toplum arasındaki statü farklarını ifade etmekte de kullanıldığı görülmektedir(Teyek, 2013, s. 213-214).

Ziya Gökalp da eşiğin toplum arasındaki statüye işaret ettiğini ifade etmiştir. Özellikle Dede Korkut metinlerinden hareketle bu çıkarımı yapmıştır. Gökalp, toy meclislerindeki, şölenlerdeki, divanlardaki ya da devlet törenlerindeki oturma düzenlerinde eşiğin etkisinden bahsetmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi eşik kelimesi, Türk dili tarihinde çeşitli kavramları nitelemiştir. Ögel de eşik kelimesinin “evin kapısını, evin bütünü” ifade ederek kullanıldığını söylemiştir. Buna örnek olarak da Kuzey Türk destanlarında zaman zaman ev kelimesi yerine “eşik göründü” dendiğini göstermiştir. Çingiz Han da bir kişinin eşiğe oturmasının o evi sahiplendiği düşüncesine yol açacağını düşünmesinden dolayı eşiğe oturmayı yasaklamıştır. Türk kültüründe eşiğe pek çok kutsiyet atfedilmiştir. Öyle ki eski Türkler yabancı bir kişinin, eşiklerine basarsa çarpılacağına inanmışlardır. Bu şekilde kutsal sayılan eşiğe değerli şeylerin gömülmesi de gayet anlaşılırdır. Ögel, destanlarda kişilerin değerli eşyalarının, gömülerinin eşiklerde olduğunu ve ev için dua edilirken de “eşiği kırılmasın” diye söylendiğini belirtmiştir. Eşik, bir kişinin nasıl bir insan olduğunu ifade ederken bir kıstas olarak da kullanılmıştır. Kara Han Oğlu Alman Bet destanında Karahan, iyi bir insan olduğunu kanıtlamak için “kimsenin eşiğini aşmadım” ifadesini kullanmaktadır(Duymaz, 2019, s. 3-4). Kapı eşiğinde kötü ruhların ya da şeytanın yaşadığı inancından dolayı eşikte oturmanın kişiyi kötü etkileyeceğine ve başına bela açılacağına inanılmaktadır. Ayrıca yaş olarak daha büyük olan kişiler, gençlere kapı eşiğinde oturanın çocuğu olmaz, boyu kısa olur şeklinde uyarılarda bulunmaktadır. Yeni evlenen çiftlerin kendi evlerine ilk kez girecekleri zaman damadın gelini kucağına alıp eşikten öyle geçirmesi de eşik kavramına verilen manevi anlamın bir başka boyutudur.

Eşik kelimesi, tekkeleri ifade etmek için de kullanılmıştır. Bunun sebebi ise tekkelerde yetişen kişiler için asıl okulun eşik olmasıdır. Müritler insan-ı kâmil olabilmek için, nefislerini söndürebilmek için ve şeyhlik makamına erişebilmek için eşikten geçmelidirler. Bektaşiler de eşığe bir öğreti olarak bakmışlardır. Kutsal saydıkları yerlere: “Eşığıne koymuşam can u ser/ Ta vücudum saf ola hem çü ser/ Mâilim budur niyazım ben fakire kıl nazar/ Allah, eyvallah, hû Dost!” diyerek girmektedirler. Eşik kelimesinin Farsça eş anlamlısı olan “âsitan” kelimesi İstanbul için de kullanılmıştır. Bunun sebebi de Osmanlının hükümet merkezinin İstanbul olması, bütün işlerin orada yapılabilmesi ve İstanbul’un Doğu ve Batı kültürünün birleştiği bir noktada olmasıdır(Karçığa, 2014, s. 132-133).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Dresden:

- Kapu **işiği** üzerinde arkurı bırakmışlar-idi, giren başa çıkan başa-idi.

Vatikan:

- Kapu **işiği** üstine burakmışlardı, giren başa çıkan başardı(Ergin/I, 2018, s. 168).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Eşigini aşındırmak, eşik atlamak, eşikte kalmak, eşığıne yüz sürmek; tembele eşik dağbeli olur; biri eşikte, biri beşikte.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Aşkî

- Eşiginde can veren merdin sevâbın bulmadı
Hazret-i Eyyûb-ı Ensârî’de kurbân eyleyen(Pala, 2016, s. 142).

Süheyl ü Nevbahar/Hoca Mes'ûd

- Baş urdı yire vü du'â eyledi
Şâhuñ tapusına bunu söyledi(Özkan, 2013, s. 530).

Orman/Âşık Veysel

- Bizi besler kaşık olur
Kapı, süve, eşik olur
Tabut olur, beşik olur
Ormandaki varlığa bak(URL-83).

Eşik kelimesi, Türkiye Türkçesinde kapalı e(é) ile değil açık e(e) ile kullanılmaktadır. Bunun dışında kelime biçim olarak bir değişime uğramamıştır. Anlam olarak ise eşik kelimesi “kapı eşiği” anlamının dışında “kapı, hane, ev” anlamlarında da kullanıldığından dolayı anlam genişlemesine uğramıştır.

15a

Dede

DEDE

Kelime, metinde: “Dedem der” şeklinde geçerek gerçek anlamlarında kullanılmamıştır. “Dede Korkut”un adında geçmektedir(Ekici, 2019, s. 85). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder. 2. Büyükbabadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri. 3. Mevlevi tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan. 4. Yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü” şeklindedir. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Çocuğa göre babanın veya annenin babası, büyük baba. 2. Büyük babadan itibaren geriye doğru büyük babaların her biri. 3. Yaşlı erkeklere hitap edilirken kullanılan saygı sözü. 4. Mevlevi tarikatında bin bir günlük çileyi dolduran dervişe verilen unvan” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 1123). Divanü Lügati’t-Türk’te, Oğuzca ‘baba’ anlamında geçmektedir. Aynı zamanda kelimenin bugünkü anlamının ‘büyükbaba’ olduğu belirtilmiştir(Mahmud, 2018,

s. 220). Clauson da bu fikirdedir. Kelimenin Oğuz-Kıpçak grubunda, önceleri ‘baba’ anlamında kullanıldığını, daha sonra ‘büyükbaba, dede’ anlamında kullanılmaya başladığını söylemiştir. Ayrıca ihtiyar ve derviş gibi anlamlarla da yaşadığını belirtmiştir(Clauson, 1992, s. 451). İlaveten kelime, Tarama Sözlüğünde de “Mevlevi şeyhi” anlamıyla geçmektedir(Tarama Sözlüğü, 1945, s. 265). Sevan Nişanyan da kelimenin Oğuzca’da “baba, dede” anlamlarında kullanıldığını söylemiş ve kelimenin, çocuk dilinde bulunan “da-da” şeklinden evrildiğini söylemiştir(URL-33). Muharrem Ergin de kelimenin kökeninin tam bilinmediğini ve “anne, nine, meme” gibi kelimelerde olduğu gibi bu kelimenin de ses taklidi yoluyla oluşmuş olabileceğini söylemektedir(Ergin, 2018, s. 2). Derleme sözlüğüne bakıldığında, yukarıda bahsedilenlerden çok farklı anlamları olduğu görülmektedir. Halk arasında bu kelime: “1. Kalp, yürek.2. Genç baba.3. Ağabey. 4. Tespihlerin baş tarafına geçirilen uzun parça. 5. Ocağın iki yanında kibrit vb. şeyleri koymaya yarayan oyuk alan” şeklinde kullanılmaktadır(Derleme Sözlüğü/II, 2019, s. 1396-1397). Türkçe kökenli bir kelimedir.

Türk kültüründe büyüklere çok fazla kıymet verilmektedir. Bir ailenin en büyük kişisi olan dede de aile içerisinde en çok saygı duyulup hürmet edilen kişidir. Yaşı daha genç olanlara nazaran daha çok şey görüp geçirdiği için, hayat karşısında daha çok deneyim sahibi olduğu için, birçok konuda ilk onun fikri alınmaktadır. Aile içindeki bir birey, herhangi bir mülk satın alacağı vakit, evleneceği vakit, hatta ve hatta çocuğuna isim koyacağı vakit bile dedesinin fikrini almaktadır. -Bu, tabi ki her aile için geçerli değildir. Genelleme yapılarak bu çıkarıma varılmıştır.- Yeni doğan bir bebeğe, eski zamanlardan beri süregelen ad verme eylemi yapılmaktadır. Bu eylemi de genellikle ailenin en büyüğü olan dede yapmaktadır. Bebeğin bir kulağına ezan okunup diğer kulağına kamet getirilmekte ve son olarak da kulağına üç defa ismi söylenmektedir. Kimi aileler, dedeye hürmet ve saygı göstergesi olarak bebeklerine onun ismini koymaktadırlar.

Dedeye hürmet, sevgi ve saygı, her Türk ailesinde görülen bir durumdur. Bir ortamda ailenin en büyüğü olan dede varsa çocukları ya da torunları bacak bacak

üstüne atmamakta, uzanır şekilde ise derhal toparlanmakta, dede ortama geldiğinde oturacağı bir yer yoksa yer vermekte, yanında sigara içmemekte ve üzerinde şort, atlet tarzında daha açık giysiler varsa üzerini değiştirmektedirler.

Günümüzde yaşlılar, genellikle sakin yerlerde yaşamayı tercih etmektedirler. Bu yerlerin başında da köy gelmektedir. Dede köyde, çocukları ve torunları da şehirde yaşayınca pek tabî yalnızlaşma durumu ortaya çıkmaktadır. Yılda iki kere olan bayramlarda küçükler, büyükleri ziyarete gitmektedirler. Bu bayramlar bahanesiyle bir nebze olsun dedeler ve yaşlılar, yalnızlaşmanın pençesinden kurtulmaktadırlar. Yalnız bayramlarda değil, her boş bulunan vakitte onları ziyaret etmek gerektiği de unutulmamalıdır. İlaveten onların, zamanında genç olduklarını, fakat gençlerin henüz onların yaşında olmadıklarını daima hatırlamak gerekmektedir.

Türkiye Türkleri arasında bir de dedenin adıyla anılma durumu vardır. Örneğin: İsmail'in torunu Ebru, Fethi'nin torunu İbrahim. Dede, bir gün vefat ederse torunları ve sevdikleri tarafından: “Başsız kaldık, başımızda artık bir büyük yok” tarzında serzenişler yapılmaktadır. Halk arasında: “Başta her zaman bir büyük olmalı, büyüklerden zarar gelmez” şeklinde ifadeler çoğunlukla görülmektedir.

Bunların dışında Türk askeriyesinin içinde de dede kelimesi görülebilmektedir. Askerde alt devrede olan asker, üst devresindeki askere “dede” demektir. Askerler bu duruma kendi aralarında “dede-torun ilişkisi” demektedirler.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Ayıtdı: Yok, ol anañun babasıdır, senüñ **dede**ñdür(Ergin/I, 2018, s. 239).
- **Dede** Korkut du'â eyledi, Delünün eli Hağ emri-y-ile şapa sağ oldu. Döndi aydur: **Dede** kız karındaşumun yolına ben ne ister-isem virür-misin? **Dede** aydur: Virelüm didi(Ergin/I, 2018, s. 126).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, dede kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında hem büyükbaba anlamında kullanıldığı hem de Dede Korkut'un

adıyla kullanıldığı, Türkmen-Sahra nüshasında ise sadece Dede Korkut'un adıyla kullanıldığı görülmüştür.

Son olarak “dede” kelimesini muhtevasında barındıran deyimlere, atasözlerine ve edebi eserlere bakılacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Dede koruk yer, torununun dişleri kamaşır; dedem osuruğu parmakla çıkartır, dedem gibi vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Yusuf Ziya Ortaç

- Dedenin kabri yanında bir çukur kazılmış(URL-2).

Ağlatan Adam/Hamit Kunt

- Yoksulluğun çatlatamadığı
Ar damarı ifşa olunca
Edebinden titreyen,
Mahcubiyetine dokunduğun
O yaşlı dedeler
O garip nineler
O yanık anneler olmazsa
Sen ağlayamazsın(URL-34).

Cemil Ekber

- Dede Şimşir'imden kalan sazımı,
Bülbül lehçesinde hoş avazımı,
Ruhumu okşayan bahar, yazımı,
Hiç kime, hiç kime veren değilim(İmamverdiyev, 2018, s. 45).

Hey Gidi Koca İsmail/Ebru Delihasanoglu

- Kanser oldu benim dedem.
Ve kanser öldü benim dedem.
Ondan geriye birkaç eski motkomer
Ve içleri gülen gözlerinin resmi kaldı.
Güle güle ihtiyar delikanlım.
Güle güle tüm çocukların findıkçı dedesi(URL-48).

Dede kelimesi, günümüz Türkçesinde herhangi bir fonetik değişime uğramadan kullanılmaya devam etmektedir. Anlam olarak da herhangi bir değişim bulunmamaktadır.

17a

Nâmus

NÂMUS

Kelime, metinde: “Er nâmusı erde gerek; er ğayreti erde gerek; eger erdür, eger hatun, bu dünyâda nâmuslı, ğayretli çoçak gerek” şeklinde geçerek “ar, edep” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 93). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet. 2. Dürüstlük, doğruluk” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Kanun, yasa, nizam. 2. Toplum içinde konulmuş bulunan ahlak, şeref, haysiyet kurallarına sıkı sıkıya bağlılık, dürüstlük. 3. Bir kimseyi, kendine veya başkalarının ona duyduğu saygıyı yok edecek her türlü davranıştan kaçınmaya yönelten ahlak ilkelerinin tümü, ar, edep, haya, ırz. 4. Temizlik, doğruluk. 5. Bir kimsenin, topluluğun onuru, şerefi haysiyeti. 6. Kadın ve erkeğin korumak zorunda olduğu iffeti, sililik, edep, haya. 7. Allah’a yakın olan melekler” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/IV, 2007, s. 3488). Devellioğlu kelimenin anlamını: “1. Kanun, nizam. 2. Ar, edep, hayâ, ırz. 3. Temizlik, doğruluk. 4. Allah’a yakın olan büyük melek, Cebrail” olmak üzere dört farklı şekilde açıklamaktadır(Devellioğlu, 2017, s. 944). Arapça kökenli bir kelimedir. Nişanyan, Arapça “töre, yasa” anlamında olan bu kelimenin, Süryanice/Aramice

aynı anlamda olan “numus” kelimesinden alıntılandığını ve numus kelimesinin de Yunanca “nomos” tan alıntı olduğunu söylemektedir(URL-35).

Kelimenin Türkçeye İslamiyet ile girmiş olabileceği, su götürmez bir gerçektir. Bu noktada, Türkçe ’de İslamiyet’ten önce bu kelimeye eş bir kelime var mıdır? Sorusu akla gelmektedir. Nâmus kelimesini anlam olarak bir noktada yakalayan, eş kelime olarak, Türkçe kökenli “Uvut/Uwut” kelimesi örnek gösterebilir. Kaşgarlı uvut kelimesini: “Utanma, hayâ, ut, ar” şeklinde anlamlandırmaktadır(Atalay/IV, 2018, s. 704). Buradan yola çıkarak, nâmus ve uvut kelimesi arasında anlamsal bir yakınlık olduğu görüşüne varmak yanlış olmayacaktır. Clauson da uvut kelimesinin, erken dönemlerde genellikle cinsel çağrışımla kullanıldığını söylemektedir(Clauson, 1992, s. 8).

Namus kelimesi, Türk toplumunda en çok üzerinde durulan, en çok can yakan ve en vahşi şeylere sebebiyet veren konulardan biridir. Namusun sadece kadınlarda olması gerektiği anlayışının Türk toplumunda ne zaman, nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. İslamiyet öğretilerine bakıldığında, kadın ve erkeğin aynı oranda namuslu, iffetli olmaları söylenmektedir. Yani, bu durumu dinin getirdiği yozlaşma olarak görmemek gerekmektedir. Günümüzde namus; doğruluk, dürüstlük gibi anlamlarını kaybetmiş, sadece cinsellikle birlikte anılmaya başlanır olmuştur. Ve dahi sadece kadınlardan beklenen bir olgu haline dönüşmüştür. İşlerine geldiği vakit, Peygamberin dört eşi varmış safsatasıyla birden fazla eş edinen bazı erkekler, kadınların namuslarına dil uzatmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Bu kişiler, işlerine gelmediği için, Hz. Peygamberin evlenene kadar ve dahi sonrasında hiçbir zina durumunda bulunmadığını, namusun erkekler için de geçerli olduğunu bilmemektedirler. Kadına her türlü fiziksel ve psikolojik şiddeti reva gören bazı erkekler, dışarıdan bakıldığında namus üzerine en çok konuşan kişiler olmaktadır.

Namus kavramının kadınlar üzerinde oluşturduğu baskıların ve şiddetin nedenini, erkeklerin toplum içindeki yerlerinde aramak gerekmektedir. Günümüz Türk toplumu, ataerkildir. Son zamanlarda gelişen feminist hareketlerle halkın, özellikle kadınların cesaretlenmesiyle bu durum biraz da

olsa değişmeye başlamıştır. Fakat halen daha namusun sadece kadının sahip olması gereken bir unsur olduğu görüşü devam etmektedir. Erkeklerin küçüklüğünden beri “paşa oğlum, aslan oğlum” gibi ifadelerle yüceltilmesi, cinsiyetinin ve erkeklik uzvunun bir ayrıcalık olduğuna ikna edilmesi, kadınların geri planda kalmasına ve alt sınıf vatandaş muamelesine uğramasına neden olmuştur. Kadınlara: “Kadın tek başına bir yere gidemez, kocasından izin almadan kimseyle görüşemez, kadın dediğin kırar dizini kocasının dizinin dibinde oturur” gibi çirkin ifadeler söylenirken, erkeklere: “Adam kısmı karısını konuşturmaz, adam dediğin karı lafı dinlemez, erkek adam çok konuşan kariya tokadı çakar, susturur” gibi çirkin öğütler verilmektedir. Kadın eşini aldatırsa: “İffetsiz, şıfıntı, kahpe, fahişe” denirken, erkek aldattığında: “Erkek adam aldatır, çapkınlık yapmış” denmektedir. Ayrıca genel olmamakla birlikte erkekler, evlendikleri kadınlara ya da sevgililerine: “Sen benim namusumsun” gibi ifadelerde bulunarak, kadınları baskı altına almaya çalışmaktadırlar. Bu söylemlerle, her iki cinsiyetin de yapmaması gereken yanlış bir davranışın, erkekler için normalleştirildiği görölmektedir. Kadınlar namus adı altında vahşice öldürölürken, erkeklerin bunu şan meselesine çevirdiği görölmektedir. Günümüzde namus davası, namus meselesi adı altında binlerce kadın namussuz erkek arkadaşları, eski erkek arkadaşları, eşleri, eski eşleri, babaları, abileri ya da kardeşleri tarafından katledilmektedir. Televizyonlarda ise bu vahşet “Aşk cinayeti, namus cinayeti” gibi ifadelerle anlatılarak, yapılan vahşet ve vahşetin faili normalleştirilmektedir. Bütün bunların son bulduğu ve kadınların namus kelimesine yüklenen yanlış anlam yüzünden hayatlarının elinden alınmadığı bir dünya umuyoruz.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüşhalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Gördiler ki **nâmus** için beklemez, ayıtdılar: Ođul uğuruň açuđ olsun, řađ esen varup gelesin didiler(Ergin/I, 2018, s. 187).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görölmüştür.

Bu noktada, deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Ar namus kalmamış, ar damarı çatlamış; arı satmış, namusu kiraya vermiş, namusu iki paralık olmak, namusunu temizlemek; arsızın yüzüne tükürmüşler, yağmur yağıyor demiş, namusuyla yaşamak vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Namus Belası/Cem Karaca

- Ana, baba, bacı, gardaş
Dar günümde el olur
Namus belasına gardaş
Döktüğümüz kan bizim(URL-36).

Mutluluk/Zülfü Livaneli

- Amcasını, sadece o evde, o kasabada değil her yerde sayarlardı. Ellerinde adaklarla, hediyelerle ziyaretçiler gelirdi, amcasının elini öper, ona büyük saygı gösterirlerdi. Tarikat şeyhi olduğu için, o tepenin arkasındaki İstanbul'da bile müritleri vardı onun. İzbede korku içinde titreyerek otururken bazen, "Kapatın şu rezil, namussuz, ahlaksız fahişeyi" diyerek kendisini buraya kapattıran amcasının öfke dolu sesi geliyordu kulağına; bu, daha çok titremesine neden oluyordu(Haskan Avcı, Koç ve Bayar, 2016, s. 9).

Namus kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Fonetik olarak herhangi bir değişim bulunmamaktadır. Anlam olarak ise kelimenin geçmişteki kullanımına kıyasla günümüzde kısmi olarak farklılaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kelime, Dede Korkut Metninin tüm nüshalarında kadın-erkek diye ayırt etmeden insan namusu anlamında genel bir anlamda kullanılmıştır. Günümüzde ise kelimenin sadece kadınlar için

kullanıldığını düşünürsek, kelimenin anlam kötüleşmesine uğradığını söylemek doğru olacaktır.

17b/18b

Toy	Gelin
-----	-------

Bu bölümde, iki kelimenin de birbiriyle alakalı olması hasebiyle kelimeler birlikte incelenecektir.

TOY/ GELİN

Kelime, metinde: “Tohulısı çok duman koyın, toylan şilanda ölür” şeklinde geçerek “eğlence, şölen” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 95). Kelimenin anlamı TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Ziyafet” olarak verilmiştir. Kelime, Ötüken Sözlükte: “1. Bayram, bayram ziyafeti. 2. Düğün yemeği. 3. Büyük toplantı. 4. Ordu karargâhı, karargâh. 5. Şehir. 6. Halk, topluluk, kalabalık. 7. Yemekli eğlence, ziyafet, şölen. 8. Eskiden Türk hükümdarları tarafından yılın belli günlerinde devlet ileri gelenleri ile halktan çağrılı olanlara verilen yağmayı andırır ziyafet. 9.(ağız) Düğün” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 4882). Clauson ise kelimenin ilk başta kamp anlamıyla kullanıldığını, daha sonra bir kampta yaşayan insan topluluğu ve büyük toplantı şeklinde kullanıldığını, son olarak da günümüzdeki anlamı olan ziyafet, bilhassa düğün ziyafeti anlamında kullanıldığını söylemiştir. Düğün kelimesinin de bu anlamda kullanıldığını ekleyerek, diğer Batı Türkçesi lehçelerinden örnekler -tüyün, düyün, düğün, dügin, düvün- vermiştir(Clauson, 1992, s. 484, 566). Toy kelimesi, Türkçe kökenli bir kelimedir. Nişanyan, kelimenin yine Türkçe kökenli olan “tod-” kelimesi ile eş kökenli olduğunu söylemiştir. İlaveten kelimeye: “Ziyafet, şölen, bilhassa düğün ziyafeti” anlamlarını vermiştir(URL-37).

Ali Akar, düğün kelimesinden önce atalarımızın “toy” kelimesini kullandıklarını ve düğün kelimesinin eskiden “dügüm” anlamında kullanıldığını ve dahi diğer Türk lehçelerinde de düğüm anlamında kullanıldığını söylemiştir. Bunun

sonucunda düğün kelimesinin 13. Yüzyıldan sonra Oğuzlar tarafından türetilen bir kelime olduğunu söylemiştir. Kelimenin etimolojisine bakıldığında, düğ- (bağlamak) fiil köküne /-Un/ fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle oluştuğu görülmektedir. Bağlamak anlamında olan bir kökten türeyen “düğün” kelimesi, evlenen kişilerin birbirine bağlanması anlamını karşılamaktadır. Keza evlenen kişilerin anne ve babalarının birbirine söyledikleri “dünür” kelimesi de bu anlamı karşılamaktadır. Evlilik ile birbirlerine bağlanmış iki aile anlamını vermektedir(Akar, 2019, s. 114).

Kelime, metinde: “Cemi’i şehirler gelini degül-midür Kâşân şehri” şeklinde geçerek Kâşân şehri nezdinde benzetme yolu olarak kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 99). Gelin kelimesinin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın. 2. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte de aynı şekilde açıklanmıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1674). Clauson, /kel-/ fiilinin anlamı neticesinde, “gelin” kelimesinin “aileye gelen” şeklinde anlamlandırıldığını söylemiştir. Ayrıca bu kelimeyi kadına yalnızca kocasının babası ya da ağabeyinin kullandığını söylemiştir. Bunlara ek olarak, yerli Türkçe kelimeler arasında “gelin” kelimesine eş bir kelime olmadığını söylemiştir(Clauson, 1992, s. 719). Divanü Lügati’t-Türk’e bakıldığında, söz başında k>g değişimi olduğu görülmektedir. Semantik olarak bir değişim bulunmamaktadır. Bunların dışında Kaşgarlı: “Gelinin ailesi ve akrabaları tarafından mal ile donatılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü damat, gelinin mal ile donatılmış olduğunu görürse, ona ihtiyacı olmadığını görürse, geline saygı duymaktadır” diye de eklemektedir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 353). Halk ağzında ise kelimenin öz haliyle ya da çeşitli ekler ve kelimeler eklenmiş haliyle, farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin: “Kırmızı zambak, lale” anlamlarının bazı bölgelerde gelin kelimesiyle sağlandığı görülmektedir. Gelin kelimesiyle; gelinaba, gelinana, gelinalı, gelinbarmağı, gelinboğan, gelinböceği, gelincik gibi birçok yeni kelime ve anlam yakalanmıştır(Derleme Sözlüğü/III, 2019, s. 1978-1979).

Gelin kelimesi, Türkçe kökenli bir kelimedir. Nişanyan, kelimenin Türkçe /kel-/ fiiline /+In/ yapım ekinin gelmesiyle türetildiğini söylemiştir. Ayrıca anlam olarak: “Evlenerek hane halkına katılan kadın” şeklinde açıklamıştır(URL-38). Ali Akar da kelimenin /gel-/ fiil köküne /+In/ fiilden isim yapan ekin eklemesiyle oluştuğunu söylemektedir. Bunun dışında kelimenin, Türk aile yapısı ve evlilik sistemini simgelediğini söylemektedir. Ataerkil bir yapıya sahip olan Türklerde, iki kişi evlendiği zaman genellikle evlenen kız, evlenen erkeğin evine gelmektedir. Bu yüzden gel- fiili ile alakalandırılmıştır(Akar, 2019, s. 139).

Türk düğünleri, genel olarak geleneklere bağlı bir şekilde yapılmaktadır. Bu noktada Türk düğünlerinde yapılan adetlerden örnekler verilecektir. İlk olarak düğünün yapılacağı yerden başlamak lazım gelmektedir. Düğün, genellikle erkek tarafının ikamet ettiği yerde yapılmaktadır. Eğer evlenen çift aynı bölge insanıysa, ortak karar verilen bir yerde yapılmaktadır. Çift aynı bölgeden değilse, kız tarafının yaşadığı bölgede “kına gecesi” adı altında küçük çaplı bir düğün yapılmaktadır. Esas düğün, erkek tarafının yaşadığı yerde yapılmaktadır. Düğünden önce ilk olarak damadın ve gelinin ailesinde bulunan genç kızlar, damat tarafından kuaföre götürülmekte ve kuaför masraflarını damat ödemektedir. Kuaföre götürülen genç kızlar arasında gelinin ailesinden olanlar adet gereği fazla olmalıdır. Aksi halde bu durum, aileler arasında problem yaratabilmektedir. Kuaförden çıkıldıktan sonra uzun bir araba konvoyuyla ve süslenmiş gelin arabasıyla kız evine “gelin alma” ya gidilmektedir. Konvoyun fazla olması, düğün sahibi ailelerin saygınlığı açısından çok önemlidir. Kız evine gidene kadar uzun uzun kornaya basılarak, düğün yapıldığı dosta düşmana ilan edilmektedir. Gelinin evine gelindiğinde, davul ve zurna eşliğinde köçekler kapıda dans etmektedirler. Bu, her Türk düğününde yapılmamaktadır. Damat ve ailesi kız evinin kapısını çaldıklarında kapıyı kızın erkek kardeşi ya da ağabeyi açmaktadır. Kapıyı açması için ve gelini alabilmeleri için “kapı parası” adlı bir bahşiş istemektedir. Kapı parasından başka bir de gelinin çeyizleri için gelinin kız kardeşi “sandık parası” adlı bir bahşiş istemektedir. Paranın miktarı önemli değildir. Adet yerini bulsun diye göstermelik bir miktar para verilmesi yeterlidir.

Para konularında anlaşıldıktan sonra evden çıkarken damadın ayakkabısı saklanmakta ya da ayakkabısının içine yumurta kırılmaktadır. Bu da bir çeşit bahşiş isteme âdetidir. Gelinin annesine kimi yörelerde süt parası verilmektedir. Ayrıca gelinin köyünde ya da yaşadığı mahallede gelin arabasının önü kesilmekte ve o bölge gençleri tarafından “gençlik parası” bahşişi istenmektedir. İstedikleri miktar verilene kadar yolu açmamaktadırlar. İlâveten küçük çocuklar da gelin arabasını görünce peşlerinden koşmakta ve bahşiş beklemektedirler. Düğünden önce zarflara para koyulmakta ve düğün günü bu çocuklara atılmaktadır. Birçok Türk düğününde, bahşiş isteme ve verilen bahşişin miktarı konusunda anlaşamama durumundan dolayı aileler arasında kavga çıkmakta ve düğün iptal edilmektedir.

Kimi yörelerde, gelin evden çıktığında düğünün yapılacağı yere kadar at sırtında gitmektedir. Ayrıca gelinin evi önünde geline silah atıldığı da görülmektedir. Bu da bir nevi düğün yapıldığını duyurma yöntemidir. Ayrıca at ve silahın Türk kültürünün mihenk taşlarından olması da bu adetleri desteklemektedir. Kimi bölgelerde, gelin ve damat evden çıkarken üstlerine buğday, pirinç ve şeker atılmaktadır. Buna eski Türklerce “saçı saçmak” denmektedir. Bunlar, gelin ve damadın evlerinde bolluk, bereket ve mutluluk hiç eksilmesin diye yapılmaktadır.

Türk toplumunda gelin ve damada hediyeler takmak da son derece önemlidir. Türk düğünlerinde kişiler, birbirlerinin düğünlerinde para ya da altın takmakta ve bunu bir zorunluluk olarak görmektedirler. Eskiden herhangi bir karşılık beklenmeden, sadece gelin ve damada yardım olsun diye bahşiş takılırken, günümüzde borç olarak ya da taktığı kişi de onun düğününde taksın diye takılmaktadır. Örneğin; x kişisi y kişinin çocuğu evlenirken çeyrek altın taktıysa, y kişisi de x kişinin çocuğu evlenirken ona çeyrek altın takmaktadır. Asla para ya da gram altın takmamaktadır. Bunun sebebi de bu durumun kul hakkı olduğuna inanılmasıdır. Kişi, karşısındaki kişinin taktığı gibi bir bahşiş götürmezse, kul hakkına girdiğini düşünmektedir.

Türk düğünlerinde yöresel birçok dans yapılmaktadır. Düğünün yapıldığı bölgeye göre çeşitli halk oyunları oynanmaktadır. Karadeniz bölgesinde; yoğun olarak horon oynanmakta, horon dışında üçayak, çiftetelli, kasap, damat halayı, mezdeke ve Rize Rize oyunları oynanmaktadır. Diğer bölgelerde de bunlar oynanabilmekte, ek olarak halay, roman havası, zeybek gibi birçok dans yapılmaktadır. Yöresel Türk düğünlerinde, gelinin çok fazla dans etmesi hoş karşılanmamaktadır. Çünkü çok dans eden gelinin fazla istekli görüneceği düşünülmektedir.

Kelimeyle alakalı bahsi kapatmadan önce, Mevlâna'dan bahsetmek gerekmektedir. Mevlâna'nın öldüğü geceye “şeb-i arus” denmektedir. Şeb, Farsça “gece”, arus da Arapça “düğün” demektir. Mevlâna, öleceği günün gerçek sevgiliye kavuşacağı düğün günü olduğunu söylemiştir. Bu yüzden öldüğü geceye ve sevgilisi olan Allah'a kavuştuğu geceye “şeb-i arus” denmektedir(Demirci, 2019, s. 121).

Kelimelerin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimelerin diğer nüshalardaki kullanımlarına örnekler verilecektir.

Toy:

- Hânlar hânı Hân Bayındır yılda bir kerre **toy** idüp Oğuz biglerin konukları idi(Ergin/I, 2018, s. 77).

Gelin:

- Ağız dilden bir kaç kelime haber maña/ Kara başum kurban olsun **gelin** saña didi(Ergin/I, 2018, s. 195).

Toy kelimesi ve gelin kelimesi, tüm nüshalarda aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmıştır.

Şimdi de “toy ve gelin” kelimeleriyle alakalı deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Gelin ata binmiş, ya nasip demiş; gelin almak, gelin vermek, gelin güvey olmak, gelin kaynanasının toprağına çekermiş, kızım sana söylüyorum gelinim sen işit, yeni gelin gibi süzölmek, gelin gitmek, kambersiz düğün olur mu? Düğün değil bayram değil, eniştem beni niye öptü vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Battal Gazi Destanı

- Bir gün itti bir acep toy u düğün
Da'vetine geldi Halife o gün(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 684).

Köprüden Geçti Gelin/Neşet Ertaş

- Köprüden geçti gelin
Saç bağıın düştü gelin
Diloy loy haldan bilmez diloy loy
Söz anlamaz ne fayda(URL-39).

Toy kelimesi, günümüz Türkçesinde “düğün” şekliyle kullanılmaktadır. Kelimenin bazı yörelerde halk arasında “toy babası: düğün sahibi, toydüğün: gösterişli, yemekli düğün” şeklinde kullanılmakta olduğu görölmektedir(Derleme Sözlüğü/V, 2019, s. 3977). Toy kelimesinin “şölen, eğlence” anlamları günümüzde kullanılmamaktadır. Kelime, anlam daralmasına uğramıştır.

Gelin kelimesi, günümüz Türkçesinde aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Gelin kelimesi, Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “genç kız” anlamında da kullanılmaya başlamıştır(Çağbayır/II, 2007, s. 1674). Yaş olarak ileri olan insanlara halk arasında “gelin gibisin maşallah” şeklinde iltifat edilmektedir.

21a

YAYLAK

Kelime, metinde: “Yaylaklar kışlak ola” şeklinde geçerek “yaz geçirilecek yer, yayla” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 109). Kelime, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Otlak” şeklinde açıklanmıştır. Ötüken Sözlükte ise: “1. Yaz geçirilecek yer, yayla. 2. Yazın sürülerin götürüldüğü yayla otlak. 3. Hayvanların yayılıp otlamasına uygun yer, mera, otlak” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/V, 2007, s. 5259). Clauson, kışlak kelimesinin karşıtı olan yaylak kelimesini “yazın geçirildiği yer, mekân” olarak açıklamış ve bazı fonetik değişikliklerle birlikte Türkçenin tüm lehçelerinde yaşayan bir kelime olduğunu söylemiştir(Clauson, 1992, s. 971). Kaşgarlı da kelimenin “yayla, yaylak, yazlanan yer” anlamlarında olduğunu söylemiştir. Kaşgarlı aynı zamanda(ğ) gayın harfini açıkladığı bölümde bu harfin eklendiği isimleri yer ismi haline getirdiğini söylemiş ve örnek olarak da yaylak ve kışlak kelimelerini göstermiştir. Bu kelimelerin sonlarındaki gayın harflerinin etkisiyle mekân anlamına sahip olduklarını söylemiştir. Besim Atalay ise bunun yanlış olduğunu, bu kelimelere mekân anlamını “lak” ekinin verdiğini söylemiştir(Atalay/I, IV, 2018, s. 13, 764). Kelime, Tarama Sözlüğünde de “yazı geçirmeye mahsus yüksek yer, yayla” şeklinde açıklanmıştır(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 789). Kelime, Derleme Sözlüğünde yaylak şeklinde değil “yaylım(otlak)” şeklinde geçmektedir(Derleme Sözlüğü/VI, 2019, s. 4819). Türkçe kökenli olan yaylak kelimesi, yay+la+g yapısındadır. Kelimenin kökü olan “yay” kelimesi Eski Türkçede “yaz mevsimi” anlamına gelmektedir. Yaz kelimesi ise “ilkbahar” anlamına gelmektedir. Yaylak kelimesi, Osmanlı Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde, Batı Türkçesinin etkisiyle sonundaki /-g/ sesi düşürülerek kullanılmaya başlamıştır(Akar, 2019, s. 308).

Yaylak kavramının Türklerde ortaya çıkışı aslında göçebe yaşam stilleriyle alakalıdır. Bozkırlarda yaşamlarını hayvancılıkla geçiren Türkler, pek tabii mevsimlere göre farklı yerlerde bulunmalıydılar. Bunların sonucunda da yaylak ve kışlak kavramları hem Türk yaşayış biçimine hem de Türk diline girmiştir.

Türkler yazın gittikleri yere “yaylak”, kışın gittikleri yere de “kışlak” demişlerdir. Türkçenin en eski yazılı metinlerinde de bu kelimeler geçmektedir. Örneğin, İrk Bitig’de “Talım kıara kıuş men. Yaşıl kıaya yaylağıım, kıızıl kıaya kışlağıım ol.(Yırtıcı kartalım. Yeşil kayalar yazın geçirdiğıim, kıızıl kayalar da kışın geçirdiğıim yerlerdir)” şeklinde bu iki kelimenin de kullanımı görölmektedir. Mesut Şen, yaylak kelimesinin başka bir değışkesi olan yayla kelimesinin, şekil bakımından 16. Yüzyıldan beri izlenebildiğini söylemektedir. İrk Bitig örneğinde olan yaylak kelimesi ise henüz “plato, yayla” anlamına sahip değildir(Şen, 2018, s. 132-134).

Yaylak olacak yerin konumu da en önemli hususlardandır. Yaylaklar genellikle su olan yerlerden seçilmektedir. Diğer bir önemli husus da yaylak olacak yerde hayvanlar için otlaklar olmasıdır. Bu özelliklere uygun bir yer bulunduğunda da bozkırda göç başlamaktadır. İnsanlar hayvanlarıyla birlikte kışlaktan yaylağı, daha sonra da yine kışlağı dönerek mevsimsel göçlerini tamamlamaktadırlar. Bu göçler kişilerin kendi kafalarına göre yaptıkları bir eylem değildir. Aksine göçler dikkatlice planlanmakta ve güvenli yollar takip edilmektedir. Bunların dışında seçilen her yaylak ve kışlak, tamamen yıllarca edinilmiş deneyimlerin ürünüdürler. Bu yerler, konargöçerlerin yıllar süren deneyimleriyle diğerlerine gösterdikleri yerlerdir(Tombuloğı, 2020, s. 460).

Eskiden bu denli önemli olan yaylaklar ve kışlaklar, artık Türkiye’de eski işlevlerini kaybetmişlerdir. Yaylaklar kışlaklara göre daha şanslı olmuştur. Çünkü kışlaklar neredeyse yok olmuşken yaylaklar çeşitli turizm, sayfiye(yazlık) ve hayvancılık alanlarında hala daha kullanılmaktadır(URL-85).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

- Kıarşı yatan kıara tağıdan oğılana **yaylak** virdi. Kıara kıoçı yüğüük atdan tavla virdi(Ergin/I, 2018, s. 224).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, yaylak kelimesinin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görölmüştür.

Dresden ve Vatikan nüshalarında Türkmen Sahra nüshasından farklı olarak “yayla(yayla)” ve “yaylım(otlak, hayvan sürüsünün otlamak için yayıldığı yer)” kelimeleri de geçmektedir(Ergin/II, 2018, s. 325).

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

- Yayla zağarının picinden ev iti olmaz [Yayla köpeğinin(yabani köpeğin) yavrusundan ev köpeği olmaz](URL-86). Türkiye Türkçesinde çok büyük olan bir yer için ya da büyük bir ev için “yayla gibi” ifadesi kullanılmaktadır.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Karacaoğlan

- Arab atı olan iştahlı biner
Aşireti olan yaylağa konar
Aşnası olan da yolları döner
Belki sevdiceğim döner geriye(URL-84).

Siyer-i Darir/Erzurumlu Mustafa Darir

- Kaçan Seyf-i Zül-yezen ol yaylaka gelicek...(Tarama Sözlüğü/III, 1954, s. 789).

Yaylak kelimesi, Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir. Fakat kelimenin kökü olan yay kelimesi “yaz” anlamını kaybetmiştir. Bu anlam sadece “yayla” ve “yaylak” kelimelerinde mevcuttur(Yavuzarslan, 2009, s. 131).

22a

Kayın ana

KAYIN ANA

Kelime, metinde: “Kayın atanuñ minnetindeñ, kayın ana cevrideñ kurtuldum şükür déye” şeklinde geçerek “kayınvalide” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 113). Kelime, iki tane Türkçe kökenli kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu iki kelime, anlam ve etimoloji incelemesinde ayrı ayrı incelenecektir. “Kayın” kelimesine dair Nişanyan, kelimenin “eklemek, karmak” anlamında olan /kat-/ fiiline /+In/ ekinin eklenmesiyle oluşmuş olabileceğini, fakat bunun kesin olmadığını söylemiştir(URL-40). Kelime, Divanü Lügati’t-Türk’te hem “kağın” hem de “kayın” olarak geçmektedir. Kaşgarlı: Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzların bütün zel(d) harflerini ye(ع) harfine çevirdiklerini söylemiştir. Örnek olarak da yukarıda sayılan grupların dışındakilerin Kayın’a “kağın”, bu grupların ise “kayın” dediklerini söylemiştir. İlaveten kelime anlamını, “sıhri akrabalık” şeklinde vermiş ve kayının önemini anlatmak için “kardeş ve akraba denmiş, yüz vermemişler; kayın denince iltifat etmişler” atasözünü söylemiştir(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 12, 173). “Ana” kelimesine dair Nişanyan, kelimenin çocuk dilinde mevcut olan “na-na” sözünden türetildiğini söylemiştir. Buna ek olarak kelimenin Eski Türkçe halinin “ög” olduğunu da belirtmiştir(URL-41). Kaşgarlı ise konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Xotanlılar ve Kençeklilerin söz başındaki elifleri(Ġ) he(ڭ) harfine çevirdiklerini ve Türk dilinde olmayan bir harfi kullandıkları için onları Türk saymadıklarını söylemiştir. İlaveten Xotanlıların ve Kençeklilerin ana kelimesine “hana” dediklerini, gerçek Türklerin ise “ana” dediklerini belirtmiştir(Atalay/I, 2018, s. 32). Kelime anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Anne. 2. Yavrusu olan dişi hayvan. 3. Dini bakımından aziz tanınan bazı kadınlara verilen saygı unvanı. 4. Yaşlı kadınlara saygılı bir seslenme sözü” şeklinde açıklanmıştır.

Kayın ana kelimesi ise, yukarıda bahsedilen iki kelimenin birleşiminden türetilmiş bir kelimedir. Anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne” şeklinde açıklanmıştır. Kaynana kelimesinin, hanımanne ve kayınvalide şeklinde aş anlamlıları bulunmaktadır.

Türk kültürü içerisinde, başlı başına bir kaynana kültürü bulunmaktadır. Kaynana hem kadının annesine hem de erkeğin annesine denmesine rağmen, kaynana deyince genellikle erkeğin annesi akla gelmektedir. Erkeğin annesi açısından bakılırsa, Türk kültüründe iki tip kaynana tipi bulunmaktadır: 1. Oğlunu çok sevdiği için gelinini kıskanan ve aralarını bozmaya çalışan kaynana tipi. 2. Gelinini öz kızı gibi sevip, oğluna karşı üstün tutan kaynana tipi. Bu tiplerden ilki çok tehlikelidir. Çünkü oğlu ile gelininin aralarını bozmak ve onları ayırmak için yapmayacağı şey yoktur. Amiyane tabirle, gözünü kan bürümüştür. Tek derdi, oğlunun yalnız onu sevmesi, ona bakması ve onunla yaşamasıdır. Bunu sağlamak içinse türlü türü oyunlar çevirerek gelinini zor duruma sokmaya çalışmaktadır. Örneğin: Ellerine çatal batırıp, üstünü başını yırtıp, kendine zarar verip sanki bunu gelini yapmış gibi oğluna şikâyet etmektedir. Bunun üzerine kadın ve erkeğin arası açılmakta, kimi zamansa boşanmaya gitmektedir. Bu durum tabi ki her erkek için geçerli değildir. Kimi erkekler, annelerinin iftiralarına inanmamaktadırlar. Kimileri ise bu durum karşısında eşlerine şiddet dahi gösterebilmektedir. Bu gibi oyunlarla oğlunu gelininden soğutmayı başaramayan kaynana, oğlu evde yokken gelinine eziyet etmeye ve dahi şiddet uygulamaya başlamaktadır. Oğlu eve gelip bu durumdan haberdar olunca da kendine zarar vererek yine gelinine iftira etmektedir. Birden fazla gelini olan kimi kaynanalar da gelinleri arasında çifte standart uygulamaktadır. Bir gelinini çok sevip, ona türlü hediyeler alıp, onun çocuklarına da çok iyi bakarken diğer gelinine ya türlü eziyetler yapmakta ya da onu ve ondan olan torunlarını yok saymaktadır. Bu durum bazı zamanlar bir sebepten kaynaklanmakta, bazı zamanlarda ise tamamen sebepsiz yere olmaktadır. Her ne olursa olsun aile içi huzurun kaçtığı muhakkaktır.

Bu kaynana tipi ne kadar kötüyse, diğer kaynana tipi de bir o kadar iyidir. İkinci tip kaynanalar, gelinleri ile ne kadar iyi anlaşılırsa, ne kadar severlerse oğullarının da bir o kadar mutlu ve huzurlu olacakları bilincine erişmiş kaynanalardır. Gelinler bile bu tip kaynanalardan bahsederken kaynana değil annem diye hitap etmektedirler. Bu anneler de kaynana şeklinde hitap edilmekten hoşlanmazlar. Çünkü genellikle birinci tip kaynanalar için “kaynana”

diye hitap edilmektedir. Bunu bilen ikinci tip kaynanalar hem geliniyle daha samimi olmak için hem de kendini iyi hissetmek için “anne” şeklinde hitap edilmesini istemektedirler. Bu tip kaynanaların en bilindik sözü ise: “Ben gelin almadım ki kızımı aldım” sözüdür. Bu ifadeyle, gelinlerinin onlar için elkızı olmadığını, öz çocuklarından ayırmadıklarını anlatmak istemektedirler.

Yukarıda erkeğin annesi ve kadının annesi olmak üzere iki kaynana tipi olduğundan bahsedilmiştir. Bu noktada kadının annesi olan kaynana tipi incelenecektir. Kadının annesi, erkeğin annesine nazaran daha az kaynana diye anılmaktadır. Çünkü evli çiftlerin arasında genellikle erkeğin annesi olan kaynana tipi bulunmaktadır. Bunun sebebi de Türk kültüründe yapılan evliliklerde genellikle “gelin alma” kavramının bulunmasıdır. Yani, bir çift evlendiğinde kadın, erkeğin evine gitmektedir. Şayet erkek giderse, “iç güveysi” şeklinde alaya maruz kalmaktadır. Kadının annesi olan kaynanalar, her zaman masum değillerdir. Erkeğin annesi olan kaynanalar gibi bu kaynanalar da iki tipe ayrılmaktadır. 1. Damadını el olarak görüp, kızının yuvasını bozmak isteyen kaynana tipi. 2. Damadını öz oğlu yerine koyup, kızına karşı üstün tutan kaynana tipi. İlk bahsedilen kaynana tipinin, birçok yuvayı yıktığı Türk kültürü içerisinde bilinmektedir. Bunun sebebi ise, Türk kültüründe “yuvayı dişi kuş yapar” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, kadının evlilikte daha etkin rol oynamasıdır. Etkin olan kadını en çok etkileyebilecek kişi de annesidir. Şayet kaynana, ilk tipteki gibiyse kızının yuvasını yıkmada son derece etkin olabilmektedir. –Bu genel bir yargı değildir.- Amiyane tabirle, zehirli laflarıyla kızının beynini uyuşturabilmektedir. Ve eşine karşı cephe almasını sağlayabilmektedir. İkinci tip kaynana ise, damadını oğlu gibi sevmekte ve herhangi bir konuda, damadı haksız bile olsa onu savunmaktadır. Bu durumda da anne-kız arasında kopukluklar oluşabilmektedir.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Kayın ata **kayın ana** muştuluk maña ne virürsiz didi(Ergin/I, 2018, s. 150).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı anlamda ve aynı fonetik özelliklerde kullanıldığı görülmüştür.

Bu noktada, kaynana kelimesi ile alakalı deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler vermek yerinde olacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Kaynana dibin kara, benimki senden de kara; kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse, gelinin başı yarılr; kaynana öcü, oğlu cici; gelinin dini yok, kaynananın imanı; kaynana gibi vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Kaynana/Belkıs Akkale

- Çarşıdan aldım lahana
Kıydım koydum sahana
Hiç ömrümde görmedim
Böyle de cadı kaynana(URL-42).

Halide Edip Adıvar

- Kaynanasına, her zamanki gibi akşam yemeğine gidiyordu(URL-2).

Türkmen-Sahra Nüshası/Dede Korkut Hikâyeleri

- Kayın atanı minnetinden, kayın ana cevrenden kurtuldum şükür déye(Ekici, 2019, s. 113).

Kayın ana kelimesi, günümüz Türkçesinde, ikinci hecedeki ünlünün düşmesi ve kendinden sonra gelen kelimenin vokalle başlaması sonucu birleşerek “kaynana” şeklinde kullanılmaktadır. Buna ek olarak herhangi bir anlam değişmesi bulunmamaktadır.

DÂYİ

Kelime, metinde: “Er igidün ğanîmi karşı gelse, yüz çevirüb geri dönse yüreginde korusu var, dâyisinde kötisi var mâni’i andan” şeklinde geçerek “sütanne, çocuk bakıcısı, dadı” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 119). Kelimenin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1.Dadı, sütanne. 2. Bir çocuğun, annesi dışında sütünü emmiş olduğu kadın, sütana, sütnine” şeklinde açıklanmıştır. Kelime Ötüken Sözlükte “daya” şeklinde geçmektedir. Anlamı ise “dadı, emzirmeden çocuğa bakan kadın” şeklinde açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 1116). Ferit Devellioğlu da: “Taya, sütnine, çocuğa bakan dadı” şeklinde anlamlandırmıştır(Devellioğlu, 2017, s. 192). Kelimenin, Çağatay Türkçesinde “enege” şeklinde zuhur ettiği görülmektedir. Enege; anne, üvey anne, sütanne ve ebe anlamlarında kullanılan bir kelimedir(Erbay, 2008, s. 238). Kelime incelendiğinde, ana+ke>eneke>enege şeklinde inkişaf ettiği düşünülmektedir. Kelime, Farsça kökenlidir. Farsça hali, “dâye, tâye” şeklindedir. Kelime, Orta Farsça’da bulunan “dâyag” kelimesinden evrilerek bugünkü halini almıştır(URL-43).

Anne kavramı, Türk toplumu ve kültürü içinde her vakit kutsiyeti olan bir kavram olmuştur. Doğumun ve bereketin sembolü olan Umay Ana’ya bakıldığında da anne kutsalı çok iyi anlaşılmaktadır. Anneliğin başka bir sürümü olan sütanneliğe de aynı şekilde kutsiyet atfedilmiştir. Çünkü sütanne, sütüyle bir nevi hayat veren, devam ettiren, besleyen görevindedir. Bu nedenle sütannelere daima saygı duyulmuş ve sözlerine riayet edilmiştir.

Türk tarihinde eskilere bakıldığı vakit, sütanneliğin Köktürkler döneminden beri var olduğu görülmektedir. Hakan ölünce, şayet bebekleri varsa, hakanın süt kardeşi onun yetimlerini sahiplenmekte, büyümekte ve onlar büyüyene kadar devlete vekâlet etmektedir. Osmanlı döneminde de padişahın annesi vefat ettiyse, herhangi bir merasim olduğunda padişahın sütannesi öz annesinin yerinde durmaktadır. Bu örnekten dahi sütannenin öz anne yerine konulduğunu

ve kutsal sayıldığı görülmektedir. İlâveten Osmanlı döneminde, 19. Asrın sonlarına doğru bebek ölümleri artmıştır. Bunun üzerine, bebeklere süt temin etmek amacıyla “Süt Damlası Vakfı” adında bir vakıf kurulmuştur(Çakırer, Çalbayram, 2017, s. 519).

Türk kültüründe sütanneliğin, kutsal olması dışında farklı bir boyutu da bulunmaktadır. Kültür içinde bebeğin nasıl bir anneden süt emeyeceği son derece önemlidir. Bunun sebebi ise bebeğin sütünü emdiği annenin karakterini, ahlakını alacağı inancıdır. Bu sebepten sütanneler, titizlikle seçilmektedir. İyi bir ahlaka sahip olması, iyi bir şeceresi olması, huyu suyunun iyi olması ve temiz olması en çok dikkat edilen unsurlardır. Osmanlı döneminde ise sütü olmayan annelerin bebekleri için ya da annesi ölmüş bebekler için özel olarak sütanneler tutulmaktaydı. Sütannenin bebeği emzirmesi için iki yol bulunmaktadır. Ya sütanne bebeğin evine gelmeli ya da bebek sütanneye gönderilmelidir. İlk olaya “sütanne tutmak”, ikinci olaya da “çocuğu sütanneye vermek” denmektedir. En sık başvurulmuş yol ise ilkidir. Yani sütanne tutmaktır. Çünkü sütanne bebeğin evinde emzirme işlemini yaparsa, öz annenin içi daha rahat etmektedir. Bebeğim doydu mu, temiz mi gibi endişelere kapılmasına gerek kalmamaktadır. Sütannenin yaşı meselesi de karakteri kadar önem verilen bir başka unsurdur. Sütanne yaşlı olursa sütünün erken kesileceğinden endişe edilmektedir. İlâveten sütannenin deneyimli olması gerektiğini düşünen anneler, özellikle kendi çocuğu olan sütanneleri tercih etmektedirler. Çünkü sütanneyi en iyi o şekilde anlayabileceklerini düşünmektedirler. Sütannenin kendi çocuğu kilolu, sağlıklı ve huyu güzelse öz anne kendi çocuğunu rahatlıkla teslim edebilmektedir. Bu sebepler, sütanne seçiminde geçmişten günümüze kadar geçerli olmuştur(Sağlam Tekir, 2019, s. 844, 851, 853).

Yukarıda sütü olmayan ya da yeterli olmayan kadınların hangi şartlarda ve neden sütanne tuttukları anlatılmıştır. Fakat konuya sütannenin açısından bakılmamıştır. Bu noktada sütannenin tarafından bir açıklama yapılacaktır. Emzirme işlemi, başlı başına acılı bir işlemdir. Bu nedenle sütannelerin, neden başkasının çocuğunu emzirmeyi kabul ettikleri önemlidir. Kimi zaman hayır için, kimi zaman da merhamet ettikleri için emzirmeyi kabul etmektedirler.

Fakat genellikle çocuğu ölmüş anneler, sütanne olmaktadır. Çünkü kendi bebeği ölen anne, sütünü boşaltmaya ihtiyaç duymaktadır. Boşaltılmayan süt, göğüslerde ağrı yapacağı için anneler, başka bir çocuğu emzirerek hem kendi acılarını dindirmekte hem de başka bir çocuğun karnını doyurmaktadırlar.

Türk kültürü içerisinde kendine sağlam bir yer edinen sütannelik, birçok unsuru da beraberinde getirmiştir. Örneğin: Bir kadın, kendi bebeği olmayan bir bebeği emzirirse, o bebek onun “süt çocuğu” olmaktadır. Kadının öz çocukları ile emzirdiği çocuk da “süt kardeşi” olmaktadır. Fakat bu noktada bir husus vardır. Kadının emzirdiği çocuk ile kendi çocuklarının hepsi süt kardeşi olmamaktadır. Yalnızca emzirdiği çocuğun yaşlarında olan çocuğu ve ondan küçük olan çocukları süt kardeşi olmaktadır. Emzirdiği çocuktan büyük olan çocukları arasında süt kardeşliği olmamaktadır. İlâveten süt kardeşler, birbiriyle asla evlenmemektedir. Bu durumda nikâhın düşmeyeceğine inanılmaktadır.

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Bir kaç **daya** getürdiler, helâk itdi. Gördiler olmaz, süd ile besleyelüm didiler. Günde bir kazan süd yetmez-idi(Ergin/I, 2018, s. 208).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda anlam olarak aynı şekilde kullanıldığı görülmüştür. Kelimeye fonetik açıdan bakıldığında, kelimenin farklı nüshalarda farklı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kelime, Dresden ve Vatikan nüshalarında “daya” şeklinde kullanılırken Türkmen-Sahra nüshasında “dâyi” şeklinde kullanılmıştır.

Kelime ile alakalı son olarak edebi eserlerden örnekler verilecektir.

Edebi Eserler:

Bâkî Divânı

- Tıfl iken dâyesi kucağında
Gül idi kopmaduk budağında(Çavdar, 2016, s. 112).

Behiştî

- Ey Behiştî ma'ni ebkârın ne ra'nâ beslemiş
Eyle billâhi ri'âyet lut-ı tab'un dâyesin
(Ey Behiştî! Daha önce söylenmemiş manaları o, ne güzel beslemiş.
Yemin ederim ki yaratılışın güzelliğinin sütannesine uy.)(Karga Göllü, 2019, s. 60).

Dâyi kelimesi, günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Onun yerine sütanne ya da dadı kelimeleri tercih edilmektedir. Halk ağzında kelimenin “taya: sütanne, koruyucu” şeklinde kullanıldığı da görülmektedir(Derleme Sözlüğü/V, 2019, s. 3853).

25b

Âbdest

ÂBDEST

Kelime, metinde: “Ahar sudañ âbdest kıldum” şeklinde geçerek “namaz kılmak için yapılan abdest eylemi” anlamında kullanılmıştır(Ekici, 2019, s. 127). Abdest kelimesinin anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “Müslümanların, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh etme yoluyla yaptıkları arınma” şeklinde verilmiştir. Ferit Devellioğlu ise: “1. Namaz vesaire için din icabına göre el, ağız, burun, yüz; dirseklere kadar kolları ve aşık kemiği üstüne kadar ayakları yıkama, kulaklara, boyuna ve başa meshetme. 2. El yıkama suyu” şeklinde açıklamıştır(Devellioğlu, 2017, s. 4). Kelime anlamı Ötüken Sözlükte de aynı şekilde açıklanmıştır. Ek olarak Ötüken Sözlükte örtmece olarak “dışkı, idrar” anlamı da verilmiştir(Çağbayır/I, 2007, s. 80). Nişanyan, kelime anlamını: “El suyu” olarak vermiştir(URL-44). Kelime, Farsça kökenli bir birleşik isimdir. Kelimenin “vużû” şeklinde Arapça kökenli; “yun-/çun-, yu-” şeklinde Türkçe kökenli eş anlamlıları bulunmaktadır. Kelime, Divanü Lügati’t-Türk’te abdest şekliyle geçmemektedir. Onun yerine Türkçe kökenli eş anlamlıları verilmiştir. Kaşgarlı, kitabında “yun-/çun-”, kelimesinin

anlamını “yunmak, yıkanmak” şeklinde vermekle birlikte; Doğu Türklerinin kelimeyi “yunmak, yıkanmak” anlamında kullandıklarını, Oğuzların ise “abdest almak” anlamında kullandıklarını belirtmiştir(Atalay/IV, 2018, s. 814).

Abdest kelimesinin Türk diline ne zaman girdiği kesin olarak bilinmemektedir. Fakat kelimenin ilk defa hangi eserlerde geçtiği tespit edilmiştir. Kelime ilk olarak, karışık dil meselesine sahip olan Selçuklu dönemi içerisinde yazılan “Yunus Emre Divanı”nda, 14. Yüzyıl tarihli beylikler dönemi içerisinde yazılan “Garibname” de, Harezmi dönemi içerisinde yazılan “Nehcü’l-Ferâdis”de ve Kıpçak dönemi içerisinde yazılan “İrşadü’l-Mülûk ve’s-Selâtin” adlı eserde geçmektedir. Kelimenin Farsça kökenli olduğu ve Türkçe’ye Farsçadan geçtiği kabul edilmektedir. Öztekten, bu konuya farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Kelimenin Farsçadan alıntılandığının söylenmesine rağmen Farsça’da hem tarihi boyunca hem de günümüzde “namaz abdesti, boy abdesti” anlamlarında, bu kelimenin kullanılmadığını söylemektedir. Öztekten, tam da bu noktada, Farsçadan alıntı yapıldığı söylenen bu kelimenin nasıl olur da kendi içinde halkın kullandığı anlamda kullanılmadığını sormaktadır. Bu durum, Öztekten’i kelimenin Farsça kökenli olmadığı fikrine sabitlemiştir. Konuyla alakalı çalışan Öztekten, son olarak, kelimenin Farsçadan alıntılanmasının -yukarıda söylenen sebepten dolayı- mümkün olmayacağını, bunun yerine “vaftiz” kelimesine odaklanılması gerektiğini söylemektedir. Her iki uygulamada da su ile arınma söz konusu olduğundan kelimelerin kökenleşme ihtimalinin bulunduğunu söylemektedir. Oğuzların bu kelimeyi, “vapist” şekliyle Rum komşularından öğrenmiş olabileceğini ve öykünmeyle birlikte “abdest” şeklinde değiştirilmiş olabileceğini söylemektedir. Buna delil olarak da kelimenin sadece Oğuzlar’da kullanılmasını ve günümüzde de Türkiye Türkçesinden başka bir Türk şivesinde “namaz abdesti, boy abdesti” anlamlarında bulunmamasını göstermektedir(Öztekten, 2019, s. 648-650). Öztekten’in bu görüşü, kabul edilmiş değildir. Sevan Nişanyan da Öztekten’in kelimeyi Yeni Yunancadan türetme görüşünün yetersiz olduğunu söylemektedir(URL-44).

Abdest eyleminin yapılabilmesi için en temel olan şey sudur. Kutsal bir durum için yapılan abdest eylemi ile eylemin yapılabilmesi için bir araç olan su

arasında belli bir kutsiyet bütünlüğü bulunmaktadır. Bu noktada suya odaklanmak yerinde olacaktır. Türk kültüründe ve mitolojisinde su kültü diye bir gerçek bulunmaktadır. Türkler, tarihleri boyunca ve günümüz de dâhil olmak üzere suya her zaman önem vermiş ve ona belli ulvî değerler yüklemişlerdir. Türk mitolojisinde, bilindiği üzere varlıkların özü su kabul edilmektedir. Türkler, evrenin su ve topraktan peyda olduğuna inanmaktadırlar. Evrenin yapı taşlarından olduğuna inanılan suyun, Türkler için neden bu kadar önemli görüldüğü pek tabîi anlaşılmaktadır. Eski Türklerde su o kadar önemliydi ki suyu kirletmek ya da ziyan etmek ciddi bir suç kabul edilmekteydi. İbn Fadlan da buna delil olarak, Oğuzların temizlik için su kullanmadıklarını belirtmiştir. Temizlik için bile olsa suyu harcamak ya da kirletmek söz konusu dahi değildir. Ve dahi 13. Yüzyılda da Cengiz Han, bu geleneği yasalaştırmıştır. Cengiz Han döneminde de diğer dönemlerde olduğu gibi temizlik için su kullanılmamıştır. Kirlenen kıyafetler atılmış, kirlenen kap, bardak gibi araçlar da çeşitli otlar aracılığıyla temizlenmiştir. Öyle ki suyu kirletme eyleminde bulunan kişiler, bazı zamanlarda idam bile edilebilmektedir(Kıyak, 2013, s. 24-25).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

- Aru şudan **abdest** aldılar, ağ alınların yire kodılar, iki rik'at namaz kıldılar(Ergin/I, 2018, s. 114).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin tüm nüshalarda aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Abdest kelimesinin bahsi kapatılmadan önce çeşitli deyimlerden, atasözlerinden ve edebi eserlerden örnekler vermek yerinde olacaktır.

Deyim ve Atasözlerinden Örnekler:

Abdest almak, abdesti bozulmak, abdesti kaçmak, abdest tazelemek, namazında abdestinde olmak, abdestinden şüphe etmemek, büyük abdesti gelmek, küçük abdesti gelmek, abdesti geçmek, abdestsiz yere basmamak, adını ağzına abdestle

almak, boy abdesti almak; bu abdestle daha çok namaz kılınır, imamın abdest suyu gibi vs.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Garibnâme/Âşık Paşa

- Kim yunur kim abdest alır kim içer(URL-44).

Aradığını Bulan Kadın/Halit Ertuğrul

- Büyük bir huşu, tespihler salâvatlar içinde Serpil Hanım başını bağladı, abdestini aldı ve ilk namazını da orada bizimle birlikte kıldı(Uğur, 2009, s. 402).

Abdest kelimesi, günümüz Türkçesinde de aynı anlamda ve aynı biçimde kullanılmaktadır. Herhangi bir anlam değişmesine uğramamıştır.

26a

Barak

BARAK

Kelime, metinde: “Kıl Barakun başın keseñ” şeklinde özel isim olarak geçmektedir(Ekici, 2019, s. 129). Kelime anlamı, TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğünde: “1. Tüylü, kıllı çuha. 2. Halk ağzında, bir cins tüylü av köpeği” şeklinde açıklanmıştır. Kelime, Ötüken Sözlükte de aynı şekilde açıklanmıştır(Çağbayır/I, 2007, s. 465). Kaşgarlı Mahmud ise: “Çok tüylü köpek” şeklinde anlam vermiştir. İlaveten barakla ilgili bir efsaneye de yer vermiştir. İnanişâ göre, kerkes kuşu yaşlanınca iki yumurta yumurtlamış, yumurtaların üzerine kuluçkaya yatmıştır. Daha sonra yumurtalar çatlamış ve yumurtanın birinden barak çıkmıştır. Barak, köpeklerin en çok koşanı ve en iyi avlananı olurmuş. Diğer yumurtadan da kerkes kuşunun yavrusu çıkmış ve bu yavru onun son yavrusu imiş(Atalay/I, 2018, s. 377-378). Clauson da kelimeyi Kaşgarlı gibi açıklamaktadır. O da kelime anlamını “uzun tüylü bir köpek”

şeklinde vermiştir. Kelime açıklamasında da Kaşgarlının anlattığı efsaneye yer vermiştir. Bunlara ek olarak, barak kelimesinin Osmanlı döneminde orijinal anlamında kullanımda olduğunu söylemiş, bazı zamanlar ise uzun tüylü olan diğer hayvanlar için de kullanıldığını belirtmiştir(Clauson, 1992, s. 360). Derleme sözlüğünde, kelimenin halk arasındaki çeşitli kullanımlarına yer verilmektedir. Kelimenin halk arasında “çok kıllı insan, çok tüylü köpek, beyaz çilli siyah köpek, küçük köpek, iri köpek, gözünün etrafında beyaz damga olan köpek, sırtı çok tüylü av köpeği, kobay, köstebek, ispinoz kuşu” şeklinde çeşitli anlamlarda kullanıldığı gösterilmiştir(Derleme Sözlüğü/I, 2019, s. 524). Türkçe kökenli bir kelimedir.

Barak kelimesi, Türk metinlerinde sıklıkla geçmektedir. Kıpçakça sözlüklerde de sıklıkla geçmektedir. Toparlı'nın Kıpçakça sözlüğünde ‘barak’ maddesi açıklanırken, anlam olarak “çoban köpeği” denmiş ve kelimenin “El-İdrâk Haşiyesi, Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi'l-Lügâti't-Türkiyye” gibi eserlerde geçtiği söylenmiştir(Toparlı vd., 2007, s. 23). Raşîd-ed Dîn Fadlallâh da barak kelimesine iki yerde değinmektedir. İlk olarak kelime, bir masalın içinde geçmektedir. Diğeri de Oğuz Kağan'ın Köpekler İmparatorluğu gezisi anlatılırken geçmektedir. Köpekler İmparatorluğu'nun sultanı It-Barak'tır. It-Barak ile alakalı bilgiler sınırlı kalmaktadır. Tahmin edilene göre It-Barak çok yaşlı bir kimsedir. Bu konuyla alakalı araştırma yapan Dankoff, Türk toplumunun ileri gelenlerinden birçok kişinin Moğollardan itibaren hatta çok daha önceki dönemlerden itibaren “Barak” ismini kullandıklarını söylemiştir. Hamilton da Barak adının Uygurlar döneminde dahi görülebilmek ihtimali olduğunu savunmuştur. Hatta Uygur prensi olan Mo-lo'nun isminde bile teşhise açık olabileceğini ileri sürmüştür. İslamiyet ise bu konuya daha farklı bakmaktadır. İslamiyet'e göre barak, Hz. Muhammed'in miraç hadisesi esnasında göğe yükselmek için bindiği binek hayvanı olan “Burak” tır(Roux, 2011, s. 47-48).

Hakkından bu denli konuşuran barak, tabîi olarak Anadolu'da da benzer efsanelere konu olmuştur. Günümüzde Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşamakta olan Barak halkı ile alakalı anlatılan efsane şöyledir: “Eski

zamanlarda abdallar, günün birinde göç etmeye karar vermişlerdir. Bu abdalların da barak adını verdikleri köpekleri bulunmaktadır. Bu köpekler akbaba kuşunun yumurtasından çıkmaktadır. Göç halinde olan abdallar, en sonunda Nizip civarına yerleşmeye karar vermişlerdir. Bundan dolayı da bu abdallara Barak denmektedir” Abdülkadir İnan, barak ile alakalı efsanelerin diğer Türk topluluklarında da bulunduğunu söylemektedir. Kuzeydoğu Moğolistan’da yaşayan Soyot-Urenha Türkleri arasında şöyle bir inanış bulunmaktadır: “Ular adlı bir kuş, hayatı boyunca üç nesne doğurmaktadır. Bunlardan biri barak, diğeri urgan, en sonuncusu da baltadır”. Ural Dağları’nın doğusunda yaşayan Başkurtların bazı boylarında da Kaşgarlı’nın anlattığı efsaneye benzer bir efsane anlatılmaktadır. Bu efsane şöyledir: “Bir kuzgun yaşlandığı zaman iki tane yumurta yapmaktadır. Bir yumurtadan ‘tuygun’ adı verilen tüylü köpek çıkmakta, diğlerinden de ‘şonkar’ adı verilen av kuşu çıkmaktadır. Bu hayvanların ikisi de hanlara layık av köpeği ve av kuşu olmaktadır”(Sakaoğlu, 2014, s. 21-22).

Kelimenin Dresden ve Vatikan Nüshalarıyla Karşılaştırılması

Bu bölümde, kelimenin diğer nüshalardaki kullanımına örnek verilecektir.

Dresden:

- İvünüz ardı dereçük degül-mi-y-idi/İtinüz adı **Barak** degül-mi-y-idi

Vatikan:

- Hay ben seni ħub tanıram evnüz adı dereçük/İtinüz adı **baracuk** değil-midür(Ergin/I, 2018, s. 147).

Yapılan karşılaştırılmanın sonucunda, kelimenin anlam olarak tüm nüshalarda aynı kullanıldığı görülmüştür. Biçim olarak bakıldığında, Dresden ve Türkmen-Sahra nüshalarında kelime, aynı şekilde kullanılmıştır. Vatikan nüshasında ise küçültme eki ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Barak kelimesinin mevzusu kapatılmadan önce edebi eserlerden örnekler vermek yerinde olacaktır.

Edebi Eserlerden Örnekler:

Oğuz Kağan Destanı

- Türkler “Barak” derlerdi, kara tüylü köpeğe,
Böyle ad verirlerdi, büyük soylu köpeğe,
Aslında efsaneler, bir köpek anarlardı.
Onu da köpeklerin atası sayarlardı.
Bu köpek soylu idi, çok büyük boylu isi,
Av çoban köpekleri, hep onun oğlu idi(URL-45).

Barak kelimesi, günümüz Türkçesinde, standart dilden ziyade daha çok halk ağzında kullanılan bir kelimedir. Kelimenin asli anlamı olan “çok tüylü köpek” dışında “çok kıllı insan, beyaz çilli siyah köpek, iri köpek, küçük köpek” gibi çeşitli anlamlar kazandığı da görülmektedir(Derleme Sözlüğü/I, 2019, s. 524). Kelimenin anlam genişlemesine ve anlam kaymasına uğradığını söylemek doğru olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmaya ilk olarak; Türkmen Sahra nüshasının transkribe edilmiş metni içinden kavram kelimeler tespit edilerek başlanmış; daha sonra bu kelimelerin Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğündeki, Divanü Lügati't-Türk'teki, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğündeki, Tarama Sözlüğündeki, Ötüken Türkçe Sözlükteki, Clauson'un Etimolojik Sözlüğündeki ve Nişanyan'ın Sözlüğündeki açıklamaları verilmiştir. Daha sonra kelimelerin varsa Türkçe, Arapça ve Farsça eş anlamlı kelimeleri verilmiştir. Kelimelerin Türk kültürü içindeki yerleri, değerleri, karşıladıkları somut ve soyut anlamlar; tarihî ve güncel bilgiler verilerek artzamanlı ve eşzamanlı olarak açıklanmıştır. Kelimelerin semantiği dışında etimolojileri hakkında da bilgiler verilmiştir. Kelimelerin Dresden ve Vatikan nüshalarıyla karşılaştırılmaları yapılarak kelimelerin hangi şekillerde kullanıldıkları, değişime uğrayıp uğramadıkları tespit edilmiştir. Kavram kelimelerin, bir milletin kültür taşıyıcısı olan deyimlere, atasözlerine ve edebi eserlere yansımaları da gösterilmiştir. Son olarak da kavram kelimelerin anlam değişmesine uğrayıp uğramadıkları tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda, Dede Korkut metninin Türkmen Sahra nüshasının transkribe edilmiş orijinal metninde, Türk kültürü içinde konseptleşmiş olan 52 adet kavram kelime tespit edilmiştir. Bu kavram kelimelerin Dresden ve Vatikan nüshalarıyla karşılaştırılmalarının sonucunda:

- Türkmen Sahra nüshasında tanrı anlamında “tarı/12a” kelimesinin de kullanıldığı ve bu kullanımın, Dresden ve Vatikan nüshalarında bulunmadığı,
- Cebrâil kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında yalnız Cebrâil şeklinde, Türkmen Sahra nüshasında da yalnız Cibril/1b şeklinde kullanıldığı,
- Eren/2a kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında “yiğit, kahraman” anlamlarını da taşıdığı fakat Türkmen-Sahra nüshasında yalnızca “ermiş kişi, Allah yolunda olan kişi” anlamında kullanıldığı,

- Ekmek/2a kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında sadece “etmek” şeklinde geçtiği ve “ekmek” biçiminin geçmediği, Türkmen-Sahra nüshasında ise sadece “ekmek” şeklinde geçtiği ve “etmek” biçiminin geçmediği,
- Kelimenin Dresden ve Vatikan nüshasında “Kâ’be/2a” şeklinde geçmediği, onun yerine “Tañrı ivi Mekke, Mekke” şeklinde geçtiği, Türkmen-Sahra nüshasında ise “Allah evi gëñ(geniş) Kâ’be” şeklinde geçtiği,
- Yay/2b kelimesi, Dresden ve Vatikan nüshalarında “ya” şekliyle de görüldüğü, Türkmen-Sahra nüshasında sadece “yay” şekliyle geçtiği,
- Böri/börü/3b kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshasında geçmediği, sadece kurt kelimesinin kullanıldığı, Türkmen Sahra nüshasında ise hem böri haliyle hem de kurt haliyle geçtiği,
- Dresden nüshasında “kızak” anlamında kullanılan “kızaguç” kelimesinin, Türkmen-Sahra nüshasında “at sürüsü” anlamında “kazakuc/3b” şeklinde geçtiği,
- Türkmen Sahra nüshasında Türk/5a şeklinde geçen kelimenin Dresden ve Vatikan nüshasında “Türk” haliyle geçmediği, “Türkmen” şekliyle geçtiği,
- Türkmen Sahra nüshasında tablbaz/8a şeklinde kullanılan kelimenin, Dresden ve Vatikan nüshalarında tavlunbaz şeklinde kullanıldığı,
- Türkmen Sahra nüshasında aşık kemiği anlamında bir de “digirci” kelimesinin kullanıldığı ve bu kelime Dresden ve Vatikan nüshalarında geçmediği,
- Bürküt/13a kelimesinin ve kartal kelimesinin Dresden ve Vatikan nüshalarında geçmediği, Türkmen Sahra nüshasında ise bu iki kelimenin de geçtiği, Dresden ve Vatikan nüshalarında kartal ve bürküt kelimelerinin yerine “çal-kara kuş” kullanıldığı, Çal-kara kuş kelimesinin Türkmen Sahra nüshasında da geçtiği fakat kartal anlamında değil “şahin” anlamında kullanıldığı,

görülmüştür. Kavram kelimeler içerisinde:

- Gök kelimesinin Türkiye Türkçesinde Tanrı ve doğu anlamlarında kullanımda olmaması hasebiyle, kelimenin anlam daralması hadisesine uğradığı, Türkiye Türkçesinde özellikle halk ağzında “olgunlaşmamış, ham meyve” anlamında kullanılmasından dolayı aynı zamanda anlam genişlemesine de uğradığı,
- Alp kelimesinin Türkiye Türkçesinde “asker” anlamını koruyamadığı, günümüzde sadece “yiğit, kahraman” anlamını koruduğu ve bu nedenle kelimenin anlam daralmasına uğradığı,
- Eren kelimesinin, Türkiye Türkçesinde “adamlar, yiğit kişi” anlamlarını korumadığı, genellikle “ermiş kimse, evliya” anlamlarında kullanıldığından dolayı anlam daralmasına uğradığı,
- Pehlivan kelimesinin, eskiden iyi ok atıcıları için de kullanılmasına rağmen günümüzde sadece iyi güreş tutan kişiler için kullanıldığından anlam daralmasına uğradığı,
- Yavuz kelimesinin, Türkiye Türkçesinde anlam iyileşmesine uğramış bir şekilde kullanıldığı, “kötü, fena, yaramaz” anlamlarını Türkiye Türkçesinde koruyamadığı, günümüzde “iyi, güzel, olağanüstü, güçlü” anlamlarında kullanıldığı,
- Ordu kelimesinin, Türkiye Türkçesinde “çadır, hakanın şehri, hakanın karargâhı” anlamlarını taşımadığı, modern Türkçe’de “devletin silahlı kuvvetlerinin tümü” şeklinde anlamlandırıldığı, bu yüzden anlam daralmasına uğradığı,
- Geyik kelimesinin, boynuzlu olan tüm hayvanlar için kullanılan genel bir terimken daha sonra bu anlamının kaybolarak günümüze geyik anlamında gelmesi, bu sebepten dolayı geyik kelimesinin, anlam daralmasına uğradığı,
- Türk kelimesinin, günümüzde “bir meyvenin ya da insanın olgunluğunun doruk noktası” anlamını korumadığı, Türkiye Türkçesinde sadece bir kavim adı olarak kullanıldığından dolayı anlam daralmasına uğradığı,
- Teke kelimesinin, “boynuzundan yay yapılan erkek geyik” anlamını korumadığı, Türkiye Türkçesinde anlam değişmesine uğrayarak yalnızca “erkek keçi” anlamında kullanıldığı,

- “Davulcu” anlamındaki Tablbaz kelimesinin, Dede Korkut Metinlerinde anlam değişmesine uğrayarak “davul” anlamında kullanıldığı,
- Eşik kelimesinin, “kapı eşiği” anlamının dışında anlam genişlemesine uğrayarak “kapı, hane, ev” anlamlarında da kullanıldığı,
- Namus kelimesinin, anlam kötüleşmesine uğrayarak, sadece kadınlar için kullanılması,
- Toy kelimesinin, “şölen, eğlence” anlamlarının günümüzde kullanılmamasından dolayı anlam daralmasına uğradığı,
- Gelin kelimesinin, Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “genç kız” anlamında da kullanıldığı,
- Barak kelimesinin, asli anlamı olan “çok tüylü köpek” dışında anlam genişlemesine ve anlam kaymasına uğrayarak “çok kıllı insan, beyaz çilli siyah köpek, iri köpek, küçük köpek” gibi çeşitli anlamlar kazandığı

tespit edilmiştir. Türkmen Sahra nüshası üzerinde ilk defa yapılan bu kültürdilbilim çalışmasının sonucunda, Türklerin kültürel kimliğini ve dünyaya bakış açısını yansıtan kavram kelimeler belirlenmiş; kavram kelimelerin Türklerin beyinde nasıl canlandığı ve hangi anlamlara evrildiği detaylı olarak anlatılmıştır. Aynı zamanda kavram kelimelerin bütünüyle Türk toplumunun kavram küresi çizilmiştir.

Metinden tespit edilen 52 kavram kelimenin dağılımı şöyledir:

- Din(Hakk Te‘âlâ, gök, kur‘ân, uçmak, kurbân, Cibril, Zülfikâr, Kâ‘be, peygamber, âbdest, göñül, ‘ilim)
- Siyasî ve askerlik(kılıç, alp, eren, şehîd, gâzi, ok, yay, ordu, tablbâz, yağ, yavuz, hına, na‘l, bıyığ, han, devlet, Türk, Oğuz,)
- Aile(dede, gelin, kayın ana, dâyi)
- Doğa(gök, ay, yaylak)
- Hayvan ve türler(böri, kazakuc, evren, kuş, géyik, teke, bürküt, barak)
- Toplumsal değer(ekmek, ‘ilim, pehlivân, kopuz, yavuz, han, ozan, devlet, Türk, hına, aşuk, na‘l, Oğuz, bıyığ, eşik, nâmus, toy)

KAYNAKÇA

Akar, A.(2016). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Akar, A.(2019). Düşünen Türkçe. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akbalık, E.(2013). Yunus Emre'nin Şiirlerinde 'Gönül' İmgesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 26, ISSN: 1307-9581.

Akgün, E.(2007). Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi.

Akın, B.(2020). Kopuzdan “Telli Kur'an”a Türklerde Sazın Kültürel Serüveni ve Kutsallığı. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 20/1, s. 135-162.

Aksan, D.(1962). Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 9, 207-273.

Aksan, D.(2019). En Eski Türkçenin İzlerinde. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, D.(2020). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, C. 1, 2, 3. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aktaş, E.(2013). Mehmet Fuat Köprülü'de Folklor ile Halk Edebiyatı Algısı ve Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. 13, S. 1, s. 151-172.

Akyol, N. S.(2006). Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler.(Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyüz, Ç.(2010, Nisan). *Türk-İslam Kültüründe Ay Motifi*. 2. Sosyal Bilimler Genç Araştırmacılar Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, Diyarbakır.

Alimov, R.(2019). Aşık Oyununda Kemik Yüzlerinin Adlarının Kökeni Üzerine. Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 2, s. 158-176.

Aldemir, E.(2019). Reşat Nuri Güntekin'in Gökyüzü Romanında Yeni İnsan Tipinin Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme. Hars Akademi Uluslararası Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi, S. 3.

Andreyanova, M. A.(2014). “Kültürdilbilimin Anahtar Kavramı: Konsept”.(Çev. C. Paşaloğlu). Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 67-73.

Arslan, M.(2020). Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S.95, s. 235-275.

Artun, E.(2007). Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği. 26 Aralık 2020 tarihinde http://www.turkoloji.cukurova.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_mani_islevsellik.pdf adresinden erişildi.

Atatürk, M. K.(2017). Nutuk. İstanbul: Olympia Yayınları.

Atik Gürbüz, İ.(2019). Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçeveleri. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, C. 3, S. 4, s. 348-376.

Atmaca, E. Ve Adzhumerova, R.(2010). “Kapı ve Eşik” Kelimeleri Üzerine. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, C. 12, S. 2, s. 23-45.

Atmaca, E.(2012). Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Kadar Özelleşme Yoluyla Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. 7, S. 2, s. 129-143.

Atsız, H. N.(2015). Deli Kurt. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Avcı, M.(2006). Atatürk ve Çağdaşlaşma. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, ISSN: 2149-5858.

Aydemir, A.(2012). Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati’t-Türk’ e Göre ‘Saç-Sakal’ Kültürü Üzerine. Turkish Studies Social Sciences, C. 7, S. 3, s. 329-350.

Bakırcı, F.(2018). Kadı Burhaneddin Divanı’nda Okçulukla İlgili Unsurlar. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 11, S. 61, ISSN: 1307-9581.

Banarlı, N. S.(1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Bars, M. E.(2020). Üç Yazma Metinde Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i Kurban Etmesi. Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Yıl 6, S. 12, ISSN: 2458 - 8636.

Baş, M.(2019). Türklere Gelen Peygamberler; Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan'ın Peygamberliği Meselesi. Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 2, s. 70-86.

Bayraktar, N.(2018). Dil Bilimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bekki, S.(1996). Türk Mitolojisinde Kurban. Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 1, s.16-28.

Belek, K.(2015). Eski Türklerde At ve At Kültürü. Ankara: Gazi Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi, s. 111-128.

Berkli, Y.(2006). Ardahan-Çıldır Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarının Türk Sanatındaki Yeri ve Önemi. Sanat Dergisi, S. 9.

Beşkardeş, V., Uslu, Y. B., Uslu, B.(2014). Geyik ile İlgili Bazı Türkçe Terimler Üzerine Düşünceler. Avrasya Terim Dergisi, C. 2, S. 1, s. 17-24.

Caferoğlu, A.(1931). Tukey ve Uygurlarda Han Unvanları. İstanbul: Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C. 1, s. 109-119.

Clauson, S. G.(1992). An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish. England: Oxford Universtiy Press.

Cunbur, M.(1981). *Atatürk'e Göre Bilim, Kültür, Kitap ve Kütüphane*. XVII. Kütüphane Haftası Konferansı'nda Sunulan Bildiri, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, C. 30, S. 3.

Çağbayır, Y.(2007). Ötüken Türkçe Sözlük I. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağbayır, Y.(2007). Ötüken Türkçe Sözlük II. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağbayır, Y.(2007). Ötüken Türkçe Sözlük III. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağbayır, Y.(2007). Ötüken Türkçe Sözlük IV. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağbayır, Y.(29007). Ötüken Türkçe Sözlük V. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çakırer Çalbayram, N.(2017). Anne Sütü Bankaları. Ankara: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi, C. 2, S. 2, s. 517-528.

Çavdar, S.(2016). Klâsik Türk Şiirinde Anne İmajının Ele Alınış Şekilleri. Bartın: Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, ISSN: 2547-9865.

Çelik, S.(2017). Türk Kültüründe Geçmişten Günümüze “Davul”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 8, s. 11-18.

Çeşmeli, İ.(2015). Türklerde İkonografik Açıdan Kuş Figürleri. Art-Sanat Dergisi, S. 4.

Çetin, Ö.(2008). Kurban İle İlgili İnanç ve Tutumlar.(Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, N.(2018). Türk Töresinde Askerliğin Yeri ve Türkiye’de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 1: 161-175.

Çıblak, N.(2004). Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, C. 15, S. 15, s. 103-125, ISSN: 1300-7874.

Çığ, M. İ.(2015). Türkiye İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri’nden Sümerlere. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 4/4, s. 1750-1754.

Çoban, R. V.(2013). Türk Mitolojisinde İyilik Tanrısı Ülgen’in İnanıştaki Yeri, Tasviri ve Kökeni. Bilim ve Kültür- Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Y. 1, S. 1, s. 192-198.

Çolak, M.(2018). Türkçenin Söz Varlığında “Kılıç”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 7/4, s. 2154-2188.

Dağ, S.(2020). Askerî Motifler: Delilerin Kıyafetleri. Savunma Bilimleri Dergisi, S. 38, ISSN: 2148-1776.

Dalkesen, N.(2015). Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kültüründe Geyik Kültü. Milli Folklor Dergisi, S. 106, s. 58-69.

Dalkıran, A. Ve Bayrak, T.(2019). Türk Kültüründe Keçinin Yeri ve Mehmet Başbuğ Resimlerindeki Yansımaları. Tarihın Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 22, s. 25-35.

Demirbilek, S.(2011, Kasım). Türk Kültüründe “Deliler” ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansıması. VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi’nde Sunulan Bildiri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Demirci, K.(2017). Türkoloji için Dilbilim: Konular Kavramlar Teoriler. Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirci, K.(2019). Oxford’un Öküzü: Kelimelerin Şaşırtıcı Kökenleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Devellioğlu, F.(2017). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dıykanbayeva, M.(2017). Çin Kırgızlarının Halk Edebiyatı ve Gelenek Görenekleri. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 19, s. 39-48.

Duman, H.(2019). Türk Mitolojisinde Ejderha. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, C. 5, S. 11, s. 482-493.

Durmuş, İ.(2014). Türk Kültür Çevresinde Kültür Adlandırmaları. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, C. 8, S. 15.

Duymaz, A.(2019). Eşik Kültü ve Taptuk’un Eşiğindeki Yunus Emre. Akademik Kaynak Dergisi, C. 5, S. 10-11, s. 1-19.

Easy, S.(2010). İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar.(Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekici, M.(2019). Dede Korkut Kitabı, Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy: Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin(Tıpkıbasım)-Transkripsiyon-Aktarma. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Elçin, Ş.(1993). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

Enveri, E.(2018). Türk Yaratılış Mitlerinde Toprak. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, C. 11, S. 24, s. 91-99.

Erbay, F.(2008). W. Radloff' un "Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy" Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi.(Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ercilasun, A.B.(2017). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B.(2015). Oğuz Adının Etimolojisi. Gündüz, T., Cengiz, M.(Ed.), *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*,(s. 15). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Ercilasun, A. B. Ve Akkoyunlu, Z.(2018). Divânu Lugâti't- Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B.(2019). Dede Korkut'un Yeni Nüshası Üzerine: Konu-Bağlantılar-Yer-Zaman-Okuyuş. Dil Araştırmaları, S. 24 s. 7-13.

Erdoğan, E. Ve Akarslan, F.(2020). Türk Mitoloji Kültürünün Sanatsal Açıdan İncelenmesi. Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 1(2), s. 56-69.

Ergin, M.(2013). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Ergin, M.(2018). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ergin, M.(2018). Dede Korkut Kitabı 1-2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erkmen, S. E.(2019). Erken Dönem Osmanlı Süvari Tipinin Bir Menşei Olarak Alplık/Bahadırlık/Gazilik Geleneği. Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 2, ISSN: 2459-0185.

Erkoç, H. İ.(2008). Eski Türklerde Devlet Teşkilâtı(Gök Türk Dönemi).(Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ersoy, M. A.(2012). Safahat. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Esir, H. A.(2009). Anadolu Sahası Mesnevilerinde Miraç Mevzuu. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 39, s. 683, ISSN: 1300-9052.

Feyzioğlu, N.(2006). Türk Dünyası'nda ve Anadolu'da Kopuz. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 31.

Gök, L.(2014). 46176 Sayılı Soru Önergesi. Türkiye Büyük Millet Meclisi. www.tbmm.gov.tr. Erişim Tarihi: 26.11.2020.

Gökçe, A.(2019). Oğuz Adının Anadolu Ağzlarındaki Anlamları Üzerine. Turkish Studies Social Sciences, C. 14, S. 2, s. 37-47, ISSN: 2667-5617.

Göksu, E.(2010). Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. 5, S. 2.

Gökşen, C.(2011). Dede Korkut Hikâyelerindeki Ozan Tipi Bağlamında Kars Aşıklık Geleneği. Turkish Studies, C. 6, S. 4, s. 149-161.

Göktaş, Ö.(2011). Türk Kültüründe Ekmekle İlgili İnanışlar.(Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönen, S.(2006). Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma.(Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gözler, K.(2017). “Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme”. Türkiye Günlüğü Dergisi, S. 129, s. 5-9, (<http://www.anayasa.gen.tr/devlet-kelimesi.pdf>).

Gültepe, N.(2015). Türk Mitolojisi: Yeni Araştırmalar Işığında. İzmir: Kum Saati Yayınları.

Günay, N.(2015). Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve “Gönül, Yürek, Kalp” Kelimeleri. Türkbilig Dergisi, S. 29, s. 121-146.

Güneş, H.(2018). Zülfıkar: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 86.

Güngör, H.(2007). Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Gürsoy Naskali, E., Sağol Yüksekaya, G.(2009). Uçmağa Varmak Kitabı. İstanbul: Kitabevi.

Güven, Ö.(1990). Atatürk ve Güreş. Erdem Dergisi, C. 6, S. 18, s. 625-658.

Güven, A. Ş.(2018). Türkçe’de Gönül Kavramı ve Kullanım Alanı. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, ISSN: 1300-9052.

Harman, M.(2014). Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sinde Yer Alan Cennet ve Cehennem Tasvirleri. Mukaddime, 5(1), 89-112.

Haskan Avcı, Ö., Koç, M. Ve Bayar, Ö.(2016). Zülfü Livaneli’nin Mutluluk Romanı Karakterlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. İnsan&İnsan Dergisi, S. 8, e-ISSN: 2148-7537.

İmamoğlu, Y., Türkmen, M. & Azizbaev, S. T.(2012). Surnamelerde Spor Motifleri. Güneyde Kültür Dergisi, C. 13, S. 136.

İmamverdiyev, İ.(2018). Cemil Ekber Şiirlerinde Dede Şimşir. Yegâh Mûsikî Dergisi, C. 1, S. 1, s. 34-54, ISSN: 2636-8838.

İnan, A.(1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Qemberli, B.(2018). I Uluslararası Develi, Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi “Türk Kültürü Bildirileri”. Kayseri: Develi Belediyesi.

Kafesoğlu, İ.(2017). Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kahya, E.(2016). Eski Türklerde Bilim. Ankara: Yeni Türkiye Bilim ve Teknoloji Özel Sayısı IV, S. 91, s. 7-33.

Karaağaç, G.(2010). Türkçenin Ses Bilgisi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karabulut, M.(2011). Mehmet Emin Yurdakul’un “Türkçe Şiirler” ine Bir Bakış. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 7, s. 165-175, ISSN: 1308-9196.

Karakuş, Y.(2020). Klasik Edebiyatımızda Benzetme Unsuru Olarak İşlenen Üç Mescid: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksâ. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 2, s. 1774-1789.

Karaoğlu, H.(2015). Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 26.

Karçığa, S.(2014). Tanpınar’ın Şiirlerinde “Eşik Kavramı”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, S. 35, ISSN: 1307-9581.

Karga Göllü, B.(2019). Dîvân Şiirinde “Anne” ve “Sütanne” Algısı Bağlamında Bazı Değerlendirmeler. Işık, O.(Ed.), *Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları II*,(S. 53). Adana: Çukurova Üniversitesi.

Kemal, O.(2016). Baba Evi-Avare Yıllar. İstanbul: Everest Yayınları.

Kerimoğlu, C.(2019). Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji. Ankara: Pegem Akademi.

Keskin, A.(2020). Millî Kültür Dil-Dünya Görüşünün Yansıması Olarak Hitaplar. Karadeniz Araştırmaları, XVII/67: 763-797.

Kıyak, A.(2013). Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ’daki İzleri. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 4.

Kirişcioğlu, F.(ty). An Etymological Study: Keyik “Geyik” mi?. https://www.academia.edu/9148462/An_etymological_study_Keyik_Geyik_mi Erişim Tarihi: 06.06.2021

Kocapınar, P.(2020). Eski Kültürlerde Ay’la İlgili Bazı Kavramların Kıpçak Sözlüklerine Yansıması. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 30, S. 2, s. 109-119.

Koç, Y.(2017). Banu Çiçek’ten Gülcemal’e Alp Kadın Tipinin İzleri. Journal of Turkish Language and Literature, C. 3, S. 2, s. 147-154.

Koçak, Y.(2003). Dedemoğlu. Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi, Ankara.

Koçak, K.(2012). Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışında Türk Geleneklerinin Etkisi. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1, s. 125-135.

Kolcu, A. İ.(2018). Batı Edebiyatı. Konya: Salkımsöğüt Yayınevi.

Korkmaz, Z.(1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z.(2013). Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koşık, H. S.(2020). Kâbe Hakkında Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Eser: Kitâbu Vasfı Beytu'llâh. Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 1, s. 1-24.

Kozan, O.(Ed.).(2014). Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kuyma, E.(2015). Cehennem ve Tamu Kelimeleri Üzerine Art Zamanlı Bir Değerlendirme. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 4/3.

Mahdi, S. A.(2015). Anadolu Türk Aleviliği Bağlamında Irak Türklerinde Alevilik.(Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mahmud, K.(2018). Divanü Lûgat-it-Türk: Çeviri.(Çev. Atalay B.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mahmud, K.(2018). Divanü Lûgat-it-Türk: Dizin.(Çev. Atalay, B.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Metin, İ.(2020). Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n-Necât" Adlı Eseri. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, ISSN: 2148-2292.

Mirzaoğlu Sıvacı, G.(2005). Türkülerde Mitolojik Unsurlar. Türkbilig Dergisi, S. 10, s. 34-53.

Nuhoğlu, M. M.(2014). Keloğlan Masalları ve Kültürel Etkileşim. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6, s. 95-106.

Ocean, A. E.(2016). Türk Mitolojisi. İstanbul: Mitoloji Tarihi Yayınları.

Odabaşı, Z.(2019). Türk Devletlerinde Kullanılan İdari Ünvanlar. Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 9.

Okay, Y.(2018). Refik Halid Karay'ın Eserlerinin Halkbilim ve Toplumsal Değişim Açısından İncelenmesi.(Doktora Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Okçu, A.(1999). Atatürk, Bilim ve Teknoloji. Erdem, ERDEM 33. Sayı, 839-851. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44371/548758>.

Ögel, B.(1995). Türk Mitolojisi/II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, B.(2016). Türklerde Devlet Anlayışı. [E-Kitap]. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Önal, M. N.(2003). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları. Bilig Dergisi, S. 25, s. 99-124.

Özbalcı, M.(1985). Yahya Kemâl'de Tabiat ve Sonsuzluk Duygusu ile Masal Unsurları. Türk Kültürü Dergisi, S. 286.

Özçelik, S.(2013). Dede Korkut'un Biricik Teke'sinden Teke Dergisi ve Okuyucularına Bir Arz-ı Hâldir. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 2/2, s. 116-121.

Özçelik, S.(2014). Salur Kazan'ın Atı Kara Göz(lü) müydü?. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. CVI, S. 750.

Özdemir, M.(2018). Türk Kültüründe Pehlivanlık Kavramı. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 12, s. 558-564, ISSN: 2148-9963.

Özkan, M.(2013). Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özkan, F.(2015). Türkçenin Karapapak-Terekeme Ağzındaki Eski İzleri. Türkbilig Dergisi, S. 30, s. 231-243.

Öztekten, Ö.(2019). Türkçedeki Abdest Sözünün Kökeni. Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu. Balıkesir: s.(644-653).

Öztürk, R.(2018). Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın Hükümdarlığı.(Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pala, İ.(2016). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

Paşalıoğlu, C.(2020). Rus ve Türk Dil Dünya Görüşlerinde Aile Konsepti. Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi, C. 8, S. 25, s. 164-176.

Pektaş, M.(2015). Peygamber Edebiyatı. Tefekkür Dergisi, S. 64, s. 22-23.

Roux, J.P.(2011). Eski Türk Mitolojisi. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Ruçina, L. İ.(2014). “Dilbilim Disiplinleri Arasında Kültürdilbilimin Yeri”(Çev. H. Saraç). Kültürdilbilim: Temel Kavramlar ve Sorunlar. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 17-21.

Sağlam Tekir, H.(2019). Osmanlı Devleti ve Kültür Coğrafyasında Sütannelik. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 24, s. 843-864.

Sakaoğlu, S.(2014). 101 Türk Efsanesi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Saraç, H.(2016). Rus ve Türk Dil Dünya Görüşünde “Dağ” Kavramı(Kültürdilbilimsel Analiz). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C. 0, S. 57, s. 1581-1598.

Sertkaya, O. F. ve Uzuntaş, H.(2020). Dede Korkut’un Günbed Yazması Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Sever, M.(2011). Türk Mitolojisinde Kuşlar. Milli Folklor Dergisi, S. 42, s. 83-88.

Sevinç, B.(2013). Yiğit ve Silahlı Adam Diyalektiğinde Kılıç İmgesi. Turkish Studies, 8/6, s. 619-639.

Soysaldı, A. Ve Çatalkaya Gök, E.(2020). Türk Kumaşlarında Görülen Ay-Yıldız Motifi. Milli Folklor Dergisi, C. 16, S. 126.

Sucu Köroğlu, N. Ve Koç, G.(2019). Mesnevi-i Şerif’te Yer Alan Hz. İbrahim İle İlgili Beyitlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi. Ankara: 6. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Sosyal Bilimler, Bildiri Tam Metin Kitabı.

Şen, M.(2018). Türklerde Kışlag ve Yaylag Kavramları Üzerine Düşünceler. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 2, ISSN: 2587-1900.

Şimşek, Y.(2014). Süleyman-name’nin Dili Üzerine(76. Cilt). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 3.

Şirin, E.(2017). İnsan Kurbanı Fenomeni.(Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanrıbuyurdu, G.(2016). Klasik Türk Şiirinde Bir Sembol Dili Olarak “Kına”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 1, s. 102-115.

Taş, S. Ve Kaval, Y.(2020). Tunceli’de Kültürel Bir Sembol: Dağ Keçisi. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, C. 13, S. 30, s. 680-688.

Tatçı, M.(1990). Yunus Emre Divanı I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tekin, T.(2019). Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Temizkan, A. Ve Çoban, R. E.(2015). Dedem Korkut Kitabındaki Silah Terminolojisi Üzerine Bir İnceleme. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15/2.

Teyek, S.(2013). Kitâb-ı Dede Korkut’ta Diplomatik Lisân: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi.(Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tıraş, Y. C. Ve Ertürk, H. İ.(2016). Dede Korkut Kitabında Geçen Atasözlerinin Anlamsal İncelemesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Anlamlıları. Journal of Turkish Language and Literature, C. 2, S. 4, s. 135-150.

Tokmak, Y.(2009). Balıkesir ve Çevresinde Kına Folkloru Üzerine Derlemeler ve İncelemeler.(Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tombuloğlu, T.(2020). Timurlu Devleti’nde Yaylak Kışlak Anlayışı. Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, S. 2, s. 459-468.

Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R.(2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toprak, F.(2011). Defter-i Cengiz-nâme’de Boy Nişanları ve Damgalar. Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History or Turkic, C. 6/1, s. 555-574.

Topuz, G.(2017). “Yavuz” ve “Yavlak” Kelimelerinin Etimolojilerine Dair Düşünceleri. Dil ve Edebiyat Araştırmaları, S. 16, s. 165-175, ISSN: 1308-5069.

Tüfekçioğlu, S.(2006). Türk Destanları ve Müzik Unsurları.(Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk, V., Doğan, Ş., Şerifoğlu, Y.(2016). Eski Anadolu Türkçesi Dersleri. İstanbul: Kesit Yayınları.

Türk Dil Kurumu.(1945). XIII. Asırdan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Türk Dil Kurumu.(1954). XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü III. Ankara: Karınca Matbaası.

Türkmen, S.(2009). Aynışmış Kelimeler. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.

Türkiye’ de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I.(2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye’ de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II.(2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye’ de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü III.(2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V.(2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uçar, E.(2019). Dede Korkut Anlatmalarındaki Ban Üzerine. Anasay Dergisi, S. 10, s. 21-42.

Uçak, S.(2013). Şan Kızı Destanı’nda Alplerin Yaratılışı ve Alp Tipi Üzerine Bir Değerlendirme. Bilim ve Kültür – Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, S. 4, s. 133-143.

Uğur, V.(2009). 1980 Sonrası Türk Edebiyatında Popüler Roman.(Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Unat, Y.(2006, Eylül). *Tarih Boyunca Türklerde Astronomi*. XV. Ulusal Astronomi Kongresi'nde Sunulan Bildiri, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Uyar, T.(2015). Göğe Bakma Durağı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ünal, S. Ve Yaşar, T.(2021). Teke Yöresi, Keçi(Teke) Figürü ve Seramik Sanatına Yansımaları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 127, S. 251, s. 375-394.

Üst, S.(2007). Fuzûlî' nin “Usanmaz Mı” Redifli Gazelinin Yapısalcılık Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies Social Sciences*, C, 2, S. 3.

Vardar, B.(2002). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Vural Göher, F.(2013). Orta Asya Türk Dünyasında “Davul” un Önemi ve Simgesel Anlamı. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 20.

Yaşa, R.(2016). Türklerde Animist Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 1-25.

Yavuz, K.(2000). *Garib-nâme* I/1, 1/2. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuzarslan, P.(2009). Türk Dilinin Tarihî Kaynaklarında Yaz ve Yay Sözcüklerinin Semantik Analizi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, C. 57, S. 2, s. 113-133.

Yıldırım, S.(2020). Efsaneden Tarihe, Tarihten Edebi Esere “Başını Vermeyen Şehit”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C. 9, S. 25, s. 75-98.

Yönel, G. Ve Turkmen, M.(2017). Türk Kültür Yaşamında Okçuluk. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 55, s. 523-533.

URL-1 <https://islamansiklopedisi.org.tr/teala> Erişim Tarihi: 06.11.2020

URL-2 <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 08.11.2020

URL-3 <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran> Erişim Tarihi: 12.11.2020

URL-4 <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1351> Erişim Tarihi: 12.11.2020

- URL-5 <https://genius.com/Bars-manco-and-kurtalan-ekspres-aynal-kemer-lyrics> Erişim Tarihi: 14.11.2020
- URL-6 <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadir-gecesi> Erişim Tarihi: 17.11.2020
- URL-7 <https://islamansiklopedisi.org.tr/nuzul--vahiy> Erişim Tarihi: 17.11.2020
- URL-8 <http://www.siirparki.com/akif3.html> Erişim Tarihi: 25.11.2020.
- URL-9 https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazi_Ko%C5%9Fusu Erişim Tarihi: 26.11.2020
- URL-10 <https://www.gaziler.org.tr/> Erişim Tarihi: 26.11.2020
- URL-11 <https://www.antoloji.com/ataturk-un-cenazesini-ankara-da-karsilarken-siiri/> Erişim Tarihi: 29.11.2020
- URL-12 <https://sites.google.com/site/archeryturkish/osmanl%C4%B1yayyap%C4%B1m%C4%B1hakk%C4%B1ndagenelbilgiler> Erişim Tarihi: 05.12.2020
- URL-13 <https://islamansiklopedisi.org.tr/gures> Erişim Tarihi: 06.12.2020
- URL-14 <https://www.tarihistan.org/en-meshur-turk-pehlivanlari/19267/> Erişim Tarihi: 06.12.2020
- URL-15 <https://www.antoloji.com/yay-siiri/> Erişim Tarihi: 06.12.2020
- URL-16 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%BCre%C5%9F%C3%A7i> Erişim Tarihi: 07.12.2020
- URL-17 <https://www.antoloji.com/dede-korkut-la-kopuz-calip-destan-diyelim-siiri/> Erişim Tarihi: 09.12.2020
- URL-18 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=kopuz> Erişim Tarihi: 09.12.2020
- URL-19 <https://www.antoloji.com/kurt-2-siiri/> Erişim Tarihi: 11.12.2020
- URL-20 <https://www.antoloji.com/kurt-ile-ayi-siiri/> Erişim Tarihi: 11.12.2020
- URL-21 <https://www.zdergisi.istanbul/makale/ata-senfoni-245> Erişim Tarihi: 12.12.2020

URL-22

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Han_\(unvan\)#:~:text=Han%2C%20eski%20T%C3%BCrk%20%2D%20Mo%C4%9Fol%20topluluklar%C4%B1nda,denilen%20kral%20s%C3%B6zc%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn%20T%C3%BCrk%C3%A7edeki%20kar%C5%9F%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1d%C4%B1r.](https://tr.wikipedia.org/wiki/Han_(unvan)#:~:text=Han%2C%20eski%20T%C3%BCrk%20%2D%20Mo%C4%9Fol%20topluluklar%C4%B1nda,denilen%20kral%20s%C3%B6zc%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn%20T%C3%BCrk%C3%A7edeki%20kar%C5%9F%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1d%C4%B1r.) Erişim Tarihi: 13.12.2020

URL-23 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=han2&lnk=1> Erişim Tarihi: 13.12.2020

URL-24 <https://www.ilimvemedeniyyet.com/sanma-sahim-herkesi-sen-sadikane-yar-olur.html> Erişim Tarihi: 14.12.2020

URL-25 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ozan> Erişim Tarihi: 17.12.2020

URL-26 <https://www.antoloji.com/ozan-6-siiri/> Erişim Tarihi: 17.12.2020

URL-27 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ejderha> Erişim Tarihi: 18.12.2020

URL-28 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=t%C3%BCrk> Erişim Tarihi: 21.12.2020

URL-29 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=k%C4%B1na> Erişim Tarihi: 27.12.2020

URL-30 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=nal> Erişim Tarihi: 30.12.2020

URL-31 <https://tr.wikisource.org/wiki/Namus> Erişim Tarihi: 30.12.2020

URL-32 <https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C4%B1y%C4%B1k> Erişim Tarihi: 03.01.2021

URL-33 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=dede> Erişim Tarihi: 06.01.2021

URL-34 <https://www.antoloji.com/aglatan-adam-siiri/> Erişim Tarihi: 07.01.2021

URL-35 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=namus> Erişim Tarihi: 07.01.2021

URL-36 <http://www.asikveysel.com/turku-sozleri/namus-belasi.htm> Erişim Tarihi: 08.01.2021

URL-37 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=toy&view=annotated> Erişim Tarihi: 08.01.2021

URL-38 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=gelin> Erişim Tarihi: 09.01.2021

- URL-39 http://www.turkuler.com/sozler/turku_kopruden_gecti_gelin.html Erişim Tarihi: 13.01.2021
- URL-40 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=kay%C4%B1n1&lnk=1> Erişim Tarihi: 15.01.2021
- URL-41 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ana&lnk=1> Erişim Tarihi: 15.01.2021
- URL-42 <https://sarkisozleri.sitesi.web.tr/belkis-akkale/kaynana.html> Erişim Tarihi: 17.01.2021
- URL-43 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=daye&lnk=1> Erişim Tarihi: 17.01.2021
- URL-44 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=abdest> Erişim Tarihi: 23.01.2021
- URL-45 http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_484.pdf Erişim Tarihi: 24.01.2021
- URL-46 <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12790/dadaloglu-1785---1868-.html> Erişim Tarihi: 22.02.2021
- URL-47 <https://www.antoloji.com/su-kasidesi-siiri/> Erişim Tarihi: 22.02.2021
- URL-48 <https://niumbaha.blogspot.com/2021/01/hey-gidi-koca-ismail-biricik-dedem.html> Erişim Tarihi: 28.03.2021
- URL-49 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cebr%C3%A2il> Erişim Tarihi: 30.03.2021
- URL-50 <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail> Erişim Tarihi: 03.04.2021
- URL-51 <http://www.okcularvakfi.org/Turk-Okculugu-s-17> Erişim Tarihi: 03.04.2021
- URL-52 <https://edebiyatvesanatakademisi.com/edebiyat-terimleri-mazmunlar/cebrail-cibril-siirimizde-cebrail/5003> Erişim Tarihi: 14.04.2021
- URL-53 <https://islamansiklopedisi.org.tr/zulfikar> Erişim Tarihi: 15.04.2021
- URL-54 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=z%C3%BClfikar> Erişim Tarihi: 16.04.2020
- URL-55 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ekmek&lnk=1> Erişim Tarihi: 18.04.2020

- URL-56 <https://tr.wiktionary.org/wiki/ekmek> Erişim Tarihi: 19.04.2021
- URL-57 https://www.turkcebilgi.com/kabe'nin_hikayesi Erişim Tarihi: 21.04.2021
- URL-58 <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabe> Erişim Tarihi: 21.04.2021
- URL-59 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=kabe> Erişim Tarihi: 24.04.2021
- URL-60 <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed-fakih> Erişim Tarihi: 24.04.2021
- URL-61 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=g%C3%B6n%C3%BCl> Erişim Tarihi: 26.04.2021
- URL-62 <http://turkceninsesi.yee.org.tr/programlar/bir-kelime-bir-sarki/kelime-sarki1> Erişim Tarihi: 26.04.2021
- URL-63 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ilim> Erişim Tarihi: 28.04.2021
- URL-64 <https://tr.wikiquote.org/wiki/Fuz%C3%B6l%C3%AE> Erişim Tarihi: 03.05.2021
- URL-65 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=peygamber> Erişim Tarihi: 05.05.2021
- URL-66 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=yavuz> Erişim Tarihi: 09.05.2021
- URL-67 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ku%C5%9F> Erişim Tarihi: 10.05.2021
- URL-68 https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_devlet_gelene%C4%9Fi Erişim Tarihi: 17.05.2021
- URL-69 [http://www.siirparki.com/muhibbi5.html#:~:text=~%20HALK%20%C4%B0%C3%87%C4%B0NDE%20MU'TEBER%20B%C4%B0R,%20KANUN%C4%B0%20SULTAN%20S%C3%9CLEYMAN%20\(MUH%C4%B0BB%C4%B0\)&text=Halk%20i%C3%A7inde%20mu'teber%20bir,gibi%20devlet%20\(g%C3%BC%C3%A7\)%20olamaz](http://www.siirparki.com/muhibbi5.html#:~:text=~%20HALK%20%C4%B0%C3%87%C4%B0NDE%20MU'TEBER%20B%C4%B0R,%20KANUN%C4%B0%20SULTAN%20S%C3%9CLEYMAN%20(MUH%C4%B0BB%C4%B0)&text=Halk%20i%C3%A7inde%20mu'teber%20bir,gibi%20devlet%20(g%C3%BC%C3%A7)%20olamaz) Erişim Tarihi: 17.05.2021
- URL-70 <https://www.beyaztarih.com/resimlerle-tarih/detay/birlik-ve-beraberligimize-armagan-edilen-10-siir> Erişim Tarihi: 18.05.2021

- URL-71 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ordu> Erişim Tarihi: 18.05.2021
- URL-72 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=geyik> Erişim Tarihi: 01.06.2021
- URL-73 <http://siir.sitesi.web.tr/ziya-gokalp/ala-geyik.html> Erişim Tarihi: 04.06.21
- URL-74 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=teke> Erişim Tarihi: 07.06.2021
- URL-75 <http://www.leblebitozu.com/sairlerimizden/> Erişim Tarihi: 09.06.2021
- URL-76 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ya%C4%9F%C4%B1&lnk=1> Erişim Tarihi: 12.06.2021
- URL-77 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=ay> Erişim Tarihi: 13.06.2021
- URL-78 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=a%C5%9F%C4%B1k2&lnk=1> Erişim Tarihi: 14.06.2021
- URL-79 https://tr.wiktionary.org/wiki/a%C5%9F%C4%B1k_atmak Erişim Tarihi: 15.06.2021
- URL-80 <https://ergezer.net/asik-oyunu.html> Erişim Tarihi: 26.06.2021
- URL-81 <https://edebiyatvesanatakademisi.com/sabahattin-ali-siirleri/goklerde-kartal-gibiydim/25975> Erişim Tarihi: 27. 06. 2021
- URL-82 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=e%C5%9Fik> Erişim Tarihi: 30.06.2021
- URL-83 <http://www.siirparki.com/gunler26.html> Erişim Tarihi: 01.07.2021
- URL-84 <https://www.antoloji.com/kadir-mevlam-budur-senden-1-siiri/> Erişim Tarihi: 01.07.2021
- URL-85 <https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kislak> Erişim Tarihi: 02.07.2021
- URL-86 <https://www.gurun.gov.tr/atasozleri-ve-deyimler> Erişim Tarihi: 02.07.2021

ÖZGEÇMİŞ

Ebru DELİHASANOĞLU ÇİFTCİ, Akçakoca Lisesi'ni bitirdikten sonra 2014 yılında Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans öğrenimine başladı ve 2019 yılında mezun oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında Lisansüstü eğitime başladı.

